

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1972. NOVEMBER 1.

II. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIACSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZÁKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;

külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

II. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM — 1972. NOVEMBER

- 631 DÉR ZOLTÁN: A teljes világ arányaiban (Szirmai Károly 1890-1972)
633 SZIRMAI KÁROLY: Részvét (novella)
637 ÁCS KÁROLY: Kozmogónia; Dél; Nótahangra; Lényeg; Novgorodban; Glossza; Emlék, télben (versek)
640 HERCEG JÁNOS: Hador hazatér (elbeszélés)
643 GULYÁS JÓZSEF: Mire emeljük (vers)
646 URBÁN JÁNOS: Önvédelem; Rezgőnyárfa (versek)
647 KOLOZSI TIBOR: Kék mintás piros nyakkendő (elbeszélés)
665 FEKETE LAJOS: Azon az úton; Hogy mindenki házára leljen; Nyögdelő (versek)

KÉZFOGÁSOK

- 667 MARIJA ŠIMOKOVIĆ: Egyedül; Éjszaka van; Éppen mint mi — Francz Mihály fordításai (versek)

AVATÓ

- 670 ERŐS JÓZSEF: A XXI. századhoz (vers)
671 LÁSZLÓ IBOLYA: Gyűlölt idő (vers)

ÉGTÁJ

- 672 PETKOVICS KÁLMÁN: Vélemények erdejében II. (társadalomrajz)
684 TŐKE ISTVÁN: Mosolygó Tisza mente (zentai és Zenta környéki népi anekdoták)
694 BELA DURANCI: A szecesszió szabadkai emlékei — Borbély János fordítása

SZEMPONT

- 699 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: A tanulás tudománya

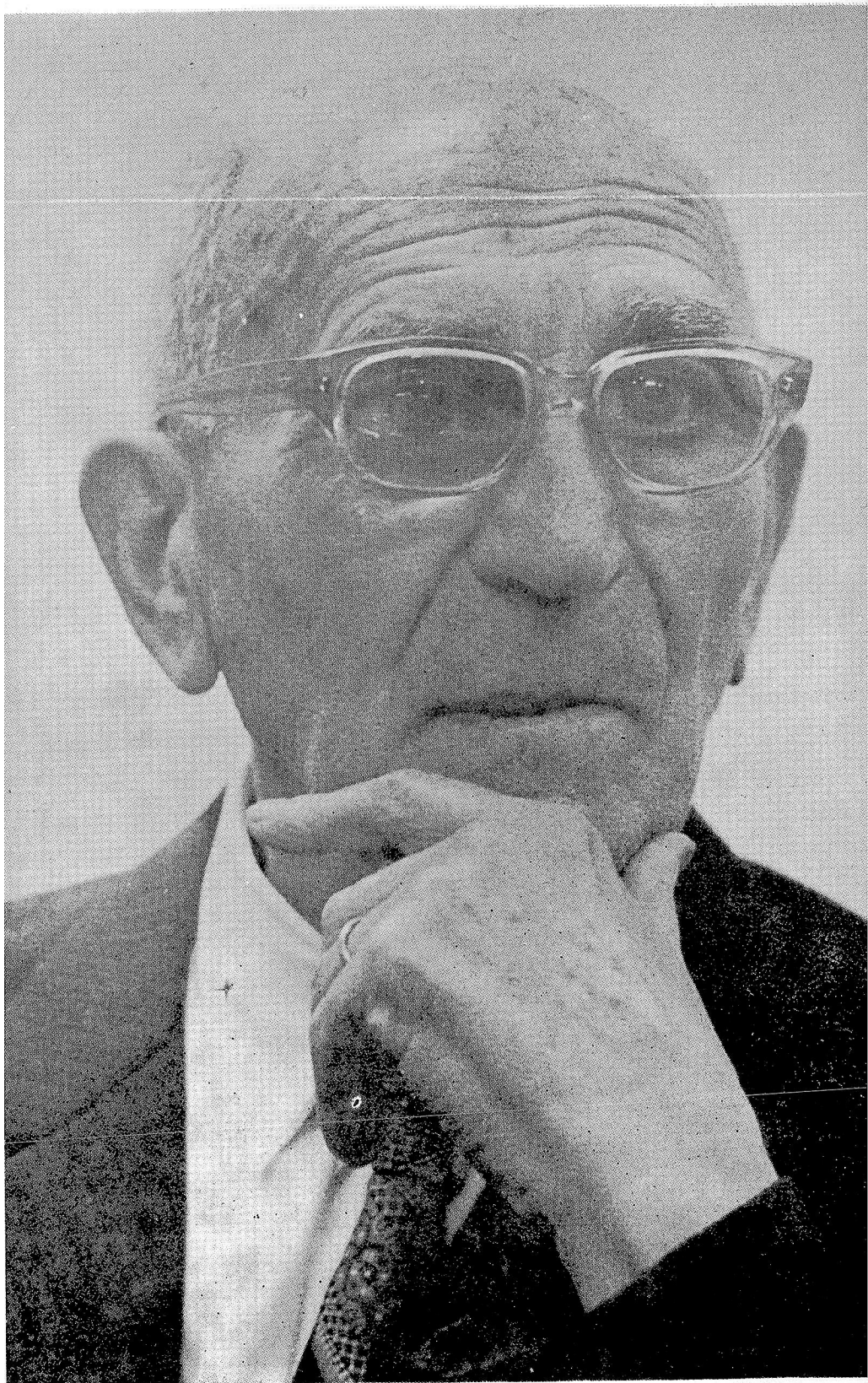
OLVASÓNAPLÓ

- 706 JUNG KÁROLY: Külön világban?
(Fehér Kálmán: Fűrjadászat)
- 709 VARGA ISTVÁN: Irodalmi múltunk olvasókönyve
(Bori Imre: Irodalmi hagyományaink)
- 710 BARÁCIUS ZOLTÁN: Egy rákérdező könyv
(Várady Tibor: Vagy nem maga az élet a legjobb időtöltés?)
- 712 KOLOZSI TIBOR: Egy költő »kamaszkora«
(Fehér Ferenc: Szabadkai diákéveim)
- 714 VÖLGYI ENDRE: A szellemi erjedés tükre
(Láng Árpád: Idő és művészet)
- 715 HERCEG JÁNOS: Kosztolányi levelei
(Kosztolányi Dezső: Negyvennégy levél)

MŰMELLÉKLET

Szirmai Károly arcképe IFJÚ GÁBOR fölvétele.

A rajzok GOTTESMANN IMRE munkái.

A TELJES VILÁG ARÁNYAIBAN

(Szirmai Károly 1890—1972)

Szirmai Károly, a jugoszláviai magyar irodalom nagy magánosa, halott. Az »örök éjszaka«, a »Csend«, műveinek állandó rémei, íme, hát őt is elérték. Sorsának vonata kifutott az emberi lét pályájáról abba az irdatlan semmibe, amelyet egyik kis remekművében (Veszteglő vonatok az éjszakában) olyan hátborzongató érzékletességgel tudott megidézni. S mi is úgy érezzük magunk, mint annak a vonatnak az utasai: szóltanul, a döbbenet jeges páncélruhájában betűzzük a hírt. Nincs szavunk, hogy teljes értelmét megnevezzük, erőnk, hogy a tudatunkban megállt időt ritmusába visszazökkentsük. Valahol ajtó csattan, a sínek mellett kavics csikordul, — az ember dermedten figyel: hátha még visszaszól, s elmondja, a semmi partjáról visszakláltja, hogy ez is elviselhető, ez is csak emberi. De aztán újra beáll a csönd. Szirmai Károly fölött ösz-zecsapnak az éjszaka vizei.

Micsoda vizeken vergődött át, amíg elért ehhez a végső stációhoz! Nyolcvankét esztendő ösvényeit, birodalmak bukását, újak születését, két világháborút, s háborúknál alig könnyebb békék próbáit élte át. Nagy rombolások, iszonyú romlások tanúja volt, s egy új honalapítás részese. A jugoszláviai magyar irodalom első tűzhelyeinek az ő hite és embersége is élesztője volt. Magánytól és betegségtől elgyötört reszketeg öregemberként halt meg, de haláláról szólva mégis a szirt fölött átsapó vizek képéhez kell folyamodnunk, mert nem roskadt tehetetlenül a halál lába elé. Egész életében farkasszemet nézett vele, közelségét állandóan érzékelte, s költőhöz méltóan mérte és meg is nevezte: riadalmas látomásokká dramatizálva jelenítette meg, hogy önmagát és olvasóit viselésére fölkészítse. Fölkészítse és fölvertezte. Mert Szirmai halálvíziói nem a vegetatív lét végét, az egyes ember fiziológiai megsemmisülésének kis szörnyűségét idézgetik. Az ő halálvízióiban valami nagyobb veszedelem, az egyes ember halálánál egyetemesebb katasztrófa előérzete ölt formát. Az a vonat, mely az ő írásában a semmi vágányára fut, az emberi lét ügyével terhes, s a lidércnyomásos események egy mélyen megszenvedett aggodalomtól és emberi felelősségtől kapják drámai jelentőségüket. Az a kétségbeesés, mellyel az ő emberei fölgyújtanak maguk körül mindent, ami gyűjthető, a fény utáni szomjúság nagyságáról vall. Igény és lehetőség távolságát Szirmai a verbázi esték alacsony ege alatt is a teljes világ arányaiban mérte. Látomásai olyan íróra vallanak, aki egy nagy irodalom Igényével, a létezés ormának optikája szerint tudott látni és gondolkodni az ember dolgairól.

Hagyatékát ez a történelmi arányú aggodalom, az árvaság, rémület és csalódottság érzéseinek mindig férfias, mindig emberségért kiáltó, felelősségre döbrentő szenvedélye avatja az önálló életre vergődött jugoszláviai magyar irodalom közeli erőforrásává. Most, hogy alakja a történelem dimenziójába billen át, s kézfogásai híján egy messziről eredő testvériség áramlásában is kontaktuszavar támad, egy pillanatra bennünket is megkísért az árvaság érzése. Am eközben is tudjuk, hogy a szirt, melyen ő egy életen át létezett és alkotott, műve és példája által számunkra már lakhatóbb helyé, szilárdabb bázissá erősödött. Helytállása a kezdés laza terepén, különietünk fundamentumához érlett szelemi kötőanyagot; árvaságát, félelmeit kibeszélő lázas víziói egyensúlyunk és önbizalmunk iskolájává lettek.

Azon a sikamlós szirten, az örök éjszaka és a feneketlen tenger között nem állt haszontalanul, nem remegett értelmetlenül, mert példát adott örököseinek a veszedelmes létezés méltó viseléséhez, s most, hogy elment, nem a mindent megemésztő dzsungel zúgott fölötte, hanem a műve értelmére eszmélő utódok megrendült köszönete.

RÉSZVÉT

A korrall megnövekednek a távolságok, s amire azelőtt gondolkozás nélkül szántad el magadat, hatvanötön túl már fanyalogva vállalod, vagy inkább teljesen lemondasz róla, és otthon maradsz. Hiába, a közel messze lett, csontpókos gyalogparipáid már nehezen indulnak vagy egészen megmakacsolják magukat, úgyhogy le kell mondanod a barát vagy jóismerős tervezett meglátogatásáról, s egyre ritkábban találkozatsz azokkal, akik egyhangú, végtelen szürke folyóhoz hasonló magányodba, mely fölött vigasztalan novemberi felhők borongnak, változatosságot, színt, örömet, enyhülést kevertek, az élet jó ízeit adva vissza s egy időre elfelejtetve, hogy a szürke folyó elvész távolában kopasz jegenyék csúcsain az Enyészet éles csőrű fekete madarai gúnyasztanak, várva, hogy neked is beteljesítsék már születésedben kibzott végedet.

Így volt Lénárd is Várkonyival, az öreg fogorvossal. Mert elmúlt majd egy éve, s ezalatt aligha ötször találkozott vele, akkor is az utcán, menet közben, sietve vetve oda néhány megszokott szót — inkább az udvariasság avult, szintelen szótárából, mint mélyebb érdeklődésből, amit Lénárd maga se tartott helyénvalónak. Annál is inkább, mert azelőtt gyakrabban találkoztak, s egy-egy napsugaras vasárnap délután órákig is eltársalogtak, élvezetesen, mint két művelt, sokat olvasott, gazdag tapasztalatú ember, aki mindenről maga igyekszik tárgyilagosan véleményt alkotni.

Kettőjük kapcsolatát valójában egy megbeszélte fogcsináltatás lazította meg. Lénárd utólag ugyanis belátta, hogy ezzel egy nehezen törleszthető adósságba keveri magát.

Egy barátja is lebeszélte.

— Mi szükséged van ily pénzkidobásra, mikor a betegsegélyző fiatal orvosa ingyen is megcsinálja?

— De ha nem bízom benne — válaszolta. — Nem szeretem a futószalagos kezelést.

— Benne megbízatsz, kifogástalanul dolgozik. S nem futószalagos. Annál kényelmesebb. Különb is mit kezelteted magadat egy kiöregedett orvossal, akinek szeme és keze már nem biztos, mikor itt van ez a teljesen új módszerrel és röntgennel dolgozó fiatalember.

— S cserbenhagyjam Várkonyit, aki éveken át lelkiismeretesen kezelte fogaimat, mert öreg; aki közel áll hozzám, s aki rá van szorulva erre a keresetre, mert hetvenkét éves korában, fájós lábával, nem dolgoznék? Nem, ezt nem tartom becsületes dolognak.

De végül mégis beadta derekát, belátta, hogy szűkös anyagi helyzetében nem verheti magát adósságba.

De hogy adja ezt Várkonyi tudtára, anélkül, hogy az öregembernek fájdalmas csalódást ne okozza? Mivel enyhíthetné hűtlenségét, elpártolását? Arra hivatkozzék talán, hogy a fogcsináltatásra nem futja jövedelméből? Hiszen ezt azelőtt is tudhatta! — Nem, a kimagyarázkodást mindenképp kellemetlennek találta. Ezért úgy határozott, hogy legjobb, ha egy ideig nem megy hozzá, s így adja hallgatólag tudomására, hogy közben elállt eredeti szándékától, ami ugyan nem éppen kifogástalan elintézés, de még mindig jobb, mintha személyesen adná elő mentegődését. Annál is inkább, mert tudta, hogy Várkonyinak fájt régi klienseinek kimaradása és elvesztése. Egy alkalommal maga hozta szóba: »Elmentek a fiatalhoz«. A fiatalhoz, tőle, a kiöregedettől — gondolta. Hát minek keserítse ő is? Később majd újra rendbe jön köztük a régi jó viszony — biztatta magát —, s akkor ismét össze fognak járni.

Azonban nem így történt. Lénárd azóta kerülte a vele való találkozást. Nem tudta magát túltenni azon, hogy akkor szó nélkül otthagya. Nem, Várkonyi ezt nem érdemelte meg tőle. Ő, aki egy ízben oly bizalommal tárulkozott ki előtte.

Később pedig, mikor beköszöntöttek a rossz idők, azért nem kereste föl. Másokat is csak muszájból. Mert ő is elérte a kort, mikor a közel is messze van. Talán ezért gondolt néha több részvétellel és sajnálkozással Várkonyira. És mégis halogatta a látogatást. Pedig a közelítő újév már lázasan takarította útjából az óesztendő utolsó omladékait. Ekkor belátta, hogy tovább nem várhat. Akármennyire is marasztalja a megszokott kényelem, az otthon. Nem, öreg cimboráját mégsem hagyhatja cserben. Vissza kell neki adni hitét, amit megingatott. Hitét a barátságban, az együttérzésben. Ki tudja, marad-e később még reá idő? Igen, még a délután fölkeresi. Hiábba ellenkeznek, makrancoskodnak ellustult, csontpókos gyalogparipái. A majd egyórás úttól, a sártól, a szétspriccelő latyaktól, a korai besötétedéstől. Legfeljebb hamarabb indul.

Három előtt oda is ért. Mielőtt benyitott a takaros, játékskatulya-szerű, csöppudvaros házba, megnézte, vajon füstöl-e a kémény, vár-e valakit a gazda? Megnyugodva látta, hogy füstöl. Viszont elszontyolította, hogy a páciensajtó zárva. Biztosan gyéren látogatják — gondolta.

Hátrakerült a csöpp előszoba-bejáróhoz, s néhány pillanat múlva szemben állottak egymással a meghitt, meleg, otthonos rendelőben, ahol minden a helyén állt és kifogástalanul tisztán.

Várkonyi megszokott fehér köpenyében, nehézkes járással topogott eléje.

— Isten hozta! — nyújtotta felé kezét, és csöppet hunyorgó, kérdő tekintetével fölneézett reá, mert félfejjel alacsonyabb volt.

Lénárd rebbenés nélkül nézett vissza széles, zacskós, rózsaszínű arcába.

— Rég nem láttam — kezdte Várkonyi fáradt, színtelen hangján, s egy szóval sem említette, hogy a z ó t a.

— Régen — válaszolta Lénárd, s ő se érintette a kellemetlen témát. — Egész nyáron el voltam foglalva — mondta, és néhány könyvedén odavetett szóval előadta, hogy mivel. De mindjárt utána áttért kérdezősködéésre.

— S a lába hogy van? Még mindig fáj?

— Igen, különösen dél felé — húzta végig Várkonyi kezét fájós lábszárán, mikor letelepedtek. — Hiába, a kor... Az embernek már nem lehet magát büntetés nélkül strapálni — mondta fáradt, fátyolos hangján, s homlokára tolt szemüvege alatt siváran nézett kifelé a csipkefüggönyös ablakon a latyakos utcára.

— Persze, a pácientúra! Egész délelőtt állni, és ide-oda járkálni...

— Pácientúra? — nézett rá, fejét fölkapva, megütközéssel Várkonyi. — Az a néhány ember, aki időnként benyit... — S itt legyintett a kezével. — De azért mégis talpon kell lenni.

— Délután persze már nem is fogad?

— Ugyan kit? — fordult ismét megütközéssel Lénárd felé. — Az embereknek nincs pénzük, meg ott a betegsegélyező orvos. Az semmibe se kerül. Kivéve, ha valaki arannyal kívánja teletömni a száját. De ott azt is olcsóbban kapják. Hát akkor minek jöjjenek hozzám? Hozzám, a kiöregedett doktorhoz, akinek még röntgengépe sincs — mondta szemrehányóan. — Amikor még régi pácienseim is sorra kimaradnak, ugyan mit várhatok még?

Elhallgatott.

Lénárd se tudott mit válaszolni. Különösen vigasztalót.

— És ön — szólalt meg később Várkonyi — még mindig nincs nyugdíjban?

— De. Végre megkaptam a végzést. Kissé elhúzódott diplomám lefordítása és hitelesítése miatt. Mert az eredetit nem akartam otthagyni. Mondta is a feleségem: »Minek dobsz ki ennyi pénzt? Mikor kell még neked egyszer az eredeti? Soha! Ami nekünk még hátravan. Egészen nyugodtan ott hagyhattad volna.«

— Igaza volt a feleségének.

— Igaza, de ha az ember ragaszkodik ócska papírjaihoz.

— Sok haszontalan ócskasághoz ragaszkodunk. De most legalább már nem köti semmi...

— Dehogynem: a nyugdíjgyesület.

— Hát oda minek iratkozott be?

— Hogy legyen egy hely, mely törődik az ember ügyes-bajos dolgaival. Például ha meghal, a temetkezési segély előteremtésével. Mert ugye, most már arra is gondolni kell — mondta Lénárd fanyar mosollyal. — Különben ki takarítaná el az ember haszontalan földi maradványait tisztességgel? Még most is nevetnem kell, ha arra gondolok, hogy a régi tagok milyen kitörő örömmel fogadtak az egyesületben, mikor beléptem. Nem győzték a kezemet szorongatni. — »Csakhogy maga is itt van!« — mondogatták. — »Már vártuk!« — Számon tartottak attól a pillanattól, mikor aláírták nyugdíjaztatási végzésemet. Mit tagad-

jam, meghatott nyugdíjas társaim szolidaritásának ez a viharos megnyilatkozása. Erre igazán nem számítottam. — »Ez itt, kérem, a nyugdíjgyesület, ez meg a temetkezési« — figyelmeztetett jóindulatúan egy tarkóig kopasz, sárga bajszú ember. Egy másik meg így mutatta be a szűk helyiségben a két asztalt: »Ez itt a váróterem, az meg ott a fogadó. Minél tovább kell várni, annál jobb.« A temetkezési egyesület asztalánál egy mindkét lábára rokkant, rengő tokájú ember ült öblös karosszékében és barátságos mosollyal invitált, hogy szálljak be én is egy zöld fedeles könyvecske erejéig. Így történt az én fölvételem — fejezte be szavait Lénárd.

— Mulatságos lehetett — jegyezte meg Várkonyi.

Elhallgattak.

Lénárd arra gondolt, hogy Várkonyinak se nyugdíja, se elegendő keresete. Régi pácienseinek java elhagyta, s úgy lehet, maholnap már alig nyitja rá valaki az ajtót. Mert az élet elhányja elhasznált, kiöregedett szöveteit, mint ahogy a szarvasgím is eldobálja a régi agancsot, hogy helyet adjon az újnak, a frissnek.

Ahogy erre gondolt, és eszébe jutott, hogy az újév néhány nap múlva ismét sírjába fektett egy őszentendőt, részvét töltötte el, s odafordult a szótlanságba süppedt öregemberhez.

— Megnézhetné-e, kérem, két fogamat? Csak kis lyukról van szó, mindjárt be is lehetne tömni.

— Kérem — válaszolta Várkonyi fölélénkülve, hogy régi páciense visszatért hozzá. — Tessék helyet foglalni — ültette be a süllyeszthető karosszékbe, s fiatalos fürgén topogva, hozzálátott, hogy megvizsgálja. — Igen, két kisebb lyukról van szó — állapította meg. — Mindjárt be is tömhetem.

— Kérem — válaszolta Lénárd.

S jóleső meglepedettség töltötte el, mikor a reájuk boruló és régi kezelésekre emlékeztető, meghitt csendben az öreg orvos rátette lábát az ósdi fúrógép pedáljára, hogy kiodvasodott fogát megtisztítsa a szétmálló csontrészekről.

ÁCS KÁROLY

KOZMOGÓNIA

Csillagon túl
Szabadság napja
Csillagon innen
Szabadság árnyéka
Csillagban
Szabadság anyaga
Csillag helyén
Szabadság vágya

Szabadságon túl
Csillag hamuja
Szabadságon innen
Csillag csirája
Szabadságban
Csillag csillaga
Szabadság helyén
Csillagtalanság

(1968.)

DÉL

Életem delén,
kissé túl a felén,
erembe fagy a vér:

itt kellett érjen,
nyári verőfényben,
egy hulló falevél?

Eddig, s nem tovább,
se később, se korább —
ez volna hát a dél?

A görcs fölereszt,
s lilán derengni kezd
valami messzi cél . . .

(Stattenberg, 1969.)

NÓTAHANGRA

Erdő, erdő, erdő,
Vége-nincs, vad orosz erdő,
Madár sem jár benne,
Itt elalszik az esztendő.

Vérem adnám annak a betyárnak,
Aki itt még engem megtalálhat.
Erdő, erdő, erdő,
Vége-sincs, sose-volt erdő.

(Valahol Oroszországban, 1970.)

LÉNYEG

Életem
lényege:
valóban
élek-e?

Lényegem
jellege:
így élve
kellek-e?

(1970.)

NOVGORODBAN

*Novgorodban
egymagamban
költő voltom
megtagadtam.*

*Ezer templom,
s még ezer rom —
mégsem maradt
lelkemen nyom.*

*Ezer szépség
gyűjtja fényét,
s bennem terjed
a sötétség.*

*Csak rám nézzen
egy tehénszem
valami régi
festményen —*

*Novgorodban
félíg holtan
rájövök, hogy
költő voltam.*

(1970.)

GLOSSZA

*A forradalmár kertjében kapálgat;
süllyed a kert, árboca kapanyél.
A fölperzselt ősz füstjelei szállnak,
a csatateret belepi a dér.*

*A forradalmár kertjében kapálgat,
igazán csak ez az övé: a kert.
Végösszege a nagy összeadásnak
akárhogy is: vesztett az, aki nyert.*

*Süllyed a kert, árboca kapanyél,
és fenn a zászló: törött szárú kóró.
A leszálló est bíbor hullámtaréj,
jön a sötét ár, az örökre szóló ...*

A fölperzselt ősztüstjelei szállnak,
aki még teheti, megmenekül.
Mi más marad, mint tartani a várat,
seregek híján, egyes-egyedül.

A csatateret belepi a dér,
akár a szép emlékeket a rozsdá,
míg valahol túl vad tavasz zenél
és érthetetlen virágait bontja.

A csatateret belepi a dér,
a fölperzselt ősztüstjelei szállnak.
Süllyed a kert, árboca kapanyél:
a forradalmár kertjében kapálgat.

(1970.)

EMLÉK, TÉLLEN

Zöld, kék, fehér:
(fekete?):
fa, tenger, szikla
(tücsök?) —
miért kísértetek,
miért nehezítik a dolgom?

Fa zúg:
zöld muzsikája
valami fontosat
előad.

Hullám sóhajt:
kék sóhajtása
valami nagyot
elmos.

Szikla sikolt:
fehér sikolya
valami újat
elrekeszt.

Tücsök szól:
zöld, kék, fehér
(fekete?) cirpétől
hogy parancsoljak
szívverésemnek?

Szépség kísért:
hogy rendezzem el
magamnak magamban
önnön halálom dolgát?

(1971.)

HIADOR HAZATÉR

A kiskapuban mosolygósan állt a topolyai kovács testes felesége, s a tágas házba invitálta, amíg meg nem javítják kocsija törött kerekét.

Ő meg nevetett magában, hogy az asszony nem istenes köszönettel várta, még a kezére borulni is elfelejtett, mert bő körgallérja, széles karimájú fekete kalapja, ahogy a fejről levette és maga elé tartotta, ügyesen elrejtette mellén a keresztet, s azzal együtt a hegyesi káplánt, aki most jött a kalocsai érsektől, s új állomáshelyére igyekezett a Szabadkán kapott rossz szekérrel.

— Hol játszanak mostanság? — érdeklődött az asszony kedvesen és ártatlanul, mert nyilván nem papnak nézte, hanem komédiásnak, aki megkésve iparkodik a társulat után. — A mi fiúnk is nagy híve a teátrumnak. Már volt, hogy felcsap maga is színésznek, s csak a tisztelendő úr kemény intelme tartotta az iskolában. Esztendőre, ha megsegít a jó Isten, rektor lesz belőle. De meg se kérdezem, talán megéhezett a tekintetes úr? Ütnék hamar pár tojásból rántottát, az mindjárt készen van.

— Merci bien! — felelte önfeledten, mert még mindig nem érezte itthon magát, a Montmartre kocsmárosnéja épp ilyen kék szemű, nagy keblű, rengő csípőjű fehérnép volt. Éppen csak a hangja szállt selymesebben, s vékony szemöldöke húzódott fel kacérabbul, ha a söntés mellől odaszólt: »Monsieur abbé!« S akkor neki csak a két ujját kellett felemelnie a meszely burgundiért, miközben Chassin máris türelmetlenül huzgálta klepetusa szárnyát az asztal alatt, hogy megértesse vele a különbséget a csárda és a bisztró között, s ő készséggel segítette a fordításban.

Most itt ült ebben a gerendás tisztaszobában, a Szűzanya vérző szíve alatt, s kívülről behallatszott a zsír sistergése és a kovács kalapácsának csilingelése. Két-három könyv hevert az asztalon, azokat nézegette. A pályatársak köteteit, akik messze fölébe nőttek, s ő ezt most nem először érezte.

De idegenben, Párizsban, a levért szabadságharc után az mégis más érzés volt. Oda már nem hallatszott szegény Petricsevich dörgő hangja, aki őt elébe helyezte Sándornak. A lármás kórus is hiányzott, amelyhez neki semmi köze se volt, ha csak nem annyi mégis, hogy hagyta magát ünnepelni az Orczyban a nyegle jurátusoktól, s közben sokért nem adta volna, hogyha Óbecséről felruccanva, neki is szorítottak volna egy kis helyet a Pilvaxban, a Vachottok között, akiknél gyatrább és gyöngébb legény ő se volt talán.

— Hát engedelmével, itt a fiúnk is — állt meg az ajtóban kék szemével és a gözölgő kolbászos rántottával a kovácsné, előtte félzseg kamasz fiával, aki őt mély meghajlással köszöntötte.

— Üljön ide mellém, amice — szólt a legénykéhez, és még egy poharat kért, s vidáman koccintott vele. — Hallom, az ifjúság nevelése leendő élete célja! Nemes hivatás, és én szeretném reményleni, hogy majdan gyakrabban is találkozunk.

Arra gondolt, hogy a pap és a rektor sorsa olyan egyforma ezen a vidéken, s a fizetség is egy a stóla vagy a nádpálca után. De a fiú szeme úgy csillant fel ezekre a szavakra, mintha az üdvösségét érte volna meg végre, mert ő aztán igazán nem a tanítóságra gondolt.

— Ó, ha uraságod oly kegyes lenne, s beszerezne a társulatához, boldogan mennék máris! Hiszem, hogy nagyobb hasznára lehetnék a köznek, mint az iskolában, s a kántori teendőökkel.

— Az a kérdés, van-e talentuma hozzá! — ment bele a játékba, s amíg a rántottát falta, mert éhes volt, s a bort nyakalta, mivel meg is szomjazott, hamiskásan kacsintott a kovácsné megrebbent szemébe, és még jobban összehúzta magán a köpenyét. — Lássuk csak a deklamálást, milyen erőt kap száján a szó! Vegye csak azt a könyvet — a Sándorét, akarta mondani, aztán csupán rámutatott. — Csapja fel *Az örülnél* és deklamáljon nekem belőle.

De hát persze, hogy nem hallgatott a fiúra, megvonagló arcát se látta, felborzolt haját se, ahogy az a ripacsoktól a szavalást eltanulta. Magába roskadva ült, félig mámorosan, s csak néha emelte fel a tekintetét a szép kovácsnéra, aki az ajtófélfának támaszkodva állt, karba tett kézzel, s arcán egyforma fénnel égett az iszony és a lelkesedés.

— Állj! — kiáltotta aztán el magát és felállt, s azt se bánta, hogy köpenye két szárnya kinyílt, s a kék szemű asszony ijedten hajtott térdet a kivillant ezüst kereszt láttán, a fiú meg újra az a tétova, mazna kamasz lett, mint amikor az imént a szobába lépett.

— Csak azt akartam mondani, csak annyit — dadogta, és visszahuppant a székre részegen, mert mégiscsak sok volt, amit megivott. — Csak azt akartam mondani, hogy neki volt igaza! Ő volt a poéták fejedelme, én a nyomába se léphetek! Ó, hogy nem vallhattam ezt meg neki, amíg élt! Ha meglelték volna a sírját, most elzarándokolnék, hogy megcsókoljam a rögöt fölötte ott a segesvári határban!

— Hát uraságod is poéta? — kérdezte a fiú, mintha észre se vette volna azt a nagy keresztet a mellén. — Azt hittem, komédiás!

Nem felelt mindjárt. Mintha egyszerre elszégyellte volna magát, hogy ebben a sáros bácskai faluban, egy kótyagos suhanc és egy ábrándos szemű mesterné előtt kell megvallania, ami tíz éven át, egész párizsi tartózkodása alatt kínoztta: a másik elismerését és az alázatos megadást. De másutt félreértették volna, talán tolakodás lett volna, ha még oly alázattal is, az árnyékból kilépni.

Most itthon van. A falusi kovácsnén és deák fián próbálhatja ki a vallomást. És próbának talán ez is elég.

— Pap is, poéta is, komédiás is! — nevette el magát, s megemelte az üres kancsót, mire a kovácsné megtörölte fehér kötényében a kezét, és máris indult a pince felé. Ő meg most már kínoztta magát.

— Hát Hiador költeményeit ismeri-e, amice? — nézett keményen a fiúra. — Persze, hogy nem. Tíz év elég volt, hogy elfelejtsenek, s még a hírem se jusson el ide a Bácskaságba. Ha elmennék Óbecsére, ahol a gyóntatószékbe is úgy térdepeltek le egykoron az álmódzó szüzek és a meg nem értett asszonyok, miután előzőleg jól beszagositották magukon a selyemruhát, hogy a verseimből vett szavakkal rebegjék el a vétküket, s úgy várták a feloldozást, nem lehajtott fejjel, hanem mélyen a szemembe nézve. ... ha elmennék a Tisza partjára, most már senki se fordulna meg utánam, mint régen, s hiába keresném az almaszagú szalonokban, a kapcsos emlékkönyvekben a strófáimat, ott most már csak Jámbor Pál tisztelendő úrnak köszönnének halk »dicsértessék«-kel a fogatlan vénasszonyok.

A kovácsné megjött a borral, részvétellel és megbotránkozva nézett rá, s kiküldte a fiát, érdeklődjé meg a műhelyben, kész-e már az a kerék, csak azután töltötte tele a poharát.

— Ha meg tudna szánni, és csak egy kicsit megérteni, lelkem, akkor most arra kérném, csókoljon meg engem, szegény nyomorultat! — mondta, miután újabb pohár bort döntött magába, s már meg is fogta a mesterné erős karját és húzta maga felé. És minthogy a nőkben a részvét oly hamar háttérbe szorítja a megbotránkozást, a kovácsné forró, reszkető szájjal megérintette a homlokát, aztán lángba borult arcát a köténybe rejtve, megcsukló hangon sírva fakadt.

— Ne sírjon — szólt rá csendesen. — Ha van Isten csakugyan, mert látja, én már abban se vagyok biztos, csupán a kegyeremet keresem meg az Úr szolgálatában, akkor tisztán állhat elébe az ítélet napján. Aki megszánja a szenvedőt, nem lehet annak vétke.

— Menjen most, menjen — súgta a kovácsné, s ahogy elvette a kötényét az arcáról, szemében nemcsak félelem volt, hanem valamilyen anyás szánakozás is. — Nem akarom, hogy így lássa meg az uram...

— Tulajdonképpen nem vagyok én se pap, se költő... — állt fel az asztal mellől. — Áldozat vagyok! Odadobtak a nemtelen versenyben ártatlanul, érti? Ó, ha én ezt nemcsak kegyednek mondhatnám el, hanem Isten erőt és bátorságot adna, hogy az egész világ előtt megvallhatnám!

Akkor toppant be még mindig lelkendezve a fiú, s vele kormos bőrkötényben a kovács, akivel ugyancsak koccintani kellett, s az urat játszani, a papot és a világfit egy személyben, hogy aztán, amikor elindult vele a kocsi, ott érezze maga mögött a kipirult arcú asszonyt, aki kék szemével hosszan néz utána, míg amarra messzebb, a sárguló búzaföldek közül már kezdte kibontani szűziesen lányos testét a Krivaja völgye, mérgeszöld kaszálókkal, szemképrázató tocsogókkal, egy-egy nyiszlett és árván álldogáló nyírfával a lankákon, amerre majd csizmásan kell taposnia a sarat, tarsolyában az utolsó kenettel, szívében az olthatatlan vággyal mindenek ellenére is, hogy szép szavakba öntse örömét és csalódását, reményét és elvágyódását erről az átkozottan tunya vidékről, s hogy aztán később a parókiáknak örökre hátat fordítva, kacér kocsmárosnék és megadó kovácsnék szerelmében keressen vigasztalást, s ha még írja is majd a verseit és esztendőig szónokol az országgyűléseken, holtá napjáig áldozatnak érezze magát.

MIRE EMELJÜK

Hát mire emeljük? Az elsőt,
a legelsőt a porszívókra,
az éjben dinamók fénylenek,
mint huzamos csendülés,
erre.

A pince torkán kipréselt aggastyán
újra benyit a fénybe,
a szem bal sarkából
a szem jobb sarkába
megy át,
húspan ténfergő,
kifoghatatlan szilánk fáj így.
Jobb lenne elhagynod
e rosszul megvilágított térséget,
az árulás mezőit . . .

A kis rongy alak,
ki csontot ropogtat a sarokban,
két lábra merészkedik,
jelt ad a visszatérő aggastyánról,
egy kar fölágaskodik.
Fény és sötét közt
megszorult foszforos szakáll,
se ég, se föld,
öreg, szedett fa,
megkéselt szőlőtő,
csontvelőddel festett körmű lányaid,
se ég, se föld.
Igen, jobb lenne
elhagynom
e rosszul megvilágított térséget
kis bandámmal,
melyből lehet még valami.
Kire emeljük?
Én, mely sűrű fény, a hajára,

ahogy kitörli szeméből, arra,
mosolya nagy család, arra,
csontokat,
csontok édes levét szivogatja hátul az árnyékban,
s fölnyerít,
kis drága rongy,
igyunk rája,
igyunk jóságra, a virágzó bot
egészségére, ámen.
A nyűzött hangszerek
felnagyítják a fényt,
megemelik a frissen fölénk húzott
komfort-rétegeket,
a ránk tehénkedő mennyországot.
Mekkora nyomást saccol ön
ebben a mélységben? —
kérdem az elsuhanó pincértől.
Hol van Károly?
Az ám! Hol van Károly,
a mindentudó,
hogyan válaszolna egynéhány kérdésünkre?
Hol röhög,
nyerít,
kukorékol
s brekeg
térdét csapkodva a reakciós vicceken
az előljáró sereg?
Időt s teret szűkítenek,
e magtalan halmok bukására,
képeket pötytyöző
légyre, madárra,
emeljük a végül kristályba csendülő
részecskékre,
nő, csak úgy suhog,
a sűrűbb világosságra.
Falvaink kifényesített közepe,
a kis fény széleinél
rögtön a vad idő.
Derék alatti lét!
Istenem, már csak a templomokban
vagyok otthon!
Kis bandámmal,

melyből lehet még valami,
éjközi órán
leereszkedve a nyíláson
összestimmelt csomó különböző hangszerként,
idilli kép fogad,
jó lenne fölébredni.
Megszállott cigányok rongyolt szerszámai
duplázzák
s eltorzítják a benső fényt.
Mocskos szenteltvíztartókat
mire emeljük?
Emeljük
a makacsul visszatérő aggastyánra,
makulátlan fehérneműt,
szentképeket pöttyöző
légyre, madárra.
Egy óra alatt huszonnégy,
ó, hogy elűszott a te híres,
sportcsarnokokban,
szőnyegen, gyűrött fülű birkózók között
kovácsolt erőd,
naponta egy-két óra.
Ó, már csak a templomokban,
virányos réteken.
Mire emeljük mosdatlan poharunkat?

ÖNVÉDELEM

Meg akartad okkal,
indokkal fékezni:
— ne öljön —,
nem tudtad,
kísértetek támadnak,
lendült a töröd,
nincs védett helyük
se égben, se földön
a gyáváknak.

Belül, az érdekkörön,
karámon kívül is lázad
a sebzett önvédelem,
leteper a kábulat,
észvesztő a káröröm.

Nem mentség, társat
kerestél, s bíráid,
az eddigi élő évek,
nem védenek meg
a látások gyermekének;
a maradás vállaidon
meghorzsol, felvérzett,
a pórvád pusztítón
csíholta szívverésed,
lesipuskások között
rebbent, üzent érted:
— ne ölj, önvédelem —,
pengéje a késnek, szónak
testvérszívig érhet.

Lehetnétek még merészek,
tűzokádó sárkányt
vágtak le egy anyaméhben
fogant legendás legények. —

Meg akartad okkal,
indokkal fékezni:
— ne verjen ösztön —,
az érdek holtágán
evező szenvedélyek;
rajzás, önpusztítás
az örvények zátonyán.

REZGŐNYÁRFA

Nyárfalevél
nyárfalevél,
piros nyárban
megremegtél.

Leveleden
kétszínűség,
melyik messzebb:
föld vagy az ég.

Merre mennél,
ezüst színnel
mikor a tél
érted üzen?

Remegésed
mit jelképez?
A két színed
mitől vértez?

Hervadások,
enyészetek
pergetik a
legszebb diszed.

Öreg törzsed,
szikár ágak
dühödt télben
időt állnak.

Cibálják a
fergeteget,
rügybe rejtik
leveledet.

Kétszínűket,
télelmeset:
megtépett nyár
susog, rezeg.

KÉK MINTÁS PIROS NYAKKENDŐ

Nagy dörrenéssel csapódott be mögötte az ajtó. Nem is tudta bizonyosan, ő csapta-e be, vagy tán a vizsgáztató tanár kelt fel asztala mellől, hogy egy kicsit rendreutasításképpen pótolja az ő mulasztását. Az imént még a számok és képletek vegyes tömkelegében matatott, a hangszigetelésről meg a televíziós stúdiók akusztikájáról teregette ki kezdetleges rendszerbe foglalt elméletét, amely minden bizonnal megdöbentette az erős szemüvegen át rápislogó professzort, mert hát nem csupán a régi könyvek és jegyzetek kissé már avas szagát terjesztette, mint valami hosszú időn át légmentesen becsomagolt szalonna, hanem volt benne valami meghökkentő szemtelenség is, mint mikor a vízcsap alá csak azért is úgy tartjuk oda a szappant, hogy a szerte-fröccsenő víz szétfolyó ábrákkal mintázza be a csempék feletti szabad falrészt. Mert hát — ez a lényeg — az akusztika nem egyszerűen csak valamely nagy terem hangzási viszonyait és képleteit foglalja magában, hanem a széksorokba betelepülő nézőt, a zenét szomjazó hallgatók testéből kiáradó halvány tónusokat is. A kettőnek feltétlenül találkoznia kell valami nehezen meghatározható közös nevezőn, amely némely esetben lehet az iménti ajtócsapódáshoz hasonló zaj, de lehet esetleg a professzor halk szava is, amikor homlokára tolta a szemüvegét, és váratlanul félbeszakította a nekilendülő mondókáját:

— No, jól van, elég lesz, Pártos! Most menjen szépen haza, és mindenekeelőtt becsületesen aludja ki magát!

Tulajdonképpen nem értette pontosan, miért is kellene neki most becsületesen kialudnia magát. Igaz, ez volt az utolsó szigorlata, de egyáltalán nem érezte elcsigázottnak, fáradtnak sem testét, sem szellemét. Sőt, éppen kedve lett volna a lépcsőkről visszafordulni, föltárni az imént becsapódott ajtót, s mint akinek csak most, utólag jut eszébe valami rendkívüli fontos dolog, visszaszólni a kongó hodály mélyére: »Ja, igen, professzor úr, bocsánat, az imént elfelejtettem még elmondani azt is, hogy...«

Kitáruultak előtte a lépcsők. A márványdíszítés rózsaszínben játszó szemcséi egészen váratlan képzettársítással azt juttatták eszébe, hogy immár holnaptól kezdve komoly felnőttként kell öltözködnie, de ennek a felnőtt öltözködésnek csodálatosképpen csupán egyetlen fontos és nélkülözhetetlen kelléke volt: a nyakkendő.

Soha életében nem viselt nyakkendőt. Nyáron kihajította inggal-lérját, szabad teret engedve nyaka bőre kellemesen barna színének és pórusai lélegzésének, télen pedig a pulóver magas nyaka tette fölőselegessé a kényelmetlen díszet. De hát holnaptól kezdve immár mérnök, s egy mérnök személye eleve nem lehet azonos egy tegnapi arccal,

egy tegnapi fiatalos könnyelműséggel, egy tegnapi kialakulatlan jellemmel. A nyakkendő mindent megváltoztat, a nyakkendő mindent a helyére tesz. Az egész embert is.

Annyira eltöltötték ezek a gondolatok, hogy észre sem vette, lép-tei egészen szándéktalanul a város üzleti negyede felé irányultak, ahelyett, hogy a megszokott úton hazafelé tartott volna, a külváros felé, ahol mind a mai napig annyira otthon érezte magát a rozszant deszakerítések, a kerítések mögül ugató kutyák és az udvarok mélyéről áradó disznóízszag latyakos légkörében, hogy el sem tudott képzelni más környezetet. Most azonban idegennek érezte magától a korhadt deszakerítéseket, a lépteit megugató, unalmas kutyákat és az ölben rőfögő sertéseket, idegennek érezte még a szobája sarkában unatkozó régimódi gitárt is. Mindennek helyét valami egészen más foglalta el, egy jelentéktelennek látszó kis textildarab, amelyet még sohasem tartott a kezében, amelynek még soha sem érezte ujjához simuló bársonyos érintését: a nyakkendő.

Úgy érezte, hogy mágikus tulajdonságok rejlenek a puha tapintásában, egyszerre más ember lesz tőle az ember: az egykori szolid diáagyerekből bölcsességével kérkedő mérnök, a gitározó suhancból fiacskájából önállósuló, a maga külön útjait járó, öntudatos ember. És mindezt a nyakkendő teszi! A nyakkendő, amely ismeretlenül is ott vár rá valahol a belváros egyik kirakatában, kényeskedve kínálgatja magát: tessék, itt vagyok, egyesüljünk mi ketten, és bizonyára meghódíthatjuk az egész világot!

Megyorsította lépteit, és minden határozott szándék nélkül megsörgette a nadrágzsebében hordott aprópénzt. A pénz csörgése aztán felébresztette benne a gondolatot: vajon futja-e a pénzből egy nyakkendőre? Már a szeszgyárnak a városba betolakodott épülete környékén járt, amikor valaki ráköszönt nagy lelkesedéssel:

— Szia, pajtás! Na, hogy sikerült a vizsga?

Csodálkozó szemmel rábámult a lelkesedőre, és halk rendreutasítással csak annyit válaszolt:

— Megyek nyakkendőt vásárolni!

Úgy érezte, egyetlen szóval sem kell többet mondania. Ebben a három szóban összesűrítve benne van a válasz mindenfajta elképzelhető kérdésre: hogy a vizsga természetesen kitűnően sikerült, hogy otthon a mama a kedvenc túróslépénnyel várja ma ebédre, hogy nagy-nagy jókedvében hajlandó kivételesen megbocsátani mindenfajta vakmerő kérdezgető merész okvetetlenkedését, és hogy általában véve — minden ellenkező jel ellenére sem ugyanaz az ember már, aki volt tegnap, aki a könyveket bújva is inkább csak a túróslépényre gondolt, viszont eszébe sem jutottak a lányok, s aki még a könyveit is szó nélkül otthagyta, ha napjában kétszer-háromszor vizet kellett hoznia a kútról, vagy ha netán fát kellett aprítani a félrebillent kalapú, rogyadozó kamrában. Értsd meg, te okvetetlenkedő kérdezgető, semmi jogod arra, hogy faggass. A tegnapi vízfordó és faaprító mama kedvencét még faggathattad, ahogy akartad, de a ma nyakkendő mérnökét már en-

gedd útjára. Mindez benne kavargott, és magyarázatul még egyszer megismételte a mindent megmagyarázó három szót: megyek nyakkendő-t vásárolni!

— Tegnap még nem volt semmi bajod! — replikázott nevetve a minapi pajtás, aztán mint aki tisztában van vele, hogy részeg emberrel nem szabad vitatkozni, fölkonta a vállát, és saját magát is kinevetve, tovább ment.

— Megyek nyakkendő-t vásárolni! — ismételte immár harmadszor is, de már csak önmagának, és az aprópénz iménti megcsörrenésére visszagondolva, egyszerre komolyan rettegni kezdett attól a gondolat-tól, hogy talán, sőt bizonyosan nem lesz nála elegendő pénz.

Aztán már nem találkozott senki kíváncsiskodó ismerőssel egészen a belvárosig. A Köztársaság utca kirakatai úgy vonzották, mintha gondosan előkészített lakomára készült volna, amelynek étrendjén csodálatosképpen csak egyetlen fogás szerepel: a nyakkendő. Áhítattal vizsgálgatta a kirakatokat, amelyekben egymás szomszédságában sorakoztak a szebbnél szebb szövetek, pulóverek, pizsamák, ingek, de őt nem érdekelte semmi más, csak a szelíden megbúvó nyakkendőket kereste a tekintete. A nyakkendőket, amelyek gondos rendezésben körülhurkolták az ingek gallérját, színükkel szinte beleolvadva az ing színébe, mégis telve külön egyéniséggel, merész önállósággal, különállósággal, szertelenséggel: a csíkok mellett foltokkal, pöttyökkel, a piros mellett kékkal, a kék mellett a sárga legkülönfélébb árnyalataival. Nem győzte magába inni a színek, minták csábító variációit, és kereste köztük az igazit, a csak neki valót azt, amelyik majd igazán emberré, igazán jól diplomált mérnökké teszi, amelyik majd végleg kiemeli eddigi latyakos környezetéből, a fáskamrából, a vízfordásból, no meg a nagyon szeretett, de már nagyon megunt túróslepény nem egészen reális, meseszerű világából.

Ide-oda járt a kutató tekintete, és egyszer csak nagyot dobbant a szíve. Megtalálta!... Igen, megtalálta! Ott volt a sarokban, minden mástól távol, egyszerűen fölakasztva a kirakat oldalfalára, elszigetelődve minden más nyakkendő-től, mintha csak ezzel a különállóságával is jelezné arisztokratikus egyéniségét. Egy kék mintás piros nyakkendő. Nem volt feltűnő, sőt inkább alig-alig lehetett észrevenni a kirakat zsúfoltságában. Mintha csak szándékosan elbújt volna, kizárólag egy jó szemű vevőre, kizárólag talán éppen reá várva. Mert hát nekik találkoznuk kellett — ez kétségtelen volt és szabályszerű. Tudnia kellett ezt már akkor, amikor reggel a megszokott kacsázó léptekkel elindult az egyetem felé, és tudnia kellett akkor is, amikor a vizsgáztató professzor hibát kereső figyelése közepette a televíziós stúdió akusztikájának rejtelmes képleteit fejtegette.

Önkéntelenül is az árat kereste a szeme, de ár nem volt a nyakkendő-n. Persze, persze, minek is lett volna! Ez természetes volt. És egyszerre mégis valami borzongató félelem fogta el hátha valóban nem lesz elegendő pénze, hogy megvásárolhassa! Megcsörgette megint az aprópénzt a zsebében, mintegy biztatásul, hogy vegye elő végre a pénztárcáját a belső zsebből, és számolja meg gondosan, mennyi papírpénz lapul a személyi igazolvány és a tavalyi zsebnaptár oldalához

simulva. Gondolatát szinte már követte is a megszokott mozdulat a kabát belső zsebe felé, de aztán egy hirtelen rátámadó rettegő érzés megállította a kezét. Nem, nem szabad megnéznie a pénztárcát! Mert hát ha netán a pénztárcában nem lesz elegendő pénz, akkor egyszerűen szétfoszlik minden színes tervezgetése. Márpedig holnapi életének alapját igazán nem áldozhatja fel egy bizonytalanságot ígérő mozdulatnak. Amíg nem tud bizonyos rosszat, létezik a szépen kiszínezett jövő is, de ha rávigyorog kárörvendőn egy üres pénztárca, menten visszazuhan a megunt és vigasztalan tegnapiakba.

Félúton megállt hát a pénztárcáját nyúló keze, és fájdalmas, mégis jóleső érzéssel bámulta tovább a kirakat oldalfalán a szemével és érzéseivel ingerkedő kék mintás piros nyakkendő. Nem is tudja pontosan, mennyi ideig álldogált ott a kirakat előtt, arra emlékszik csupán, hogy egyszerre csak egészen megmagyarázhatatlanul és minden bizonynyal fölöslegesen is, erősen megnövekedett a forgalom ott a kirakat előtt. Valósággal tolongtak az emberek, hogy közel férközzenek a nagy táblaüveglapok mögött díszelgő áruhoz: egyforma csodálattal bámulták az ingeket, pulóvereket, zsebkendőket és bizonyára a nyakkendőket is, s ő egyre attól rettegett, hogy valaki egyszerre csak fölfigyel ott a kirakat oldalfalán az ő kék mintás piros nyakkendőjére, s aztán nem gondolkodik sokat, még a pénztárcáját sem nézi meg, csak egyszerűen belép a boltba, belesúgja kívánságát a hajlongó kiszolgálólány szerelmi vallomásukhoz szokott fülébe, és minden teketória nélkül megveszi azt a csodálatos nyakkendőt, megveszi az ő szépen kiszínezett, kék mintákkal telerakott, piros alapszínű jövőjét.

Az emberek türelmetlenül tolakodtak, lökdözték őt is jobbra-balra, de igyekezett helyt állni, s nem tágitott egy aransznyt sem. Sikerült is megmaradnia a helyén, mint egy aszfaltba gyökerezett fának, és egész idő alatt le nem vette volna a tekintetét a csodálatos kék mintás piros nyakkendőről, mert hátha örökre eltűnik a szeme elől valami ördögös varázslat folytán.

Igazán nem tudja, mennyi ideig állt ott a tömegben a kirakat előtt. A szíve sóvárgott, de képtelen volt a pénztárcája után nyúlni. Félt a bizonytalanságtól, félt önmagától. És végül is dolgvégezetlenül, a tegnapi szürkességében és szegénységében vetődött haza, már csak úgy estefelé, a deszkakerítéses házba, meglepedkezve még a jól sikerült szigorlatról is.

Akkor napokig lázban égett. Szüntelen az a kép lebegett a szeme előtt, hogy megáll a kirakat előtt, szeme a kék mintás piros nyakkendőt keresi, de a nyakkendő eltűnt. És akkor nem tudta, hogy ott volt-e, egyáltalán valójában, vagy pedig csupán a szárnyaló képzelete festette oda a szürke tónusokba olvadó oldalfalra. Tudta, hogy egyszerű cselekedettel eloszlathatja ezt a bizonytalanságot. Csak gyors kapkodó mozdulatokkal magára kell öltetnie a ruháját, beholtni a városba, erőszakosan berontani az üzletbe, és a kiszolgáló mellének szegezni a parancsszerű kérést: »Kérem azt a kék mintás piros nyakkendőt a kirakat bal oldali faláról!« Csak cselekedni kellene, de éppen cselekedni nem tudott. Képtelen volt kinyitni a pénztárcáját, hogy megnézze, van-e elegendő pénze, és képtelen volt határozott formában kifejezni nyak-

kendővásárlási szándékát. Ehelyett naphosszat hevert a nyugágyban, olcsó detektívregényt olvasott — azzal a kifogással, hogy ki kell pihennie a minapi vizsga fáradalmait, és nem volt hajlandó tudomást venni a világról még csak egy olyan erőszakosan toladó gondolatra sem, hogy talán nincs is víz a kannában, s meg kellene tölteni a sarki kútnál, és egyszerűen nem tudta felfogni azt az egyébként magától értedődő cselekedetet sem, hogy oda kellene már vetni valamit az egyre keservesebben szűkülő kutyának.

Anyja eleinte nem szólt, hagyta heverészni, azt hitte, csak lustalkodik, és a lustaság megbocsátható bűn. De aztán bizonyos jelekből rájött, hogy ez nem lustaság, hanem egyszerűen magatehetetlenség, ami a lustaság kényelmes álarcát öltötte magára. És akkor elhatározta, hogy kimozdítja fiát ebből a kábulat semmittevésből. Előbb átlátzó ravaszsággal próbálkozott.

— Fiam, nem vagy te beteg? Olyan sápadt a színed. El kellene tán menned az orvoshoz.

Aztán, látván, hogy nem lehet foganatja a ravaszságának, fölcsattant a hangja, mintha valóban a lustaság bűnét elégelte volna meg fia jellemében.

— Hát ha nem vagy beteg, akkor meg hozz már egy kanna vizet a kútról! Nem hagyhatom itt a főzést.

És amikor ez sem használt, eszébe jutott, hogy valaha régen úgy kényszerítette rá akarátát a fiára, hogy megvesztegette tíz deka cukorkára valóval, vagy színes golyókra adott néhány dinárt. Ehhez a csalafintasághoz folyamodott újra. Előkotorta rejtett pénzecskéjét a szekrény mélyéről, egy régi retikül sötét reteszéből, kivett néhány petyhüdt bankót, s azt lobogtatva, állított oda a nyugágy elé:

— Most jut eszembe, fiam, jó volna ha vennél magadnak valami apróságot. Elvégre diplomáltál, mérnök vagy vagy mi a csuda! Nem élhetsz tovább a régi szegénységben!

Akkor kapva kapott az alkalmon. Anyja azt hitte, a pénz utáni sóvárgás teszi, hogy fölillant a szeme, és egy kicsit csalódottnak érezte magát. Ő meg arra gondolt, hogy lám, ki sem kell nyitnia a pénztárcáját, hogy meggyőződjön róla, van-e elegendő pénze, mégis az ölébe hull az áhított kék mintás piros nyakkendő. Ez bizonyosan valamiféle öntudatlan szuggesztív hatása. Olyan szuggesztív, amely két irányban hat egyszerre: az anyja és a kék mintás piros nyakkendő irányában. Akkor aztán félredobta az éppen olvasott detektívregényt, még csak a mondat végéig sem jutott el, egyszerűen nem érdekelte a folytatás, és lázas sietséggel kapkodta magára a ruhát.

Mire azonban az utcára ért, már megnyugodott, már elég erős volt ahhoz, hogy nagy önmegtartóztatással lecsillapítsa a lobogását. Lelassította lépteit, és azt mondta magában: »Legalább öt percnak kell eltelnie, míg a sarokra érek. Ezzel az önmegtartóztatással bizonyítom be, hogy valóban méltó vagyok a kiválasztott nyakkendőre!« Nagyon tartotta magát az elhatározásához. Közben még meg is állt kétszer, hogy körülményesen megigazítsa a cipője fűzőjét, hogy a hentes kirakatában megnézze, nem nagyon kócos-e haja, s így az öt perc még

nem is lett elég. Kerekén hét percbe telt, míg a sarokra ért. Nagyon elégedett volt magával, és egyáltalán nem kételkedett a sikerében.

A bolthoz érve, meg sem állt a kirakat előtt, hogy megbizonyosodjon arról, ott van-e még az oldalfalon a kiszemelt nyakkendő, anyyira biztos volt a dolgában. Nem volt türelmetlen. A pultnál is megvárta, míg mindenki megkapta, amit kért. Még a később érkezőket is maga elé engedte, és csak amikor egy pillanatra egészen egyedül maradt, akkor szólította meg a mosolyogva felé forduló kiszolgálólányt:

— Egy nyakkendőt szeretnék... Azt a kék mintás piros színűt onnan a kirakat oldalfaláról.

— Egy nyakkendőt? — visszhangozta a lány. — És éppen azt a kék mintás piros színűt?

— Miért? Van talán valami akadály?

— Hát... — csapta szét a karját a lány. — Nem mondhatnám éppen, hogy valami elháríthatatlan akadály volna, csak éppen... Ne haragudjon, uram, de azt hiszem, legjobb lesz, ha hívom az üzletvezetőt.

— Az üzletvezetőt? — ismételte csodálkozva, de egyáltalán nem haragudott, sőt, titokban még büszke is volt arra, hogy a kiválasztott nyakkendő megvásárlása nem egészen egyszerű, hogy ez a nyakkendő közvetlenül az üzletvezető hatáskörébe tartozik. Ez is minden bizonynyal a megkülönböztetett értékét tanúsítja. No meg azt is, hogy nemhiába diplomált, egészen kifinomult, hibátlan az ízlése.

Jött is csakhamar az üzletvezető, és — mi tagadás — egy kissé zavart udvariasággal dörzsölgette a kezét, mintha nagyon kellemetlen feladatot kellene teljesítenie.

— Kedves uram, nem választana valami mást? Nézze csak, vannak itt nagyon szép nyakkendőink. Éppen tegnap kaptunk egy új szállítmányt. Talán egy zöld mintás sárgát... Meglátja, igazán finom minőség, elégedett lesz vele...

— Nekem a kék mintás piros nyakkendő kell! — szakította félbe, ellentmondást nem tűrő hangon. — A kék mintás piros... Érti? Néhány napja diplomáltam az egyetemen, s mint új sötétű mérnökembernek pontosan ilyen kék mintás piros nyakkendőre van szükségem. Ezt diktálja az ízlésem és a képzettségem... Érti, ugye?

Hogyne értette volna, és mindjárt engedékenyebbé is vált az üzletvezető.

— Az más, kérem, az egészen más — hebegte. — Ha mérnöknek tetszik lenni, ahogy mondja... És bizonyára van erről valami igazolása is... Gondolom, elegendő a diploma nem hiteles másolata.

— A diploma?... De kérem, a diplomát majd csak két hónap múlva kapom kézhez.

Ó, ó! — sajnálkozott az üzletvezető udvarias hajlongások közben. — Akkor igen-igen sajnálom. Őszintén sajnálom, hogy nem lehetek szolgálatára. Hanem azért azt hiszem, semmi esetre sem kellene feladnia a reményt. Elvégre lehet némi megértés azokban az egyetemi hatóságokban is, és egy nyakkendő indokolt vásárlása minden bizony-

nyal nyomós ok arra, hogy a kitűzött határidőnél előbb kiadják a diplomát. Próbálja meg, kérem! Mindenképpen próbálja meg!

Megpróbálta hát. Igaz, némi rettegő bizonytalanságérzettel kopogtatott be az egyetem titkári szobájába, mintha néhány nappal azelőtt nem is szerzett volna jogot arra, hogy minden kisebbrendűségi érzés nélkül bekapcsolódjon egy olyan körbe, amelyet elvitathatatlan tudományos felkészültségén kívül még egy diplomának nevezett ropogós papírdarab is határozottan egy külön kategóriába sorol, megkülönböztetve a közönséges halandóktól. Ez a kisebbrendűségi érzésből fakadó enyhe félelem azonban nyomban leolvadt az arcáról és az érzéseiről, amikor látta, hogy nagyon barátságosan fogadják, valóban úgy, mint soraikba tartozót. A titkár fölállt nagy tölgyfaasztala mögül, elébe ment majdnem az ajtóig, odavezette egy kényelmes bőrfotelhoz, aztán csöngett az altisztnek:

— János, két kávé és két konyakot! De gyorsan!

Akkor úgy érezte, hogy nemhiába jött. Itt nem kell szégyenkeznie a kérése miatt. Nagyon megkönnyebbült, és kényelmesen elmerült a fotelban. Jobb lábát átvette a balon, és gyönyörködve szemlélte gondosan kifényesített cipőjének franciás hegyét. Igen, itt minden problémájára megtalálja a megoldást. A kávé kellemes aromája nemcsak a gyomráig hatott, hanem mindjárt felszívódott az agyába is. Nem is tudta volna pontosan megmondani, hogy azt a jóleső, enyhe kábulatot a konyak okozza-e, amit egy hajtásra hörpintett ki, hirtelen felszabadult érzéseinek engedve, avagy a rafináltan kevert kávéfajták együttes hatásának következménye. Egyszerre csak nagyon jól érezte magát ebben a barátságos, tágas irodában, legszívesebben fölrakta volna mindkét lábát a dohányzóasztalára, kidüllesztette volna a mellét, s úgy gyújtott volna rá a díszes skatulyában elétett, válogatott finom cigarettafajták valamelyikére. Akkor azonban eszébe jutott, hogy nincs nyakkendője, s ez a kényelmetlen érzés tudatosította benne a szándékot, hogy miért is jött.

Mintha villanyáram futott volna át a testén, fölugrott, hogy el ne mulassza valamiképpen a kínálkozó alkalmat, a titkár azonban barátságosan visszanyomta a fotelba.

— No, maradjon. Igazán nem kell sietnie. Beszéljessünk még egy kicsit, ha már így összejöttünk.

— Én tulajdonképpen csak azért jöttem...

— Ugyan, ugyan, kedves barátom... Van még elegendő ideje, hogy nyugodtan elmondhassa! Most élvezzük egyelőre gondtalanul a kávé ízét... Bocsásson meg, most látom csak... Nem akar még egy kis konyakot?... Valódi francia konyak... — és már töltötte is, be sem várva a félenken tiltakozó mozdulatot.

Nem volt ereje határozott tiltakozásra. Hagyta hát, hogy a titkár mézédés szavai irányítsák. Hiszen a végén úgylis el kell jutniok ahhoz a ponthoz, ahová kezdettől fogva igyekezett: a kék mintás piros nyakkendőhöz és a soron kívül kiadandó diplomához. Miért is ne jutnának el, amikor ennyire megértik egymást, amikor ennyire összetartoznak?

Ott üldögélt talán egy teljes óra hosszát is. Beszélgettek, de anélkül, hogy ő maga akár egyszer is szóhoz juthatott volna. Ha kinyitotta a száját, hogy mondjon valamit, a titkár menten azzal torokolta le:

— Ugyan, kérem, magunk közt vagyunk! Ráérünk még efféle komoly és rendkívül fontos dolgok megbeszélésére. Most csak beszélgessünk, mint egyenrangúak, mint olyan emberek, akiknek szorosan egymás mellett kell haladniuk mindig és minden téren. A lényeg az, hogy ha a perc elrepül is, mi mindenképpen itt maradunk.

Tulajdonképpen hízelgett neki a titkár szívélyessége és barátkozókészsége, jólesett, hogy egyetlenegyszer sem pillantott a nyaka felé, hogy kárövendően felfedezze a hiányt és rábökjön a mellére: »De kérem, hogy lehet az, hogy önnek még nincs nyakkendője, kedves mérnök barátom?« Jólesett ez a figyelem, de bizonyos tekintetben mégis valami hiányérzete is volt éppen azért, mert a titkár nem méltatja arra (minden figyelmessége ellenére sem méltatja arra!), hogy észrevegye, hogy nincs nyakkendője. Ez megkönnyítette volna a dolgát, ez kinyithatta volna a száját, s akkor bizonyára egykettőre elintézhette volna a dolgát. De hát a titkárból csak a szó ömlött, nem a figyelem. Beszélt a legutóbbi szigorlatokról, amikor az egyik vizsgázó — horribile dictu! — mintegy előlegezve magának a rangot, nyakkendősen és divatjamúlt halbcilinderben jelent meg a vizsgateremben, aztán meg nem tudott megfelelni egy olyan mindennapi, egyszerű kérdésre sem, hogy mi is az a visszhang; beszélt aztán a múlt heti horgászkirándulásról, amikor egy tizkilós harcsát vonszolt ki horgával a partra, s mert nem tudott mit kezdeni vele, hát nagylelkűen odaajándékozta az első arra vetődő rongyos alaknak (»Tudja, olyan neveltséges volt, ahogy boldogságában a vállára vetette a ficánkoló halat, és ellépdelt a híd felé, miközben a harcsa feje úgy verte a hátát, mintha dobolna rajta!«); és mesélt arról, hogy a minap meghívta pezsgős vacsorára egy kis barátnőjét, s úgy felöntött a garatra szegényke a még sohasem ízlelt pezsgő illatától, hogy aztán taxival kellett hazavinni. Mesélt, mesélt, s aztán egyszerre csak a fejéhez kapott, mint aki jóvátételtenül és reménytelenül elkésett valahonnan.

— Jaj, most jut eszembe! Nekem már fél órával ezelőtt jelentkezni kellett volna a dékánnál... Ne haragudjon, rohanok...

— Nem, dehogy haragszom, de hát még el sem mondtam, hogy miért is jöttem...

— Nem baj, kedves barátom! Jöjjön el holnap is, szívesen látom bármikor!

— De kérem, nekem sürgősen szükségem volna...

— Egy szót se tovább, mert igazán megsértődök! Ennyire nincs bizalma bennem?... Mondtam már, hogy jöjjön el holnap, akkor majd elintézzük azt a halaszthatatlanul fontos ügyet is. Holnapig csak nem dől össze a világ...

Az utolsó szavakat már az ajtón kívülről kiáltotta vissza, az al-tisztre bízva, hogy magára maradván, az üres kávéscsészékkel és a konyakosüveggel együtt tisztogassa ki az irodából a szívesen látott, kedves vendéget is.

Mit tehetett hát? Hazament, és másnap már kora reggel újra jelentkezett a titkári szobában. Illetve csak jelentkezett volna, mert hát zárva találta. A folyosón hallotta aztán az altiszttól, hogy a titkár súlyos fejfőrcsőt kapott az éjjel, s most otthon szedi a fájdalomcsillapítót vagy mi a szősz, és rakja fáradhatatlanul a vizes borogatást. Másnapra lemult ugyan a fejfőrcs, és a titkár bent volt az irodában, de éppen egy jelentést kellett sürgősen összeállítania, senki sem léphetett be a párnázott ajtó mögé. Harmadnap szombat volt éppen, szabad szombat, utána meg vasárnap. Hétfőn a dékán hangját hallotta az ajtó mögül, 'amint éppen arról mesél nagy hangon, hogy az idén végzett gárda semmiképpen sem éri el azt a tudásszínvonalat, amelyre az ő nemzedéke emelkedett huszonöt esztendővel ezelőtt, mert hát »Hiába, ezek a mai fiatalok olyan könnyelműek, hogy nem is érdekli őket egyéb, csak a beat zene vagy esetleg a másik végletbe esnek, és úgy belemerülnek a szabályokhoz ragaszkodó, merev, pragmatikus munkába, hogy a fülük hegye sem látszik ki belőle. Hát mondja, kérem, rendben van ez így? Lehet így élni?« Hallgatta a dékán hangját vagy fél óra hosszat, fülét szinte a kulcslyukra tapasztva, s aztán, amikor már úgy érezte, hogy ennek a lamentációnak úgysem lesz vége soha, akkor a keddre gondolt, amikor bizonyára majd a falakat festik a titkári szobában, no meg a szerdára és a következő napokra, amikor...

Csütörtökön aztán mégis bejutott, s a titkár a jól ismert jovialis mosollyal fogadta, máris hozatva az elmaradhatatlan kávé és a francia konyakot. De akkor ő tiltakozóan fölemelte a kezét, ne volt hajlandó belesüppedni a puha fotelba, és minden erőszakoskodáson győzedelmeskedve, végül is kinyögte:

— De kérem, én csak a diplomámat szeretném soron kívül megkapni, hogy vásárolhassak magamnak egy kék mintás piros nyakkendőt. Ezt akartam már egy héttel ezelőtt is, de sehogy sem jutottam szóhoz, és ezt szeretném most is, minden kávé, francia konyak és minden kellemes csevegés helyett.

A titkár kissé sértődött arcot vágott.

— De kedves barátom, hát miért nem mondta mindjárt, hogy ennyire sürgős a dolog? S ha már ennyire sürgős, és ha már ennyire nem mondta a múltkor, hát ugyan miért nem keresett fel az elmúlt napokban? Hiszen lett volna ideje, nemde?

Közbe akart vágni, de kifogyott az ereje, no meg aztán úgy gondolta, hogy végre úgyis a helyes mederbe jutottak, majd csak végére érnek a dolognak, kár lenne most holmi okoskodó ellentmondással megzavarni a dolgok menetét. Hajlandó volt már a kávé is meginni, hajlandó volt koccintani a konyakkal, mert azt remélte, hogy mindez előbbre viszi ügyét, és a titkár barátságos, vállveregető mosolyát tekintve, minden bizonnyal végül is meghozza számára a szépen kicirkalmazott diplomát.

Egyszerre nagyon fáradtnak érezte magát. Mint aki teljes negyvennyolc órán át őrségen volt, szakadó hóban, fogait vacogtatva, s amikor biztos meleg helyre kerül, egyszerre elbágyad, összeomlik, s hagyja, hogy elszálljon belőle az eszmélet. Hátravetette magát a fotelban, behunyta a szemét, és hagyta, hadd záporozzanak szemhéján a

szavak. Nem aludt el, csak éppen eltávolodott valamicskét a konyakospohár mellől, és gondolatban még bocsánatot is kért, amiért udvariatlanul a kék mintás piros nyakkendő próbálgatja a tükör előtt. És ki tudja, miért, egyszerre nagyon értékesnek érezte az építési akusztikából szerzett diplomáját.

Aztán mégis fel kellett figyelnie a szavakra. A titkár — mintha csak a hosszú távolmaradásáért való korholást folytatná — ugyanazzal a behízelt hangszíval már egészen másról beszélt, valami hatósági bizonylatot emlegetett, hogy hát anélkül nem lehet a kitűzött idő előtt kiadni a diplomát.

— Hatósági bizonylat?

— Az, az, hatósági bizonylat arról, hogy eddig még nincs mérnöki pozíciójának megfelelő nyakkendője, és hogy jóváhagyják haladéktalan beszerzését, s e célból szükségeltetik a mérnöki diploma haladéktalan kiadattatása.

... hatósági bizonylat ... pozíciónak megfelelő ... haladéktalan ... szükségeltetik ...

Annyira idegenül csengtek fülében a szavak, mintha egy ismeretlen kertben, ismeretlen bokorról szedte volna őket, és gyanakodva ízlelgette valamennyit, nem valami mérgező bogyók-e, amelyektől óvakodni kell.

— És hol lehet kapni azt a hatósági bizonylatot?

Nem is tudja, ő kérdezte-e, vagy a titkár kérdés nélkül maga adta meg rá a választ, nem is várva a tudakozódásra, pusztán a benne duzzadó emberi jóindulattól és segítenikészségtől indítatva. Csak arra emlékezett később egészen tisztán, hogy fejében egy hivatal címével vágott neki az utcának, vizsgálta a címtáblákat, s a legközelebbi pillanatot kereste, amelyben valósággá válhat végre a kék mintás piros nyakkendő.

Örült, hogy minden jel arra mutatott, hogy nem valami bürokratikus intézmény tünt fel előtte a nehéz kapu mögött. Örült, hogy a hosszú folyosón készségesen igazították el: »Ja, bizonylatot? Hát ide figyeljen! Menjen csak egyenesen a 23. számú ajtóig, ott van egy kis mellékfolysó, mindössze három ajtó van benne, s a középső mögött megtalálja, akit keres.«

Három hivatalnok ült az asztal mögött. Három asztal és három hivatalnok — ez volt első pillantásra a szoba berendezése. Nem voltak nyomasztó irathalmazok, a hivatalnokok nem böngészgettek rejtélyes kimutatásokat, még csak tintatartó sem volt az asztalukon, nem zavarta őket a kellemes csevegésben a munka tolakodó gondolata. Csupa szem, csupa fül volt mind a három, s amikor belépett, szinte egyszerre ugrottak fel:

— Tudjuk, kérem, kellene egy bizonylat, bizonyos kék mintás piros nyakkendő vásárlása ügyében... Igen, már értesített bennünket az egyetem titkára, és máris megtettünk minden szükséges előkészületet... Ne, ne köszönje, kérem, megsért bennünket... Ez a kötelességünk... Ez a mindennapi munkánk... Ezért kapjuk a fizetésünket.

Egyszerre beszéltek mind a hárman, egyformán behízelt hangon, egyforma színtelen hangsúllyal, mintha ők hárman voltaképpen teljesen egyek volnának. Mint egy csöppnyi szavalókórus, amely vers helyett mindennapi prózai dolgokat, kötelességeket, feladatokat mond el, s ha mutatkozik is esetleg árnyalati különbség a hanghordozásukban, ez csupán az előadott szöveg színesítését, szemléletesebbé, kifejezőbbé tételét szolgálja. Egyetlen pillantással végigmérte őket, látta, hogy hibátlan csokrú nyakkendő hurkolódik a nyakuk köré, jeléül annak, hogy ők már megtalálták végső helyüket az életben, s ezért hajlandók olyan készségesen segíteni másoknak is.

Odament az egyik asztalhoz, megállt előtte, aztán némi zavarral körülnézett, megfordult, és a másik asztal mögött álló hivatalnokhoz hajolt. Végül azonban mégis a harmadiknál kötött ki, felé nyújtotta a kezét, mintha be akarna mutatkozni, de hirtelen eszébe jutott, hogy három emberrel egyszerre úgysem foghat kezét, visszaparancsolta hát kinyújtott karját, megelégedett egy enyhe meghajlással, amely ugyan egy kissé groteszkül sikerült, mert hogy egyszerre három felé kellett meghajolnia, de azért elégedett volt magával, és elégedett volt a három barátságos hivatalnokkal is.

Akkor megszólaltak megint, egyszerre mind a hárman, és kissé gépies, sűrű, meleg hangon azt mondták:

— Rendben lesz minden, mérnök úr, egészen rendben lesz minden. Természetesen mindenképpen megkapja a kért bizonylatot. Nincs ennek semmi, de semmi akadálya, hiszen nincs is semmi más kötelességünk, csupán az, hogy kiadjuk a feleknek az efféle bizonylatokat. Csak éppen néhány jelentéktelen apróságot kell még előzőleg elintéznie. Először is szükség van a születési anyakönyvi kivonatra, mivel-hogy enélkül egyetlen valamirevaló iratot is teljes képtelenség összeállítani. Aztán be kell terjesztenie megtekintés végett az érettségi bizonyítványát... Nem, kérem, dehogyan... A diploma semmi esetre sem pótolhatja az érettségi bizonyítványt, annál kevésbé, mert hiszen a diploma kiadására majd csupán a kapott bizonylat alapján kerülhet sor... Aztán... igen, aztán szükség van egy előbizonylatra az anyakönyvi hivataltól, hogy legényéletet él, egyszóval, hogy még nem kötött házasságot, azaz, hogy nincsenek olyan kapcsolatai, amelyek feltételezik, hogy már régebben is házasolhatott magának olyan ruházati cikket, amire most áhítozik... Mert hát rendnek kell lenni, ezt tetszik érteni, ugye... Persze, nemcsak azt kell igazolnia, hogy most egyedül él, hanem hogy soha még senkivel sem lépett házastársi viszonyra. Éppen ezért figyelmeztetjük, ajánlatos, hogy az anyakönyvi hivatal útján mindjárt forduljon beadvánnyal a központi, országos anyakönyvi nyilvántartáshoz is, kérve annak tanúsítását, hogy az egész országban sehol sem vezetik a mérnök urat a házasságos emberek listáján... Aztán... Különböző ennyi bizonyára elegendő is lesz. Csupán egy nyilatkozat kell még — a szüleitől, na igen, az özvegy édesanyjától, hogy mindaddig ő tartotta el, s hogy a nyakkendő beszerzése nem ütközik legyőzhetetlen családi akadályokba az anyagi természetű ügyeket illetően.

Végighallgatta az egy ritmusban zengő három hangot, közben egyszer egyikükre, másszor másikukra nézett, mintha csak arról akarna megbizonyosodni, hogy nem téved, nem marad el, illetve nem siet előre

egyikük sem a szóáradatban, hogy teljes közöttük az összhang. Meg volt elégedve és mosolygott. Ugyanolyan barátságosan, mint a három hivatalnok. Teljesen megértette őket. A kért bizonylat, kivonatokra, nyilatkozatra és pótbizonylatra természetesen szükség van, és semmiféle aggálya sem támadt a főlősleges késedelem veszélye miatt. Még annyira sem, mint az egyetem titkára előtt. Itt nem kapott ugyan francia konyakot és rafináltan kevert feketekávét, de kapott jóindulatú, barátságos biztatást, hogy nem kell félnie, hogy rendben lesz minden, és rövidesen megvásárolhatja a kívánt nyakkendő, csak éppen az elkerülhetetlen törvényes előírásoknak kell eleget tenni. Miért is keltett volna benne aggályokat a magától értetődő, a szükségletekből fakadó törvényes kötelesség? ... Szinte kedve támadt, hogy leüljön ott a sarokban az üresen ásitózó papírkosárra, és megvárja, hogy valaki esetleg még intézkedik is helyette ebben a barátságos környezetben, de akkor a három hivatalnok, akik mindeddig úgy álltak az íróasztaluk mögött, mintha oda lettek volna cövekelve, mintegy vezényszóra egyszerre viszaroskadtak székükre, és újabb megvesztegető mosolyt lövellve felé, közös hangon felszólították:

— Most pedig, kedves uram, tekintettel arra, hogy sok dolgunk van még, hogy sokan várnak sorra ugyanilyen sürgős ügyekben, no meg természetesen a saját érdekében is, hogy végül is mielőbb eleget tehessen a nyakkendő mielőbbi beszerezhetősége érdekében teendő lépéseknek kérjük, hogy haladéktalanul távozzék az irodából, és amint beszerezte a kért okmányokat, azonnal terjessze be hivatalunkhoz valamennyit.

Egészen természetesnek vette ezt a felszólítást is, és egyáltalán nem érezte bántónak. A három összehangolt tónust nem is lehetett soha bántónak érezni semmiféle szempontból, hiszen a harmóniát sugározta magából. A megbonthatatlan egy akaratot s az egy akaratnak megfelelő feltétlen belátást.

Engedelmesen távozott hát, még fütyörészett is a hosszú folyosón, s az ügyes-bajos dolgaikban futkosó emberek megrökönyödve bámultak utána. De nem törődött az emberekkel, intézte csak mindenki a dolgát, szerezze be mindenki a neki szükséges iratokat, ez a dolgok rendje. És mindez nem is ütközik semmiféle nehézségbe, annál kevésbé, mert hiszen amerre csak jár, barátságos jóakarattal találkozik. Megy minden, mint a karikacsapás. Az érettségi bizonyítványnak nem is kell utánajárnia, csak előkotorja valahonnan a szekrényfiók aljáról. A születési anyakönyvi kivonat... Nos, a hivatalból, ahol az imént járt, csak éppen a szemközti épületbe kellett átmennie, okmánybélyeget vásárolnia, s már kezében is volt az anyakönyvi kivonat. A nőtlenégi bizonylatot és pótbizonylatot is megígérték két-három napra. Ennyi igazán szükséges ahhoz, hogy kapcsolatba lépjenek a központi, országos anyakönyvi nyilvántartással is. De semmi baj, kérem! Semmi komplikáció! Ha már egyszer nekilendült a kerék... Akkor még az üzlet elé is eloldalgott újra (nem járt arra már egy hetel!), hogy megnézzze, ott lebeg-e még az a kék mintás piros nyakkendő a kirakat oldalfalán. Ott volt, mintha senki más föl sem figyelt volna rá, mintha egyenesen neki volna szánva, mintha már a gyárban speciálisan az ő számára készítették volna.

Ahogy hazafelé lépkedett, az utca jó szagokkal telt meg, mintha pompázó virágoskertben járna, s a jázminbokrok édeskés leheletét szívna magába. A jázmin gondolata nem véletlenül kísértette. Beleillett a jókedvébe, s ugyanolyan íze volt, mint a gondtalan füttyszónak ott a hivatali épület hosszú folyosóján. Gyermekkorában a város villanegyedében laktak. Akkor még élt az apja, minden elsején vasikos borítékot tett le az asztalra, és nem voltak megélhetési gondjaik. A szomszédos ház előtti ablakokat eltakarták szeme elől a jázminbokrok, s amikor tavasszal fehér díszbe öltöztek, gyerekfejvel úgy képzelte, hogy ez az előkelőség kétségbevonhatatlan és nélkülözhetetlen jelvénye. Látván vágyakozását a fehér virágok után, apja szintén beültette házuk elejét jázminbokrokkal, kibontakozásukat azonban már nem érte meg, és fél évvel azután ők maguk is elköltöztek a villanegyedből. Nem gyönyörködhetett hát soha saját jázminjaik virágzásában, de talán éppen ezért a jázmin azóta is úgy maradt meg képzeletében, mint a magasra törő vágyak megvalósulása.

És most újra szeretne volna jázminbokrokkal beültetni kis házuk előterét. Ezek a jázminok azt jelentenék, hogy mérnök lett, hogy pompás kék mintás piros nyakkendője van, hogy nem maradt már megvalósulhatatlan álma.

És mindehhez már semmi más nem szükséges, csupán az, hogy anyja megírja a nyilatkozatot, ezzel minthogy elismerve a jázminbokrok ültetésének jogosságát és magától értetődő voltát. Ez pedig már igazán nem komoly probléma. Olyan könnyed léptekkel lebegett be a kaputól a ház ajtajáig, szinte a levegőben járva, hogy anyja felfigyelt erre a természetellenes könnyedségre, és aggodalommal töltötte el.

— Mi történt veled, édes fiam? Beteg vagy?... Vagy talán megbántott valaki?

Megbántani?... Ó, micsoda ostobaságokat tudnak elgondolni ezek a mindenből kimaradt, mindentől elszkott öregek!

— Semmi bajom, édesanyám, igazán semmi... Sőt... Csupán egy nyilatkozatot kell aláírni, és én leszek a világ legboldogabb embere. Egy nyilatkozatot, hogy maga tartott el az alatt az idő alatt, míg én az egyetemen tanultam, no meg hogy semmiféle nehézséget nem okoz a család költségvetése szempontjából egy nyakkendő beszerzése.

Amikor kibuggyantak száján a szavak, anyja arcába tekintett, és megfagyott a gondolata. Mert ezen az anyai arcon olyan rémület tükröződött, mintha arról volna szó, hogy valami főbenjáró bűn elkövetése miatt egyenesen az akasztófa alá viszik.

— De édesanyám, mi van magával? — kérdezte rettenettel, s a szívinfarktus fenyegető réme villant át a gondolatán.

Az anyja levegő után kapkodott, de nem jött ki hang a torkán. Hangszálait összeszorította valami jeges félelemérzet... Hogy ő nyilatkozatot írjon alá? Hiszen ezzel kimondaná az ítéletet a tulajdon fia fejére!

— Nem, ilyesmit ne kívánj tőlem! — nyögte ki végül alig érthető, bugyborékoló szavakkal. — Ne kívánd tőlem, mert a halálom lenne ez az aláírás.

— De miért, édesanyám? — robbant ki belőle a tehetetlen csodálkozás.

— Nem tudod te még, mit jelent az ilyen leírt szó. Kiforgatják, ellened fordítják, elveszejtenek veled!... Érted?... Volt egyszer apádnak egy gyönyörű sötétkék ruhája. Mindjárt az esküvőnk után varratta... Aztán, amikor bemocskolódtok, elvitte tisztíttatni, de azt mondták, csak akkor vállalják, ha írásban adja, hogy ő viseli a felelősséget az esetleg bekövetkező károkért. Aláírta, persze, minden gondolkodás nélkül. Aztán meg tönkrement a ruha. Szétfoszlott ott a tisztítóban, mintha csak gyöngö pókhalóból készült volna. És még ez lett volna a kisebbik baj! Hanem akkor a tisztítóintézet beperelte apádat. Annak a nyilatkozatnak az alapján, amit aláírt. Hogy tönkretette az üzem jóhírére... Hogy rossz minőségű ruhát adott be tisztításra, azzal a nyilvánvaló hátsó szándékkal, hogy bemocskolja az üzemet a nyilvánosság előtt... »A kuncsaftok most egyszerűen hátat fordítanak nekünk — érveltek a bíróság előtt. — Jogunk van hát a kártérítésre!« És apádnak fizetnie kellett. Sok, sok pénzt, nem is tudom már, mennyit! Hát én soha életemben nem írok többé alá semmilyen nyilatkozatot. Érted, fiam?... És ugye nem haragszol rám?

Könnyek öntöttek el a szemét, és leborult a sarokba a kisasztalra, a stoppolásra váró lyukas zoknik tetejére. Úgy kellett vigasztalni babusgató szóval, gyöngéd gügyögéssel, gyermeki alázatossággal, mintha csak a kukoricára térdepeltetés elől akarna megmenekülni alattomos hízelgéssel.

Akkor nem tudta, mitévő legyen. Vonzotta, ellenállhatatlanul húzta maga felé a kék mintás piros nyakkendő megízlelt holnapigérete, de a vonzást semlegesítették némileg a kiöntött anyai könnyek. Napokig ki sem mozdult akkor a házból. Járt-kelt a négy fal között, nem olvasta el még az újságot sem, mintha azzal akarna bosszút állni a világon, hogy tudomást sem vesz róla. Hosszú levelet írt a nagybátyjának, akivel haragban voltak már két esztendő óta, s elpanaszolta benne nagy magárahagyatottságát, aztán amikor — mielőtt borítékba tette volna — futólag elolvasta újra, gyermekesnek és ízléstelennek találta ezt a panaszkodást, ezer darabra tépte a levelet, és a szemetesládába dobta. Jelentkezett egy látogatója is. Még az utolsó szigorlat előtt megbeszélték, hogy egész napos kirándulást tesznek az akácserdőbe, de most, hogy meghallotta a csondetését, elbújt előle a belső szobába, s anyjával azt üzentte ki, hogy elutazott három napra.

A napok pedig múltak, és akarva, akaratlanul, belenyugodott abba, hogy rövidesen úgyis kiosztják most már a diplomákat, nem kell tovább ide-oda loholni, hogy soron kívül megkaphassa. Egyszer elment még a városba is, megállt a kirakat előtt, és megnyugodva állapította meg, hogy a kék mintás piros nyakkendő változatlanul ott kínálgatja magát a kirakat oldalfalán. Nem lesz hát semmi baj, legfeljebb pár nappal vagy pár héttel később jut hozzá. Aztán számolgatta a napokat: még húsz, még tíz, még hét, még három... Elmúlt az is, és a kitűzött napon megelégedett büszkeséggel kapaszkodott föl az egyetem márványdíszes lépcsőin a második emeletre, hogy átvegye a sokat ígérő

diplomát. Mosolyt szórt jobbra-balra, mintha nem is emlékezne az elmúlt szorongásokra, mintha egyszerűen megfeledezett volna az élete központjába tolokodott kék mintás piros nyakkendőről is.

A diplomát a megszokott névsor szerint osztották ki. Voltak tán húszan, akik a feldíszített asztallal szemben elhelyezett székeken várták, hogy rájuk kerüljön a sor. Egy mosoly, egy puha kézszorítás: Gratulálok, mérnök úr! Aztán ment vissza mindenki a helyére, hogy megvárja az ünnepség végét. Sorra jött A, B, G, K, M, R... Őt érthetetlenül és megmagyarázhatatlanul kihagyták a sorból. Azért nem gondolt semmi rosszra. Egy kis helycsere a névsorban igazán nem megbocsáthatatlan vétek, majd sorra kerül ő is... De akárhogy várta is a nevét, csak nem hangzott el.

Amikor véget ért az ünnepély, és már mindenki távozott a teremből, menet közben is úgy böngészgetve a frissen kapott diploma szövegét, mintha fogalma sem volna róla, mit is jelentenek a rárajzolt betűk, ő ülve maradt a székén, mintha hozzánőtt volna. A dékán még ott ült a feldíszített asztal mellett, valamit elmerülten tanulmányozott a noteszában. Csak meg kell várni, hogy befejezze ezt az elmerült vizsgálatot, s akkor mindjárt kiderül, hogy az ő diplomája éppen csak félrecsúszott egy kissé az asztalon, éppen csak annyira, hogy kikerült a dologát gépiesen végző dékán elrestült ujjai alól. Csak meg kell várni, hogy dologát végezve, fölvesse a szemét, hogy észrevegye őt, s akkor az első mosolyos kézmozdulattal föltétlenül megtalálja: »Ja, persze, no nézd csak, a magáé meg elbújt ide a nagykönyv alá. No, semmi baj! Ne haragudjon, hogy fölöslegesen megvárakoztattam!«

Nem is tudja, mennyi ideig várt ott hallgatagon, magába merülve. Jaj, nem szabad megzavarni a dékánt elmerült noteszböngészésében! Tán a legközelebbi szigorlatnak ravasz kérdéseit fogalmazgatja magában!? Vagy tán havi háztartási kiadásainak összegezésében akad egy kis hiba, arra kell feltétlenül rájönnie, mindenki mást megeleözve! Várt hát nyugodtan, elvégre, mi baj érhetné?! Egyszer aztán — nagy sokára — fölvetette szemét a dékán, körülnézett, mint aki mély álomból ébred, és elcsodálkozva meredt rá:

— Hát maga? Miért nem ment el a többiekkel?

— Kérem szépen, a diploma...

— Ja igen, a diploma... Nos, mi van hát azzal a diplomával? Csak nem csúszott belé valami ostoba hiba?

— Nem kaptam meg, kérem... Bizonyosan valami tévedés lesz, egész bizonyosan csak egy véletlen, buta és megmagyarázhatatlan tévedés...

— Tévedés?... Azt nem hiszem... Nem hiszem... — ismételte meg komoran, aztán mintegy nyomatéku megigazította a szemüvegét. — Ja, maga az? Hát maga diplomát akar?... A többiekkel együtt?... Hiszen úgy tudom, hogy kérvényezte...

— Igen, igen, valóban akartam kérvényezni, de hát...

— No, jöjjön, menjünk a titkárhoz! Majd utánanézzünk ennek a dolognak.

Még karon is fogta kedveskedve. Elvégre valóban meg kell bizonyosodni róla, hogy miképpen is történt ez a rejtélyes dolog.

A titkár nagy lelkesedéssel fogadta.

— Hát magával meg mi van, kedves barátom?... Bejelenti, hogy soron kívül, a többieknél előbb szeretné megkapni a diplomáját, félre is tettem, kiválasztottam a többi közül, hogy ezzel is meggyorsítsam az útját, maga meg nem jön... Várom, várom, de csak nem jön! Hát rendjén van ez így?

— Hát... — csapta szét a karját. — Nem jöhöttem. Voltak bizonyos okok, amelyek miatt nem szerezhettem be az iratokat. De hát most már mindez fölösleges is, hiszen amúgy is kiosztották mindenkinek a diplomát...

— Bizony, bizony — gondolkodott el mélyen a titkár. — Valóban kiosztottuk... Csakhogy maga azt mondta, hogy a többiektől külön, tőlük függetlenül szeretné megkapni a diplomáját, hát különválasztottuk, külön intéztük a többitől. Itt van, ni, a fiókomban. Várt magára, és vár még most is...

— Hát akkor nincs semmi baj! — lélegzett föl a dékán, kezét nyújtott, és becsukta maga mögött az ajtót. Ment vissza a noteszához, akkurátusan megfogalmazni a jövődő szigorlatkérdéseket, vagy tán csak a háztartási költségek bonyolult tételeit rendezni a logika és a matematika szabályai szerint.

Ő maradt, kínálás nélkül is leült a kellemesen mély fotelba, mint aki bizonyosra veszi, hogy most meg kell várnia a diploma utólagos kiállítását, s ha átvételkor kénytelen lesz is lemondani az üres ünnepestyéről, azért mégiscsak birtokosává válik egy címnek és egy sokat jelentő társadalmi pozíciónak.

A titkár azonban mintha megfeledezett volna róla. Éppen csengett az asztalon a telefon, hosszasan beszélt a kagylóba, aztán meg a fiókjában turkált, cigarettát és öngyújtót vett elő, körülményesen rágyújtott, mint akinek nincs semmi különösebb dolga, s akkor véletlenül felé pillantott.

— Hát maga?... Vár még valamit?

— Várok, hát hogyan várnék... A diplomát...

— Ejnye, barátom, hiszen megmondtam már, hogy azt külön intézzük, teljesen külön. Csak hozza már végre azokat az iratokat. Nem lesz semmi baj!

Egy kis türelmetlenség volt a hangjában, de igyekezett visszafojtani, mint mikor a megértő szülő tisztában van azzal, hogy kiskorú gyermeke nem értheti meg azt, hogy »másra kell a pénz«. Türelmesnek kell hát lenni hozzá. Még a száját is félrehúzta egy kicsit, mintha mosolyogna, mintha biztatón és megértően mosolyogna, hogy »ugyan, kérem, miért olyan türelmetlen hát! Ez az egy-két nap késedelem igazán nem valami világragédia«. S amikor a vendég még mindig ott állt előtte mozdulatlanul, értetlenül, mintha földbe gyökerezett volna a lába, akkor megismételte nyomatékosan:

— Mondtam már, hogy hozza azokat a fránya iratokat! Miért akar különleges nehézségeket támasztani a munkánkban? Miért nem segít inkább — rajtunk is, saját magán is?

— De hiszen mások minden irat nélkül is megkapták már a diplomát. Saját szememmel láttam.

— Na igen, de azok nem kérték, hogy a többi diplomától függetlenül, külön intézzék az ügyüket.

Mit volt mit tenni, kótyagos fejjel lebotorkált a lépcsőn. Szégyellte magát. Okát nem tudta volna adni, nem tudta volna szabályszerűen, mindenki számára érthetően elmagyarázni, hogy miképpen, de a titkár szavai nyomán rádöbbsent, hogy nagyot hibázott. Ilyen nagyot nem lett volna szabad hibáznia egy diplomált mérnöknek. Nem tudta ugyan pontosan, hogy miben is mutatkozik meg ez a hiba, de hogy létezik, azt félreérthetetlenül tanúsítja a végeredmény. És ezen az sem segít, hogy állítólag egyáltalán nem nehéz helyrehozni ezt a hibát: csak hozni kell a kért iratokat, és máris kezében a diploma. Csak hatósági bizonylat kell hozzá... A hatósági bizonylathoz meg születési anyakönyvi kivonat, nőtlenségi bizonylat és pótbizonylat... és egy anyai nyilatkozat...

Ó, a leküzdhetetlen akadály!... Nem, nem az anyakönyvi hivatal, nem is a hatósági hivatal három ikeralkalmazottja, és nem is a barátságosan készséges egyetem titkár... hanem az anyja... Az anyja, aki nem hajlandó aláírni semmiféle nyilatkozatot, mert hát egyszer, valaha, nagyon régen a tisztítóintézetben szétrongyolódott egy rossz minőségű ruha... Ó, te vak anyai szeretet, anyai aggodás, mely még a világot is megállítja céltalan forgásában!

Álljon oda könyörögni újra az anyja elé?... Emlékezett még a könnyekre, és iszonyodott, sőt undorodott tőlük. Mintha sárban, mocskokban kellene meghentergőznie. Akkor már inkább ő maga ír nyilatkozatot — az anyja nevében.

És megírta. Vitte a hivatalba a születési anyakönyvi kivonattal, a nőtlenségi bizonylattal és pótbizonylattal együtt, vitte a három ikerhivatalnokhoz, azok meg barátságosan mosolyogtak rá, megveregették a vállát, minden jót kívántak a mérnök úrnak, és kezébe nyomták a hatósági bizonylatot arról, hogy még nincs a mérnöki pozíciónak megfelelő különleges nyakkendője, hogy nem ütközik anyagi nehézségekbe a beszerzése, »mint azt az anya saját kezű aláírása igazolja«, s hogy ennél fogva hatóságilag engedélyezik és jóváhagyják a beszerzését. Kelt mint fent, s a többi... A bizonylatot aztán vitte a titkárhoz. A titkár szintén mosolygott, újra francia konyakkal és feketekávéval kínálta, és soron kívül, minden más sürgős munkát félretéve, kiállította végre számára a hön áhított diplomát. Az egyetemről egyenesen a boltba szaladt. Lobogtatta a diplomát, zsebében újra megcsörgette az aprópénzt, és magabiztosan tapogatta meg a belső zsebében domborodó pénztárcáját. Hívta nagy hangon az üzletvezetőt, és széles mozdulattal tárta elé a kitergetett diplomát:

— Tessék, kérem, elhoztam... És most talán már nem forog fenn semmiféle akadály. Kérem hát azt a bizonyos kék mintás piros nyakkendőt onnan a kirakat bal oldali oldalfaláról!

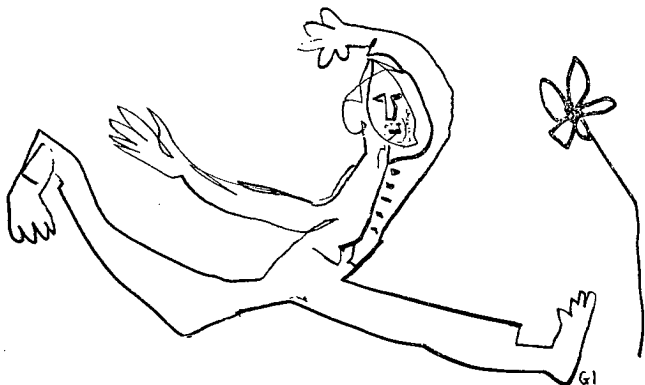
Az üzletvezető szolgálatkészen intett a kiszolgálólánynak, a kiszolgálólány hamiskásan ránevetett, aztán főnyitotta a kirakatot, leakasztotta a zsinóról azt a kék mintás piros nyakkendőt, még gondosan meg is törölgette a ruhája ujjával, hogy eltüntesse róla a rárakódott port, és áhítatos mozdulattal, óvatosan leterítette oda a pultra, az üveg alá kirakott zoknik, zsebkendők és a hányódó alsónadrágok tetejére.

— Tessék, parancsoljon, kérem! Ez ebből az egyedüli példány. Senki másnak nem lesz ilyen a városban!

És akkor történt valami megmagyarázhatatlan dolog. Talán nem is a valóságban, csak benne, valahol az érzései mélyén. Nézte a nyakkendőt, és nem ismerte meg. Mintha nem is ez a nyakkendő ingerkedett volna vele a kirakatüveg csillogó felülete mögül. Mintha egy egészen vadidegen nyakkendő volna, amelyet most lát életében először. Mintha csalás, fortélyos becsapás lett volna a színe, formája, az előkelősége. Értéktelen rongy hevert előtte a zoknikra, zsebkendőkre és alsónadrágokra vetve, értéktelen rongy, amelyet még az utolsó koldusok sem tekernének a nyakuk köré. Gyűrött volt, mintha három napig aludtak volna rajta, színevesztett, mintha esztendőkön át sütötte volna a mindent kifakító, kegyetlen nyári nap, és felesleges, mint a nyári tűz az elárvult cserépkályhában.

Akkor hirtelen az jutott eszébe, hogy hamisított ezért a rongy nyakkendőért. Anyja beidegződött gondolatait és évek tapasztalatait át leszűrte meggyőződését hamisította meg. Elöntötte a sűrű verejték, rogyadozott a lába, majdhogy összeesett ott a mit sem értő üzletvezető és a kiszolgálólány lábai elé. Alig tudta kinyögni a néhány magyarázkodó, mentegetődző szót:

— Bocsánatot kérek, azt hiszem, nagyot tévedtem. Tudhattam volna már ott az egyetemen is, amikor a diploma kiállítására vártam. Nem lett volna szabad meghamisítanom a tegnapi életemet. Bocsássanak meg, nem kell ez a nyakkendő. Gyűrött, értéktelen rongy ez? Kérem, tegyék csak vissza a kirakatba!

FEKETE LAJOS

AZON AZ ÚTON

Szirmai Károlyra emlékezve

Az ember úgy viseli
az öregséget,
mint a szégyent:
röstelli, hogy annyi
üggyel-bajjal
cipell elrongyolt
életét
a mások számára
még értelmes világban.
Mert mire jó
kulcsolt kezekkel,
nyájas lámpafényben
előlni gyötrelmes
éjj órát
ily közeli szomszédságában
a nem tudni mikor
érkező
tisztos halálnak.

*

Ó, az sem vigasz már,
hogy mennek előttem,
s majd jönnek utánam
azon az úton,
ahova magam is
érkezem.

HOGY MINDENKI HÁZÁRA LELJEN

Már küldi a Táj jelzéseit,
oly szívhez szólón, hogy felderít
az ifjonti vágy, mely valaha
még elhitette: hajlék, haza,
égbolt, oltalom, menedék
lesz számomra ez a vidék.

*S mi lett, Teremtőm, jaj, mi lett?!
— a megtért vándort kérditek: —
a néptől idegen gyűlölet
feltépte mind a gyökeret,
amit a szív e tájba mélyen
eresztett, hogy köztetek éljen.*

*S most itt áll őszén és roskatag,
a nyelvén tétova szavak
keresik egymást, — mit is szóljon?
Minden népet az Isten óvjon
fegyvert fogni más népek ellen,
hogy mindenki hazára leljen.*

NYÖGDELŐ

*Tüdőd zörög,
szemed romlik,
bőröd petyhüdt:
hát öregszel!
(Mit kéne még
felsorolni
benned mi rossz,
s tőle szenvedsz.)
Hol üldögélsz,
hol meg fekszel,
ezt fájlalod,
azt fájlalod.
Napon lenni
vagy a húsben,
azt se tudod,
hogy volna jobb.*

*(Ej, azt hiszed,
arra való
ez a fehér
ívpapíros,
hogy az ilyen
vén nyavalygó
itt mondja el
neki, mi rossz?)
Jól van, elég!
tudom, tudom:
csigolyád is
mind csikorog —
s tehetetlen
úgy dülöngélsz,
mint e versben
itt a sorok . . .*

KÉZFOGÁSOK

MARIJA ŠIMOKOVIĆ

EGYEDŰL

és fogaink között majd zsiros föld terül el
a föld meg egyszerre porrá változik
a por majd mint az ökrök úgy csókolnak körül
nem szeretem hogy a halálban se nem látsz se nem hallasz
mert milyen halál az ilyen
mert milyen halál az ilyen
összeszedem majd minden erőmet ha meghalok
lelkem az égben a felhők mögött
lelkem az égben a felhők mögött
halál az ha a vér fehér gyöngyökké változik
azt hiszed eljön a bőség
igazgyöngyök nincsenek már
halál az ha mindenki azt hiszi hogy élsz
s neked semmihez sincs kedved
halál az ha este egyedül vagy otthon
a város nagy az ég végtelen
halál az ha egyszerre minden megáll benned
mások hallgatnak érzik ezt
szereted őket
halál az ha megálmodod világűri zuhanásod
sehol szilárd talaj és senki se ébreszt téged
halál az ha egy költő átírja versedet
és híressé lesz
halál az ha tavalyi szeretődöt
egyszerre eléd tárja az értelem
halál az ha szeretsz valakit
s elgázol egy örült
halál az ha meghal a nap
mely nagy volt s helyébe csak kisebb születik
halál az ha hajnalban lepényt vennél
de kenyér se kapható
halál az ha gyereket szeretnél szülni
s csak később jössz rá hogy nem is vagy nő

halál az ha megszűnsz a végtelenbe szállni
s hiszed hogy így sokkal jobb lesz már
halál az ha díznót vágnak
s utána hagymás vért esznek az emberek
halál az ha iskolába indulsz s felszólítanak
sehol senki csak te vagy egyedül
öregén ráncosan ébredsz
halál az ha meghalsz és senki se emel
fejed fölé kökeresztet arany betűkkel nem írja rá
isten segítse lelkét
vagy legyen könnyű a föld néki mint kiskacsa lelke
nem
azt akartam mondani halál nincs is
és csak a gyávák halnak bele halálfélemükbe
belőlük később tavaszi tulipánok nőnek
csak színesek de nem illatoznak
elnyílnak gyorsan s csak hagymájuk marad meg
mely a pincébe kerül később éjjel hallgatjuk
hogy ott lent egeret játszik s mikor felébredsz
látod hogy apa az ajtóra szögezi s még mozog
azután sokáig senki sem akar a pincébe menni
senki sem hal meg már ezután a gyerekek sem
akik a búzatengerben a szellők játékán nőttek magasra
a szénában a termékeny zsíros földben
hallottam hogyan fuldokolnak az emberek éjjel lopakodva
költöznek a hatalmas görögdinnyék belsejébe
a dinnye lassan telemelkedik majd megáll
veszettül forog és így átforrósul
így forrón csendben felrepül
új csillag születik az égen
új csillag új csillag
egyedül én nem szeretem csak hogy egy dinnyébe
egy lélek kerül
mert miért van az ember halálában is
e g y e d ü l

ÉJSZAKA VAN

éjszaka van akkor ha apám két különböző
álom között szólal meg fájdalommal nyitja pilláját
és hosszan néz a sötétben emlékezik
a régi házban valakinek cseresznyét osztogatott
éjszaka a bozótba ment és hallgatta
hogy az embereknek milyen jól megy soruk
de sohasem oldotta meg
a titkot

egyszer aztán megfestette a cserjét egyszer
amikor én már szemébe néztem és ő már
nagy volt azt mondta itt vannak
és senki sem volt és kérdezte hallod-e
és semmit semmit sem hallottam apám
a bozótban maradt titokban
éjszaka van ha kihál a fény és éled a tűz
a szobákban hol asszony és ember ölelkeznek
szomjasan nedvesítik szájukat
szomjasak feledni a békétlenséget egymásra is szomjasak
míg a gyerekszobákban megbújnak és hallgatóznak
a nagy dolgok félnek apám suttogásától
a baba is hallgatózik a gyerekszobákban
önmagának ígéri majd ha megnövök
éjszaka van ha a macskák kilopóznak az udvarokból
farkukat büszkén éhesen lengetik hogy később
azt mondhassák amit a gyerekek az ablak alatt
az elalvók ablaka alatt
aztán dacosan mint a gyerekek visszatérnek
és alszanak a házzal az udvarokban
éjszaka van mikor álomba zárulnak a titkok
amikor azokkal találkozunk és beszélgetünk
akik nincsenek már de itt voltak ágyainkban
melyekben csak aludtak mint mi ugyanúgy
dacosan álmodjuk meg őket de nem valljuk be ezt
ha nem tudjuk akkor se valljuk be ezt
éjszaka van ha csodás dolgok jönnek
ilyenkor mindenhatóak vagyunk
az éjszaka egy lehűtött dinnye ha fáradtan
álmodva térünk meg házainkba

ÉPPEN MINT MI

és éltek már emberek itt
e város házaiban
találkoztak szerettek örültek
megálltak ezekben az utcákban
szerelmeiket a csillagokba vésték
meséltek egymásról sírtak is
villamosoztak
ismerős állomásokon szálltak le
s eldobták jegyeiket
futottak egymáshoz
éppen mint mi

szombatjaikat szerdáikat élték
szerettek vádoltak bolondoztak
lehet hogy ugyanazok a cigányok
húzták nekik
együtt énekeltek a dalt
szerelemben bánatban
éppen mint mi
együtt énekeltek
örömmel örültek félve féltek
de mi történt velük
hogy többé nincsenek már

Francz Mihály fordításai

AVATÓ

ERŐS JÓZSEF

A XXI. SZÁZADHOZ

*mi az ami annyira öl pusztít és ráz
békét kiált nemcsak eszmét testem is
békét adj nyugalmat és ráncigáló szenvedést
száraz vagyok az utolsó cseppig a virágzó semmiig
száraz holt testem és haldokló lelkem
rab vagyok rab rab az élet a halál a város
az iskola az egyetemesség a kozmosz a masina
a szeretet a föld és a gyűlölet rabja*

*kiáltok a forró csillagokhoz
a kihűlt égitestekhez kiáltok egyszerűen
önzetlenül milliók nevében kiáltok gyilkolva
köpdösve undorral sárral kiáltok
mellemet verve gögösen önmagamat meggyilkolva
kiáltok mint halott mint kit megrágott a gyávaság
és az önzés férgé kit ellítél
de később felkarol a mozdulatlan ég
kiáltok hogy mentsen meg az aki tönkretett*

*és ő a süket a néma a kerepelő automata
csak hallgat csak néz csak dolgozik csak ver
tehetetlen pedig van keze lába van műszíve
van mesterséges vére dolgozik szüntelen
kifáradhatatlan pontosan és tökéletes ügyességgel
van mert itt van mert el nem romlott
mert a fém a szilárdság még el nem kopott
ő az aki örökké él*

*rikoltva várom várok de az idő csak ül tehetetlenül
nem mozdul semmi titokzatos a csend és minden
fülledt a levegő remélem hogy meg nem fulladok
én csak jajongok vívódom és gúnyolódok
és ha rab is vagyok lázadok lázadok
hiába a méreg hiába a bomba
te nem győzöl engem soha te automata te masina
él az ember él s talán tud is szeretni*

LÁSZLÓ IBOLYA

GYŰLÖLT IDŐ

*Az élet rohanó valóság
és te kinyújtod felé
két erőtlén kezéd
és nem veszed észre
hogy csúszik ki ujjaid közül
a fény
nem érzed a megfoghatatlant
s nem tudod a jövőt
csak látod a képernyőn
egy végtelen adásban
a csillogást
az egymást váltó tomboló fényeket
mint a neonreklám
és mire felfogod a valóság értelmét
elsiklik az idő szárnyain
és akkor már hiába ölelnéd
folytatnád
hiába kiabálnál
vége
az idő elvitte a jelent
és gyűlöld.*

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

VÉLEMÉNYEK ERDEJÉBEN (II.)

A KONFERENCIA

A konferencia tág fogalom: hatféle jelentését közli az értelmező szótár, de amit a magyarul gondolkodó vajdasági emberek általában értenek rajta, azt hiába keressük a vastag könyvekben. Észak-Bácskában a szervezett gyülekezeteket, összejöveteleket, értekezleteket ritkán különböztetik meg egymástól. Szocialista Szövetség összejövedele? Szakszervezeti értekező? Választók gyűlése? Konferencia. Közügyek tárgyalásának szinte minden lehetséges módja, formája — konferencia. Gyűjtőfogalom. Igazából a felszabadulás után került forgalomba.

Konferencián dönttek el a fontos dolgok, konferencián magyaráztatt meg, miért nincs szükség Péter Királyra, miért helyes a népfontra szavazni, kitől veszik el a földet, kinek adják oda, konferencián hirdették a beszolgáltatást, adót, ott zajlott a politika mindenestől, konferencián okolták meg, miért a futballpályán épül a szövetkezeti otthon és nem a templom mellett, noha köztudomású... És így tovább. Konferenciáról konferenciára csörgedezett a közélet. Haragosok fenyegetőztek vele: »Kihozlak a konferencián!« Ami körülbelül azt jelentette: várjál csak, jön még a békára dér. Polgárjogot nyert a szó, s ez aligha a történelmi véletlen műve. Az emlékezés filmszalagjának tanúsága szerint divatozásának kezdete egybeesik a politika robbanásszerű demokratizálódásával.

Próbákkal telt, hánytatott történelmünk során, Dózsa György óta annyi cselekvő ember nem volt a politikában, mint közvetlenül a felszabadulás után. Régebben? Gyülekezett a nép. Nem konferenciázott. Gyülekezett. Templomban is, ahol a pap prédikált. Visszabeszélni? Kérdezni? Jegyző, bíró, előljáróság mondandóját kisbíró dobolta. »Közhírré tétetik!« — kiabálta harsányan. Neki vissza lehetett beszélni, de mi értelme volt? A munkásotthont, amelyről Mayer Ottmár a *Földmunkások között* című — ma már kordokumentumként emlegetett — riportját, a köznép egyletnek nevezte. A hatóság időnként beparancsolta a faluszéli »egylet« bútorait a község házára. Ha vitték a padokat (más bútorzata nem volt az egyletnek), lecsitult az utca, ha hozták, hangosabbak lettek a beszélgetések.

Az egyletben gyülekezeteket tartottak. Akárcsak a nazarénusoknál, akik ellen az öreg pap háborgott. Egyletnek hívták a katolikus köröket, amelyek a múlt század utolsó éveiben (különösen az 1897-es földmunkásztrájkok és zavargások után, amikor Észak-Bácskában nyolcezer kasza villogott, és csendőrszuronyok munkásvért ontottak Zenta központjában) alakultak és szaporodtak, hogy jámbornak hazudott szép tájaikon megál-

ltsák a »veszedelmes eszmék« hódítását. Ezekben sem tartottak konferenciákat: kenetteljes szónoklatok voltak ott és vad mennydörgések a mennybenlakó nevében a »népbolondító jakabok« ellen. (A klerikális sajtó így nevezte a szociáldemokratákat.)

A klerikális sajtó (SZABADKA és VIDÉKE, BÁCSKAI NAPLÓ) kis példányszámban, de hangosan kongatta a vészharangot. Vezérdörgedelmezett »a nemzetközi bitangok« és a »NEPSZAMARA« (Népszava) olvasóinak lelki üdvéért, mert abból indult ki, hogy a jólelkű bácskai nép inkább éhen halna, minthogy szót merne emelni sorsáért, ha nem lázítanak a népbolondító nemzetközibítangok. A keresztény újságok szerint a szociáldemokrata pártban sem tartottak konferenciákat: ott izgatás, lázítás, tüntetés, gyalázkodás volt. Konferencia soha. A szabadelvű polgári sajtó szerint sem. A szocialisták gyülekeztek, összejöttek és leginkább fővárosi szónokokat, előadókát hallgattak. A helyi vezetők megnyitották a gyűlést, ismertették a tárgyszerződést, aztán átadták a szót a küldötteknek, akit vagy »lelkiesen megtapsolt«, vagy »kiinevetett« a hallgatóság.

Minden újság mást mondott.

A polgári pártok, csoportosulások, várospolitikai klubok, családi szövetségek, frakciók, kaszinók, miegymások szótárából szintén hiányzott a szó. Szabadkán például a városházát bíró párt szócsövei leginkább a főispán, a polgármester dicsőségét hirdették, a főispán és polgármester pedig négy-ötszáz teritékes bankettteken nyilatkozott, ünnepeltette magát, tartotta híveivel a kapcsolatot. (Ebben aztán nem volt különbség Lázár Mamuzic és Bíró Károly között.) Az ellenzék sem konferenciázott. Inkább szidta, támadta, gyalázta a városháza urait. Nem is konferenciázhattak: a százezer lakosú városban csak pár ezernek volt szavazati joga. Még hozzá annak a pár ezernek, akiknek politikai állásfoglalását számokkal kifejezhető egyéni érdek szabta meg.

Ebben az értelemben a konferencia új értelmű fogalmának meggyökerezése a köznyelvben a politika demokratizálásának kezdetét jelzi. Nagy tömegek léptek fel egyszerre a közélet színpadán. Ezek addig illő távol-ságban álltak a közügyek fazekától, közel sem eresztették őket a község-házához. Betoppantak. Bele a dolgok sűrűjébe a politikai cselekvés, az illemrendszer különböző szabályainak ismerete nélkül, s nem is tisztelték a formákat: lényegre törve vetették magukat a forradalmas kor áradá-saiba, ahol az új tartalom egyébként sem süvegelte a régi formákat.

Ott a konferencián másról nagyon szó sem lehetett, mint ami a meg-jelenteket legjobban érdekelte. A szakszervezet napirendre tűzte a szocialista munkaverseny ügyét: a konferencia kenyérjegyekről, húsellátásról tárgyalt. A népfíront a nemzetközi eseményeket akarta magyarázni a falu szélén: beszolgáltatási értekezlet lett belőle. Alighanem azért vált annyira általánossá a köznyelvben a konferencia, amivel most baj van. Még-hozzá általánosságban: adatszolgáltatóink jelentős hányada foglalkozik vele, de dicsérni kevesen dicsérik. Majdnem annyi bírálat éri, mint a kép-viselő munkálkodását.

»Sok esetben, vagyis általában, helyi konferenciákon döntünk, ha-tározunk, hogyan s mint legyen, de sajnos csak döntünk és határozunk, mert nincs, aki megvalósítsa. Vagyis, ezzel azt akarom mondani, hogy sok esetben a következő konferencián is ugyanazok a szólamlások folyta-tódnak, amelyek legutóbb abbamaradtak. Hogy lehetne ezen segíteni?« (Munkás, ZENTA). »Miért van az a falunkban is, hogy a konferenciákon az egyszerű embert, aki nem tudja úgy összeválogatni a szavakat, figye-lembe se veszik? Bármilyen fontos ajánlata van. Ha pedig közismert jó szótehetségű ember szólal fel, egyöntetűen elfogadják a javaslatát, gon-dolkodás nélkül.« (Földműves, KISPIAC).

Már az első kérdések fonákságokat sejtetnek. Az érvényesülés igaz-ságtalanságait. Még Kispiacra is, ahol pár hivatalnok, iparos, az or-voson és néhány tanítón kívül mindenki földműves. Vigyáznak ám falu-helyen a konferencia »színvonalára«! És máshol is: »Egy-egy munkaszervezetben a konferenciákon mindig ugyanazok az emberek szólalnak fel és vitáznak. Mások csak lesütiük a szemüket. Esetleg részt sem vesznek

a »sorsdöntő« konferenciákon. Van-e mód arra, hogy ezeket az embereket bevonjuk a vitákba és érdekeltté tegyük őket a környezetükben történtek irányába?» (Munkás, ZENTA.) »Konferencián járni úgy érdemes, ha az ember hozzászólásait meghallgatják. Ami pedig el van fogadva, azt teljesíteni kellene! Sok esetben a téma fölnyúlik, de időközben elmúlik. Vitába boosátkozni nemigen érdemes, mert ha az ember valamiért szól, ki is nevetjük, le is nézhetük.« (Háztartásbeli, SZABADKA).

Kockázatosabbak lettek a konferenciák?

»Miért van az, hogy az emberek valamit eldöntenek egy konferencián, megválasztják a képviselőket, megbeszélnek valamit és ezt mindenki helyesli, elfogadják egyhangúlag, de ha valami probléma van a faluban, ha valamit el kellene intézni, akkor nincs senki, aki ezt vállalná? Miért ilyenek az emberek?« (Háztartásbeli, OROM). »A parlamentig eljutottunk tehát. Konferenciákon, vagy nálunk falun népgyűléskor kiterjesztenek valami állami dolgot, amit meg kell valósítani. Vannak egyes egyének, akik leküabálják, pedig rendszeresen járnak konferenciákra, szavazásokra és más községi gyűlésekre. Miért van ez? És feljuthatnak-e a parlamentig a javaslatok?« (Háztartásbeli, MUZSLYA).

Feljuthatnak-e a parlamentig a javaslatok?

Aláhúzzuk, kétszer is aláhúzzuk, a muzslyai asszony kérdését. Válaszolni nehezebb. Elvben mindenesetre feljuthatnak. Hogyne juthatnának fel! Ez a gyakorlatban kétféleképpen történhet: ott ül a konferencián a képviselő, szorgalmasan jegyez, s minden rendben. Ha más bökkenő nem adódik. Mert adódhat. Nem ül ott a képviselő, mondjuk, vagy ha jelen van, nem ül, nem jegyez, hanem áll és beszél, azután meg sietve távozik, mert sok a dolga. Néha hajlamos azt hinni, hogy tőle csak beszédet kíván a nép. No de küldött nélkül is feljuthat a javaslat, ha lejegyzik és a jegyzőkönyvet elküldik rendeltetési helyére... Alkalmas mód, de nem bökkenőmentes, mert jegyzőkönyvek legtöbbször a herköpáter sem tud eligazodni.

De félre a sötét szemüveget. Vannak pozitív vélemények is: »Érdeemes minden konferenciára elmenni, meghallgatni a vezetőséget, mert ők a nép elé tárják a tárgyalás legfontosabb eseményeit. És nagyon jó szívvvel fogadják, ha valaki hozzászól és kifejti véleményét.« (Földműves, CSAN-TAVER). Ezzel szemben: »A konferenciára érdemes elmenni, csakhogy sokszor csalatkozunk az ott elhangzott ígéretek betartásában, mert ígélet sok van, de végrehajtás kevés, vagy nem úgy hajtják végre, ahogy ígérték, és megcsalva érezzük magunkat.« (Földműves, MOHOL).

Eddig a példák. Az első idézetekben megfigyelhettük: döntésekről, határozatokról volt szó, az utóbbiakban gyakran szerepel az ígélet. Ígélet és határozat között jó nagy a különbség. Ahol határoznak, ott a konferencia résztvevői cselekvőben kapcsolódnak az ügyekhez, ahol az ígélet kerül az érdeklődés előterébe, ott már eleve csirát hajt az elégedetlenség. Az ígéletés természetéből adódik ez — az ember esendő, átlép a valóság korlátain és nem kis áldozatokra képes a hallgatóság rokonszenvének megnyeréséért. Kontesfogás. A régi kortések tudták a módját: ígérték fűtát a sörshordóról, még vashidat is Csantavérnek, és a vashídhöz jó széles folyamat.

Megállapíthattuk: a konferenciák egyrészt unalmasak, tartalmatlanok, sivarak, erőltetettek, másrészt értelmetlenek, ment nem valósítják meg a döntéseket. Véleményeket böngészve folyton csábít az ítélkezés ördöge: anakronizmusról van itt szó, vagy valami félreértésről? A szövegek anakronizmusfélét sejtetnek. Azonban a képviselő munkájával foglalkozó témakörben (a konferencia problémái után tárgyaljuk) az adatszolgáltatók zöme többször szeretné látni képviselőjét! Hol és hogyan? Magánlátogatásokra gondolnak? Aligha. A választók és a választottak közvetlenebb kapcsolatára céloznak. Konferenciafélére. Összejövetelre, ahol nemcsak hallani, hanem *mondani is* lehet valamit.

Az ellentmondás képlete egyszerű: egyrészt rosszak a konferenciák, másrészt hiányoznak.

PRÓBÁLKOZÁS A DIAGNOZISSAL

A dolog könnyebbik végéhez vonzódva, rámondhatnánk: ilyenek az emberek. Egyik ezt mondja, a másik azt. Hatásos legyintés és minden marad a régiben. Csakhogy nem a nép vélekedésével van baj. A konferenciák is változékonyak. A felszabadulás után is differenciáltabbak voltak az elméletben, mint amilyenre a gyakorlatban sikerültek: most, az öngazgatás feltételei között, konkrét megvalósulásukban is differenciáltabbaknak, szelektáltabbaknak, célirányosabbaknak, rövidebbeknek, tehát tartalmasabbaknak kell lenniök. Soha semmi (a »visszabeszélős televízió« sem) nem pótolhatja az élő szó erejét, a közvetlen véleménycsere intézményét a közéletben.

Korszerűsíteni kell a konferenciákat.

Életjelenségről lévén szó (természetesen társadalmi vonatkozásban) próbáljuk meg feltárni a gátló tényezőket s az okok gyökérzetét. Előrebocsátva, hogy a leírás célja, a vizsgált anyag természeténél fogva is, korlátozott, tehát teljességre eleve nem törekedhetünk. Az alábbi csoportosítás a konferenciák negatív típusaira szorítkozik és pusztán az érdeklődő figyelmet s a továbblépés ösvényét megvilágító bírálatot szeretné kiváltani. A közvetlen tömeges közéleti megbeszélések negatív típusait egyezményes allapon négy csoportba soroltuk. Ezek: a *szónoklatosság*, a *krízisjellegű konferenciák*, a *betáplált konferenciák* és a *misztifikált konferenciák*.

Nézzük őket sorjában.

A SZÓNOKLATOSSÁGRÓL. A régi szociáldemokrata pártban tanították a beszédmondás tudományát. 1910 és 1914 között a párt szabadkai szervezete évente tíz-tizenkét tömeggyűlést szervezett, s ezek rangja mindig a *szónok tekintélyétől* függött. Ha Bokányi Dezso beszélt (kétszer járt Szabadkán), az esemény volt, beszámolt róla az egész sajtó. Több ezer embert vonzott a szociáldemokrata párt gyűlésére. A kisebb szónokok mérsékeltébb sikert arattak. A szónoklatosság célja elsősorban a lelkesítés. Mozgósítás. A tömegmorál erősítése. A maga klasszikus korában rendkívül hatásos a munkásmozgalomban: eredményesen semlegesítette a retorika tudományában ugyancsak jártas egyházi propagandát.

Mi jellemzi a kort? Szabadka felnőtt lakosságának majdnem a fele írástudatlan. Rádió? Televízió? A jövő méhében. Az újságok (sok volt Szabadkán a századforduló után: BÁCSEMEGYEI NAPLO, REGGELI ÚJSÁG, NEVEN, BÁCSKAI HIRADÓ, NÁSE NOVINE, SZABADKAI HÉTFŐI KÖZLÖNY, BÁCSKAI NAPLO, FÜGGETLENSÉG, hogy csak az ismeretebbeket említsük.) ötszáz-ezer példányban jelentek meg, és kivétel nélkül szűk körű publikumnak, »saját közönségünknek« íródtak. Természetesen a közönség szája íze szerint. A munkásság még nem tartozott a »közönség« fogalomkörébe, helyi lapok helyett a NÉPSZÁVÁ-t, a tájékozottabb, de szintén agitatív szenvedélyességgel írt újságot olvasta. A »saját közönségünknek« íródo helyi polgári sajtótermékekbe csak elvétve, másodlagosan kerültek hírek, tényfeltárási anyagok, de mindig alkalmas körítéssel. Egy Bokányi-beszédnek nemcsak azért volt nagy hatása, mert sok ezren hallgatták, hanem mert előtte is és utána is heteken át írtak róla. Dicsérték, vagy támadták. Mindegy. Akkor még nem alkalmazták az agyonhallgatás módszerét, ami később hatásosabbnak bizonyult a támadásnál.

A felszabadulás után mifelénk népgyűléseken élte másadvirágzását a szónoklat. Fokozatos lejáródása azzal magyarázható (a meetingelést mindinkább elmarasztaló értelemben érmegetik), hogy az emberek a szónoktól nem annyira a hanhordozás dallamosságát kívánják, hanem inkább a bizonyosság erejével ható információt (Tito elnök beszédei iránt megnyilvánuló lankadatlan érdeklődés), amit mások csak olyan környezetekben utánozhatnak a kudarc kockázata nélkül, ahol még nem ismerik, vagy hiányosan ismerik az eredetét. A felszabadulás után jó darabig divatozott

az utánzás, az átszónoklás: ma a modern tömegközli eszközök révén milliók értesülnek azonos időpontban az eredetiről. Az ismétlésnek nincs közönsége.

A »műfaj« evolúciójában osztódás figyelhető meg. Ahol nagy a »forrás« varázsa, a bizonyosság ereje fűt, ott eleve adottak a jó naggyűlés feltételei. Más elbírálás alá esnek az ugynevezett ünnepi beszédek. Noha nem tartoznak témakörünkbe, engedve a csábító kísértésnek, megjegyezzük: ahol jól felépített alkalmi beszédet várunk (amilyent Vajdaságban magyar nyelven Sinkó Ervin mondott az újvidéki Palics vendéglő kertjében, 1949-ben), ott mostanában többnyire unalmas számsorokat hallunk az ünneplőbe öltözött, ásitó, bóbiskoló, vagy sznobosan figyelő »meghívott« közönség előtt.

A szónoklatosság egyik fő kártékonyasága az, hogy a munkajellegű, célirányos értekezletet agyonnyomja: unalomba fojtja a véleménycserét. Elmeszesíti az információáramlás érendszert. Még a látszólagos siker is gyanús: a helyi közösségben, a Szocialista Szövetség tagozatában vagy a szakszervezeti csoportban tekintélyes szónok lép fel, a hallgatóság megilletődik, tartózkodik a véleménynyilvánítástól, aki beszél, szépíti (vagy sötétíti) a tényeket, de legtöbbször hiába hangzik el az elnöklő unszolása: »Eltársak, van-e valakinek kérdeznivalója?«. Vonakodnak a bátrak is, mert a szónok és a hallgatóság között ír maradt. Oldatlan feszély. Nem alakult ki az őszinte gondolatáramlás kedvező légköre.

A szónoklatos értekezlet befejezése után pillanatok alatt csoportoskák zsonganak a »nagy ember« körül. Mintha feloldódna a nyelvek görcse, megindul a talpsimogató hízelgés, szembedicsérés, működésbe jönnek a gondosan álcázott érdekindítékek: feltűnési viszketegség, pozíció, anyagi előny reménye és sok pletyka. És míg az »előkelőek« csoportoskái a nagy ember fényében tündökölnék, a »közép« hazafelé bandukolva rendszerint azt tárgyalja, mit kérdeztek volna, mit mondtak volna, ha megmondták volna... Nem a maga idejében, nem a maga helyén, tekintélyes előadó esetében is kifogásolandó jelenség. Hát még, ha...

2. A KRÍZISJELLEGŰ KONFERENCIÁK oka leginkább a »viharos« esemény előtt elmaradt értekezletekben keresendő: gyűlik a baj, gyűlik fokozatosan, telik az idő és nem történik semmi: nem történik semmi, mert vagy passzívak (tétlenségre hajlamosak, vagy tétlenségre kényszerültek), vagy szervezetenélküliségükben tehetetlenek az alanyi tényezőik, vagy a bürokratikus áramlatok erősek, esetleg az »illetékesek« halogatják az információt, a helyzet valóságghú feltárását, mert a válságos körülmények rendszerint csak akkor kedveznek a tekintély és népszerűség virágzásának, ha alkalom odódik megsuhogtatni az előnyös megoldás verázvesszőjét.

Maga az esemény a kényszerűség erejével jön: rendszerint tovább nem halasztható, mert sztrájk lesz, vagy felpeszdül az egész falu, az egész iskola, városnegyed: sztrájk lesz, mint a szabadkai kerékpárgyárban és a vagongyárban volt, vagy a népharag lobban, mint a horgosi utca ügyében, vagy a szenvedélyek tüzeiben hamvad el a konferencia értelme. A krízisjellegű konferenciát az élet rendezi.

A szenvedélyesség néha átcsap az anarchia területére. Különösen a falvakban, ahol a konferenciák is idényjellegűek: nyáron, dologidőben szunyadoznak a közügyek, s közben mindeféle sérelmek, elégedetlenségek halmozódnak, a gyerek az iskolána panaszkodik, az asszony az egészségháza, a szövetkezet körül sincs minden rendben, bosszantó dolgok esnek meg, s töltik a haragvás akkumulátorát: ha ez a rengeteg vélt és valóságos sérelem az első adandó alkalommal kicsorbul, de úgy isten igazából, akkor löttek a napirendnek, mert egymás lángjától lobbannak a szenvedélyek, haragos szó haragos szót követ, és löttek a konferencia értelmének is, mert a felajzott indulatok keresztüztében semmit sem lehet elintézni.

Az ilyen összejövetelek leginkább határozat nélkül, döntés nélkül (sok ígérettel) végződnek, megbízható jegyzőkönyv se marad utánuk, mert úgysem férne el minden a papírom. Hosszadalmas, idegfeszítő gyűleke-

zetek. A fejletlenebb környezetekben (félreeső falvakban, tanyacsoportokon) a megmozdított ügyek sokasága és sokfélesége eleve áttekinthetlenné teszi az értekezlet »anyagát«, érdemleges határozatról, közös álláspontról beszélni sem lehet. Néha úgy rémlik három napon, három éjszakan át tartatna a konferencia, ha a résztvevőket nem nyomná el az álom, vagy nem éheznenek meg.

Leginkább télen zajlanak.

Keveset lendítenek, mégis a »jó kibeszélgettük magunkat« megnyugvást hoz, másnap rendre kihűlnek a szenvedélyek, csak a főszereplők emlékeztetik a tegnapi publikumot az odamondogatásra. Mint a krízisjellegű értekezleteket általában, ezeket is a *közéleti megbeszélések folyamatosságának hiánya* váltja ki. Rendszerint másképpen végződnek az ilyen értekezletek a gyáripari környezetekben. Forróbb a hangulat: a szenvedélyek sugárnyalábja kevésbé szóródik szét, mint a falvakban, a figyelem egy-két kérdésre összpontosul, és a konferencia a radikális megoldást (fejeket) követel. Ki a hibás? A felelős?

Természetesen az objektív körülmények.

Mintha az úristen csak azért teremtette volna az objektív körülmények fogalmát, hogy a bürokráciának legyen mivel elhárítania a körülötte csapkodó villámokat. Dehogy tagadjuk az objektív körülmények létezését! De éppen azért, mert léteznek, keletkeztek, fejlődtek, s éppen a keletkezés, a fejlődés folyamatában (az elmérgesedés folyamatában) maradtak el (leginkább a bürokratikus viszonyulás miatt) az objektív körülmények megérkezéséhez szükséges információk, a túlhaladás lehetőségét tartalmazó mozgósító cselekedetek. A krízisjellegű konferencia: muszáj-konferencia!

Megelőzésével mérhető a sikkere.

3. A *BETÁPLÁLT ÉRTEKEZLETRE* felesleges sok szót pazarolni. Ezeket havi, negyedévi, félévi, néha egész évi munkatervembe táplálják és a »számítógép« kidobja a tervezett végeredményt. Természetesen a hibaforrások is betáplálódnak: rendszerint a kelletténél több konferencia sikerül ebből (hadd lássák, milyen tevékenyek vagyunk!) kevés mondandóval. És csekély érdeklődéssel. (Miért maradnak el az emberek a »sorsdöntő« konferenciákról? — kérdezte a zentai munkás. Többek között azért is — válaszolhatnánk —, mert elfáradtak a betáplált értekezleteken.)

A betáplálás és kivetítés esedékességének időpontjai között általában hosszabb idő van: ez alatt eltölődások keletkeznek a problémák időszerűsége és fontossági sorrend vonatkozásában. Ilyenkor a konferencia másról tárgyal, mint amit a tárgysorozatba iktattak. A betáplálás mechanizmusa is tartalmaz hibalehetőséget, ugyanis az irányadatok nem mindig »reprezentálják« az eltérő jellegzetességű szociális környezetek összességét, minek folytán a belvárosban és a tanyákon azonos tárgysorozatok készülnek. A városháza közvetlen közelében nyugalmazott katonatisztek és derék tisztviselők tárgyalnak a mezőgazdasági és társas termelésről.

És milyen okosan!

4. A *MISZTIFIKÁCIÓ JELENSÉGE* sokféle alakban tűnik fel. Lélektanilag bonyolult indítékai vannak. S egyre időszerűbb problémák szülője: újabban forgalomba jött a hírforrás monopóliumának fogalma: tudok valamit, többet, mint más, de nem azért, mert nagyobb az eszem, jobban megmelegitem a széklet, többet forgattam a könyvet, hanem azért, mert politikai állásom, rangom, funkcióm közvetlenül a hírforrás mellett van. Hivatalból tudok többet!

Kis emberek, mikor nagyot akarnak mondani, e többletinformáció birtokában, a meghökkenés szándékával lépnek az auditorium elé, mit sem törődve azzal, hogy a siker főleg a hallgatók tájékoztatásától függ.

Az »elkápráztatásnak« nagy ára van. Először az értekezlet munkajellege, a legfőbb öniségvárat követelményt veszik. Hiszen a siker fő feltétele az alapos előkészítés. A tárgyra vonatkozó tények előzetes közlése, előzetes információ nélkül sántítmanak az öniségvárat megbeszélések. Az ám, de akit előzetesen részletesen informálnak, az nehezen hökken meg! A tények körül forognak a gondolatai és nem a szónok okosságait lesi.

A misztifikáció külsőségei is figyelmet érdemelnek. Az előadó tizenöt perc késéssel érkezik: mindenki a helyén ül, várja... (Sztálin a kongresszusi terem falába a díszemlény mögött láthatatlan ajtót vágatott. A küldöttek tudták, hogy érkezük, feszülten figyelték a bejáratokat, s egyszer csak Sztálin előtűnt — a semmiből. Kilépett a falon. Óriási taps.) Nagy esemény, nagy látványosság. Kis esemény, kisebb látványosság. És kisebb meghökkentés. Ezzel szemben az amerikai szónokok rendszerint elsőként érkeznek a helyszínre kipuhatolni a hangulatot. A népszerűség törvénye parancsolja a legalkalmasabb hangnem használatát.

Sok furcsaság van a világon.

SAVAZÁS LESZ...

1903 nyarán báró bajsai Vojnich István országgyűlési képviselőt ötven szuronyos csendőr kísérte választókerületébe. »Közmegebecsülésnek örvendő« — írták az újságok Topolya, Kulá, Verbász, Feketics, Kishegyes küldötteről. Granicsár ösöktől jussolt kutyabőr és címer büszke tulajdonosa életének minden rezdülésével népünk boldogságáért, vidékünk felvirágoztatásáért munkálkodott. Négy lovas hintón járta a rettenetesen poros országutakat: ezeket a széles, gödrös, hepehupás kátyús utakat a vármegye utasítására eperfákkal szegélyezték vágtelen végig, hogy hernyótenyészásra tereljék az Amerika felé szédelő szegénység figyelmét. A hintó nyomán felkavart por lerakódott csendesen az eperfák lombjára.

A vármegye félhivatalos közlönye pedig bejelentette: jelenleg báró bajsai Vojnits István, Lelbach János és Vojnits Simon szállásán ütött ki a sztrájk. A báró személyesen ment Topolyára rendet csinálni. »Tirts Béla csendőrhadnagy írásban közölte felső parancsnokságával: »Topolya, Moravica, Bajsa határában 2600 munkás gyülekezett. A sztrájk megkezdését a képviselőválasztás idejére tűzték ki. A vérszemet kapott munkások nyíltan hirdették, hogy a topolyai képviselő-választásna kaszákkal mennek és megmutatják hatalmukat.«

Szavazás készült...

»A levegő valósággal izzott a felkavart szenvedélyektől — közli a csendőrhadnagy —, csak a ltóságok tapintatosságának köszönhető, hogy vérontásra nem került sor.«

Először nyolcvankét csendőr szállta meg a majorokat.

Majd Szabadkáról és Újvidékről újabb különítményeket vezényeltek a földekre.

Később honvédség jött.

Végül huszárok.

Plusz ötven csendőr báró bajsai Vojnits István kíséretében.

A választások pompásan sikerültek. A nép lelkesen szavazott. A csendőröknek nem jutott szerep. Fényes küldöttség ment Szabadkára a szavazás hírével. Alkonyat után lobogó fáklákkal a Vojnits-palota elé vonult, megkérni a bárót, méltóztassék elfogadni a mandátumot. A báró díszmagyarban, karddal lépett a palota erkélyére, miközben a zenekar rázendített a Rákóczi-indulóra. Könnyek csillogtak a szemekben. A báró beszédet mondott. Természetesen elfogadta a mandátumot.

Választókerületében körülbelül hatvanezer ember élt, ebből 1903. július 10-én 2200 járulhatott az urnák elé. Ötven csendőr 2200 szavazó miatt? Nem miattuk! Azok miatt, akik nem szavazhattak! A szociáldemokrata párt akkor már kemény harcot vívott az általános, titkos szabad választójogért. Hat évvel előbb, az 1897-es lázongások napjaiban a szocialisták között is szélsőséges és túlzó megnyilvánulásnak számított a választójog követelése; 1910 után viszont annyira felizzottak a választójogi küzdelmek, hogy például a szabadkai városháza díszes épületének avatásakor csendőrszuronyokkal kellett szétkergetni a tömeget a mostani Szabadság térről. Régi téma! Nem véletlenül került most sem az érdeklődés intenzitását mutató statisztikai számoszlopunk (2. táblázat) élére. A szavazás válto-

zatlanul a politikai érdeklődés előterében áll: az összes adatok 22,2 százalékát öleli fel. Erdemes elidőzni a múltban, hogy történelmi távlatokban is áttekinthessük az általános választójogokért küzdő társadalmi erők hatalmas nyomását és az ellenállás falazatait. Az alábbi táblázat Szabadka példáján mutatja a népesség szaporodását és a szavazati joggal bíró polgárok létszámát, illetve részesedését.

4. TÁBLÁZAT

Év	A lakosság száma	Szavazati joggal bíró polgárok száma	Százalékban
1880	61 655	3 671	5,9
1890	72 683	4 172	5,7
1900	82 440	5 432	6,7
1910	94 610	6 452	6,8
1925	96 000	24 156	25,1

A »boldog béke« harminc esztendején át (1880—1910) Szabadka társadalmának elenyésző töredéke járulhatott az urnák elé. Harminc esztendőn át alig változott a szavazati joggal bíró polgárok részesedése. Máshol sem volt különben. 1905-ben Zentán 28 585 lélek volt. Ebből 2675 szavazhatott. Topolya választókerületében 3511 név szerepelt a jegyzékben. A választások gyakran botrányos körülmények között zajlottak. Nemcsak 1903-ban kísérték a csendőrök a képviselőt. 1905-ben is. És nemcsak báró bajsai Vojnits Istvánt, hanem: »... Piukowich Józsefet, a kormánypárt képviselőjét három kocsi fegyveres csendőr kísérte Kerénybe, választói közé.« (SZABADKA ÉS VIDÉKE).

Regényeket lehetne írni a szabadkai kortesbotrányokról. A legnevezetesebb 1897-ben volt a Kalkas iskolában: a szavazategyűjtő bizottság elnöke nem engedte az urnák elé az ellenzék híveit. Saját pártjának jelöltjét, Horváth Mórt egyszerűen »kinevezte« képviselővé. Az országos botrány lecsillapítására a parlament mandátumvizsgáló bizottsága heteken át Szabadkán működött, de csak akkor semmisítették meg véglegesen a szavazás eredményét, amikor az ellenzék jelöltje, Mukits Károly fiatal földbirtokos bánatában öngyilkos lett. Halála órájáig harsogott a borizú kortesnóta.

»Fel polgárok, fel hát talpra,
Most kell nyernünk, most vagy soha.
Horváth Móricz nem kell nekünk,
Mukits Károly lesz követünk.«

Hány szavazat kellett a képviselőséghez? 1897-ben Szabadka első kerületében Ivánka Imre 996 vokssal nyert Törley Antal nagyiparos előtt, akire 958-an szavaztak. 1884-ben Szabadka első kerületében a bejegyzett választók száma 2051 volt. Ebből 746 (36,3 százalék!) nem jelent meg. »Pedig még éjjel is zaklatták, kapacitálták a polgárokat« — írta a SZABADSÁG című újság. A győztes jelölt 750 szavazattal honatya lett! Ennyi szavazatért minek kellett volna gyűléseket, konferenciákat szervezni? Kortesvacsorákon alakultak az erőviszonyok, ott dőlt el a nagy kérdés, meg az ötszáz terítéses bankettokon a Pest szálló összes termeiben.

Mikor a tizes évek elején a szociáldemokraták sokezes tömegeket mozgattak s szálítottak Szabadka utcáira, egy böls városatya ekképpen álmélikodott. »Minek ezeknek a kódisoknak választójog, mikor a községi képviselőség is legalább ötszáz koronába kerül? A napszám egy korona alatt ingadozott. Ha lett volna minden napra munka! — És ha semmi másra nem kellett volna kereset, a munkás akkor is hosszú évekig gür-cölhetett volna az optyinárságért. »Minek ezeknek a választójog?« — tőpreg magában a városatya.

Ennek ötszörösebe került a képviselőség. A gazdag embereké volt az ország. gazdag embereké volt a politika, gazdag embereké volt minden.

Az általános választójogért folyó küzdelem a munkásosztály hatalmas politikai erőfeszítéseinek egyik hősie megnyilvánulása: 1911. augusztus 7-én négyezer ember volt a szocialisták első nagyszabású gyűlésén az új városháza mellett, november 11-én tízezer ember követelte a választójogot. (Tízszer annyi, mint amennyi szavazattal a parlamentbe lehetett jutni. Hogyne ragaszkodtak volna eljogaikhoz a kiváltságosok! Noszogatták a főkapitányt, kergesse szét a szocialistákat, de nem rajta múlt, hogy azok egyre szaporodtak.)

1912-ben egymást érték a választójogi gyűlések. Február 28-án a főtéren, március 18-án a munkásotthonban. Július 18-án — a véres csütörtök után — kelt a következő felhívás: »Munkások! Forradalmi időket élünk, a jogainkért vívott küzdelem utolsó stációjához értünk, minden bátor munkás harcosna szükség van — legyetek ott a gyűlésen valamennyien! Testvéri üdvözléssel a szabadkai szociáldemokrata párt.« Ezt a gyűlést még betiltotta a rendőrkapitány. A következőt, amelyet a szociáldemokraták a radikális polgári ellenzékkel közösen szerveztek, már nem tudta megakadályozni.

Július 10-én húszszer ember zsongott a városháza alatt. Szabadka addig akkora tömeget politikai gyűlésen még nem látott. »Mint a tenger árja hullámozott a nép — írta a SZABADKAI HÉTFŐI HÍRLAP —, gyönyörűszép nap volt, félelmetes nagyságú tömeg...« A klerikálisok lapja, a BÁCSKAI NAPLO megszépeent: »A keresztény szocialisták is akarják a választójogot, de nem százezrek rosszakarató túlekedése által.« Néhány hét múlva pedig: »Nem választójog, kancsika kell ezeknek!« Ezen a gyönyörűszép napon beszélt Szabadkán gróf Károlyi Mihály: »Az országban tizennyolcmillió embert illet a választójog, de csak egymillió-kétszázézer élvezi.«

Szabadkán kilencvenötezerből hat és fél ezer élvezte.

A munkásosztály hatalmas küzdelme az általános választójogért az első világháború után más körülmények között folytatódott: a szerb burzsoázia nacionalista megkülönböztetéssel kezdte országlását, megvonta a szavazati jogot a nemzeti kisebbségektől. 1925-ben Szabadkán 24 156, Adán 2691, Topolyán 1038, Csantavéren 2304 bejegyzett szavazó volt. Más formában a régi gyakorlat. A vajdasági magyar dolgozók még hosszú évekig a »hivatalos« politika palánkján kívül rekedtek. Az ország 470 000 magyar nemzetiségű állampolgára közül 1925-ben 65 000 járulhatott az urnák elé. 13,8 százalék! A választások egyébként nagy karhatalmi készség mellett folytak le. Szabadkán ekkor sem maradt el a botrány.

Ki gondol e küzdelmekre manapság? Az általános, titkos, demokratikus szabad választójog megvalósult a kor egyéb vívmányainak, eszményeinek ötvözetében, s a jelen emberét érthetően egészen más dolgok érdeklik, mint a tegnapi jogfosztott polgárát. »A legutóbbi parlamenti választásokon egy listán csak egy jelölt volt, szóval nem volt válogatás. Én meg voltam nagyon elégedve azzal az egy személlyel, de úgy gondolom, egy személy közül nem lehet válogatni. Vagy nem értem?« (Munkás, SZABADKA) »Miért pont négyéves mindenhol a választott személyek mandátuma: vajon ez csak szokásból maradt meg, vagy bevált? A közoktatásban sok kellemetlenséggel jár ez a gyors rotáció, mind a jelöltek szempontjából, mind az iskola zökkenőmentes működése szempontjából.« Ertelmisségi, ZENTA).

»Miért van az, hogy a vajdasági képviselő-testület vezetői mindig egy és ugyanazok a személyek? Küldetésük időhöz legyen kötve és ne lehessen őket újraválasztani.« (Háztartásbeli, TELECSKA). »Tiszteit szerkesztőség, há már egypártrendszerben haladunk, a szavazás alkalmával miért nincs két jelölt, hogy választhassunk?« (Munkás, BECSE). »Miért kell olyan sűrűn szavazni? Nem felel meg az az egy személy, akit megválasztottunk?« (Háztartásbeli, TREŠNJEVAC). »Mi nem választunk, csak szavazunk. Lehetne jelölni két képviselőt, és akkor a nép kettőből választhatna egyet.« (Földműves, PÉTERREVE). »Miért van előre megválasztva, hogy kiket választanak a parlamentbe? A jelölteknek illene megjeleneni az előző gyűléseken, hogy megismerje őket a szavazó közönség.« (Háztartásbeli, SZABADKA).

»Tudok nem egy olyan egyént, aki soha szavazócédulát nem kapott, bár nagykorú. Vagy egyesek nem is tartják fontosnak a részvételt? Mert úgyis az kapja a szavazattöbbséget, akít már előre megválasztottak?« (Háztartásbeli, ZENTA). Negyvenöt óta kísértő bizalmatlanság. Akkor sutogtak először: átöntük a másik urnába a szavazatokat. »Eljön a szavazás. Kézbe kapjuk a cédulát, hogy karikázzunk. De itt megállunk. Csupa idegen név valamennyi. Szavazunk, de nem távozzunk nyugodt lelkiismerettel. Szavazás előtt miért nem jönnek közénk a képviselőjelöltek? Hogy igenis lássunk őket, ismerjük meg őket, hogy tudjuk, kiük beszélnek a nevünkben...« (Földműves, SZÉKELYKEVE).

Befejeződött a küzdelem?

Folytatódik.

A KÉPVISELŐ

A mostani képviselőnek nem jut annyi dicsőség amennyi a néhai báró bajsai Vojnits Istvánnak jutott 1903 nyarán a híres-neves szabadkai palota előtt. Pedig jóval több szavazata van a mandátumában! Bár ez csak azokra a képviselőkre vonatkozik, akiket a nép közvetlenül választ, mert akire nem ők szavaznak, azt sohasem tartották olyan igazi képviselőnek, akinél érdemes lenne némi közbenjárásért esedezni. A közvetve választottak kevesebb szavazattal jutnak a megbízólevélhez, mint a hajdani kontesnóták hősei, van mikor öt-hat jelölt között oszlik el kétszáz-valahány cédula a községi tanácssteremekben nagy izgalom közepette, mivel ott szakavatottak szavaznak, akik maguk is választások útján jutottak oda.

Sokan kérdezik: mit dolgozik a képviselő? Gyakran bíráló megjegyzések között és elégedetlenséggel. A legtöbben azt kifogásolják, hogy ritkán látni, nincs alkalmuk találkozni vele. Az egyedi esetekből a választópolgárok általános következtetéseket vonnak le: »A képviselőt a választók választják és a képviselő sem írásban, sem szóban nem számol be választóinak, vajon akkor kinek a képviselője?« (Munkás, MORAVICA). »A képviselőt megválasztjuk, azután vagy látjuk, vagy nem. Leginkább nem. Miért nem jön el hozzánk, hogy elmondjuk neki a falu gondjait?« (Földműves, BATINA). »Amíg meg nem választjuk, mindig lehet tőle kérdezni. De ha megválasztjuk, akkor ne kérdezzünk, mert azt mondja, hogy nagyon el van foglalva...« (Munkás, SZABADKA). »A mi képviselőink eléggé zárkózottak. Vajon a választók kezdeményezhetnek-e találkozó? Ha igen, miért nem tesszük? Polgárainknak lenne elég kérdésük.« (Háztartásbeli, HORGOS).

»Hogy elmondhassuk neki a falu gondjait...«

A batinai földműves kérdése nőttön-növekvő időszerűségű közeleti igényt hordoz, amine bizony kevés figyelmet fordítunk: a képviselő többnyire sok szöveggel toppan a választói elé (az ország nyilvántartása sohasem takarékoskodott a papírossal) a jegyzetomb pedig rendszerint vékonyka. Ezzel szemben a választók »el akarják mondani...« Másmilyen választók ezek, mint akik negyvenhatban szavaztak! Nézik a televíziót. Látják, hallják, olvassák, hogy mit csinál a parlament. Kevesbé igénylik az átfogó, hosszadalmas eseménymagyarázatot, monológot: párbeszédet várnak!

A párbeszéd viszont kockázatos a képviselő szempontjából, mert ő sem akarja elherdálni tekintélyét teljesíthetetlen ígéretekkel, a helyi körülmények hézagos ismeretére utaló megjegyzésekkel, meg aztán a szerepe is megváltozott az öngazgatásban: a választók pedig a befolyásos embert látják benne, alkitől a bölcs tanács mellett egyebet is vártak. Ebből adódnak a félreértések: »Miért nem lehet a képviselőt a választás után látni a konferenciákon, vagy az emberek között? Ha feljutnak félnek lenézni, mert megszédülnek?« (Munkás, KISPIAC). Vagy: »Nagyon helyes, hogy képviselőt választunk, csak hogy a választók javarésze azt sem tudja, hogy milyen az illető és mire képes?« (Háztartásbeli, BECSE). Észre kell

venni: választók és választottak között laza, alkalmoszerű a kapcsolat, és ez sem kedvez a tekintélynek! Sőt...

»Kedves Szerkesztőség, miért van az, hogy a képviselőt megválasztjuk és soha nem találkozunk vele? Túlságosan elfoglalt, vagy azután már nem érdekli a választó?« (Földműves, PALICS). »Szövetségi képviselőinket nem ismerjük, ment akkor sem láttuk őket, amikor választottuk.« (Földműves, DOROSZLO). »Hogyan lehet a képviselőkkel találkozni, hogy megismerjük őket, mert sajnos velük, azaz a nevükkel csak a szavazócédulán találkozunk a választások alkalmával. Azóta semmi hír arról, hogy miképpen képviselnek bennünket.« (Értelmiségi, SZABADKA). »A képviselőknak *megbeszéléseket kellene tartaniuk a választóikkal*, hogy azok is megtudják, milyen problémák vannak.« (Munkás, BAJSA).

Helyenként az adatszolgáltatók túloznak, de korántsem annyit, hogy a referátum kínálta rózsaszínű helyzetképet kritika nélkül elfogadhassuk és szemet hunyjunk a laza kapcsolat ténye és problémája előtt, amire a kérdések zöme figyelmeztet. De nem feledkezhetünk meg a szövegek többségéből kiolvasható passzív hozzáállásról sem. Arról, hogy sokan csak a másik féltől, a képviselőtől várják a kezdeményezést. »Mikor a képviselők elmennek arra az ülésre, mi azt sohasem tudjuk, hogy ott mit döntenek, mert nem hozzák nyilvánosságra a népek előtt.« (Háztartásbeli, TORNYOS). A passzív magatartás, személtető viszonyulás mögött a tájékozottság hiányait véljük látni, különösen a fejletlenebb falusi környezetben, ahol gyakran akadozik a nyilvánosság alkotmányos elvének érvényesítése.

A passzív hozzáállás egyik alapvető indítéka a tájékozatlanság, ami további félreértéseket terem, mondhatnánk újratehmeli az elégedetlenséget, tágítja, mélyíti a választók és a választottak között húzódó árkokat. »Honnan merítük képviselőink javaslataikat egyes kérdésekhez, továbbá minek alapján szólnak egyes kérdésekhez, ha ilyen keveset, vagy egyáltalán nem látjuk őket? Honnan ismerik a problémáinkat?« (Háztartásbeli, GOMBOS). Ugyanaz, enyhébb fogalmazásban: »Az általunk megválasztott, de ugyanakkor soha nem látott, vagy csak hírből ismert képviselő miért nem mutatkozik be munkahelyünkön röpké kis elvtársi eszmecserére, mert szeretnénk tudni, mire bízunk gondjaink és problémáink egyengetését a felsőbb fórumokban.« (Munkás, FEKETICS).

»A képviselők neveivel valahogy csak megismerkedünk a választók gyűlésén, de sajnos azután csak az újságban olvashatunk róluk.« (Munkás, KANIZSA). »Képviselőink gyakran látott személyek községükben, amíg meg nem választjuk őket a tantományi, köztársasági, vagy a szövetségi szkupstinába. Azután eltűnnek, s évek múlnak, míg ismét találkozunk velük. Ezek szerint csak érdekből jönnek közénk, hogy ismét őket válasszuk meg?« (Hívatlanok, MARTONOS). »Nem volna-e lehetséges, hogy képviselőink — legalább a köztársaságiak — mandátumuk alatt legalább egyszer megtekintenek választóikat (falvaikat), *esetleg meghallgatnák az embereket*, útbagazítást is adhatnának az előrehaladásra. Ők az atyáink, mi pedig a mostohák.« (Földműves, VÖRÖSMART, Horvátország). »Csupán azt szeretném tudni, miért van az, hogy a választópolgár csak akkor hall a képviselőjéről, ha szavazni hívják. Azután soha többé, még csak hallani se lehet róla.« (Munkás, NEMESMILETICS).

Folytathatnánk. Illetve csaknem kétszáz hasonló tartalmú kérdést, véleményt, bírálatot találhatnánk az olvasó elé, de ennek nem sok értelme volna. Általában kevés az indítványozó jellegű hozzászólás, mint például: »Miért nem tartanak a képviselők választókerületük minden helységében évente legalább egyszer fogadónapot, ahol a választók problémáikra közvetlenül hozzászólhatnának?« (Diák, CSANTAVÉR). »Miért nem csinálnak *faluhelyen évente egyszer-kétszer gyűlést, hogy a parasztok is jobban megismerjék a képviselőket, föltegyék nekik a kérdéseiket* és azokra választ a helyszínen kapjanak?« (Földműves, OSTOJICEVO). »*Kiadhatnának a választások előtt kis ismertetőket*, amelyekből megtudnánk, kik a jelölték és mire szavazunk, mert nem mindegyikről írnak az újságok és nem mindenki jelenhet meg a választók gyűlésén.« (Munkás, KANI-

ZSA). »A képviselők szívesen látogatnak el a választók összejöveteleire. Csak az a baj, hogy *ritkán van összejövetel*. Kinek a mulasztása, hogy a választók nem tudnak közlekedni képviselőikkel?« (Háztartásbeli, PALICS).

Kinek a mulasztása? Az újságíró hivatásánál fogva gyakrabban találkozik képviselőkkel, mint a választók: az ismerttetett vélemények rendszerezése után feltette néhánynak a kérdést, miért nem mennek gyakrabban a választók közé? »*Nem hívnak*« — ismétlődött néhányszor. Honnan várják, s honnan esedékes a meghívás? Leginkább a községi szkupstina szerveitől, a községi politikai szervezetek vezetőségeitől. A községi fórumokban nem tudnák, hogy képviselő is van a világon? Tudják. A képviselő neve protokoll-listán szerepel. Meghívják. De hova? Diszülésekre. Magas rangú vezetők fogadására. Gyáravatásra. Alkalmoszerű ünnepségekre, vagy nagyon fontos zárt körű megbeszélésekre, ha részvételét szükségesnek tartják.

A választók és a választottak között áll a község közvetítésre hivatott önzagatási és politikai szervezete, amelyekben kifejlődtek a szűrő alkalmatlanságok: megszűnik a kapcsolatokat: sokszor »kinézik« az olyan képviselőt, aki a helyi vezetők tudta nélkül találkozik választóival, másrészt a választók sem elég szervezettek ahhoz, hogy akarataikat a kellő időpontban s megfelelő formában fejezzék ki és érvényesítsék a község alakai szerkezetének csatornarendszerében. Az olvasók szavaival: »*ritkán van összejövetel*«, »csinálhatnának faluhelyen évente egyszer-kétszer gyűlést.« vagyis ápolni a kapcsolatot! Kinek a feladata? A választók követelik. A képviselők zöme szívesen menne. A Szocialista Szövetség községi szervezetei általában jól dolgoznak — a választások előkészítésében és lebonyolításában!

Mi történik a két választás között?

Két választás között négy esztendő van!

Néhány kérdés a képviselő nemzetiségi hovatartozásával kapcsolatban: »Miért van az, hogy az országközi képviselő, alkiket választottunk, nem az anyanyelvükön szólnának fel?« (Munkás, CSÓKA). »*Mivel a vertikalizmust elvetettük*, milyen módon várhatjuk, hogy a politikai testületben jelentős kisebbségben levő nemzetiségi képviselő *olyan határozatra készíthesse* az illető testületet, amely igazságos ugyan, de a többség által nem elfogadható?« (Háztartásbeli, KULA). »Miért nincs több magyar ajkú jelölt a pélmonostori kerület szavazócéduláin?« (Földműves, KOPACEVO, Horvátország).

[A vertikalizmus (nemzeti önszervezés) fogalma kétszer-háromszor fordult elő az elemzés anyagában. A kulai háziasszony kérdéséből olyasmiről olvasható ki, hogy elvetettünk valamit, ami jó lett volna nekünk, megoldott volna valamit. Mít? Ha nem vetettük volna el a vertikalizmust (a pélmonostori kerületben van nemzetiségi szervezet!), akkor a politikai testületben »jelentős kisebbségben levő nemzetiségi képviselő, olyan határozatra készíthetné az illető testületet, amely igazságos ugyan, de a többség által nem elfogadható?« A háború előtt volt vertikalizmus (a többségi nemzet részéről is, de még mennyire!), volt Országos Magyar Párt, és nemzetiségi képviselőket jelölt a parlamentbe, de mennyit használt ez a jugoszláviai magyarságnak? »Govorni državnim jezikom!« — figyelmeztetett a tábla a községháza folyosóján.]

Sok probléma van a választók és választottak kapcsolata körül, a képviselő vonatkozásában, a szavazásokkal, de a múlt kellektárából megnyugtató választ, alkalmas megoldást aligha remélhetünk. A képviselőről pedig megállapíthatjuk: ma már nem kell ötven szuronyos csendőrt rendelni a honatya mellé, ha választókerületébe indul...

Nem villognak a kaszák.

A népharag sem izzik.

Ma már várják a képviselőt!

(Folytatjuk)

MOSOLYGÓ TISZA MENTE

(ZENTAI ÉS ZENTA KÖRNYÉKI NÉPI ANEKDOTÁK)

Elterjedt nézet — az irodalmi köztudatban legalább is úgy él —, hogy a magyar néphumor egyedüli hordozói a székely góbé és a palóc ember. Az előbbi a magát minden fonák helyzetből kivágni tudó, eszes, az utóbbi pedig a kissé együgyű és földhözragadt gondolkodású magyart példázza. Hogy más vidékek magyarságának körében éppen úgy megteremnek a helyi vonatkozású vidám népi történetek, miként a Királyhágón túl vagy a palóc földön, erről a tényről még a múlt század derekán meginduló népköltési gyűjtés is megfeledezett. De nemcsak ez. Így tettek a kiadók is, akik a századforduló után egyre-másra jelentették meg a már kész magyar vagy külföldi gyűjteményekből kölcsönzött anekdotakiadásokat, csak éppen a hazai mezőkön sarjadt és népi talajból nőtt anekdotákkal nem törődött senki. Ha itt-ott más műfajok gyűjtése közben sor került is egy-két tréfás történet, népi adoma lejegyzésére, szervezett gyűjtést a népi anekdota felkutatására és annak megmentése érdekében — tudtommal — sehol sem kezdeményeztek. Talán csak Jókai gyűjtőmunkássága a kivétel, mert az író élő források közlése alapján jegyezte vagy jegyeztette föl a hallott népi történeteket, és ültette azokat valamelyik regényének meséjébe.

Tóth Béla is azzal kezdte a ma már klasszikussá lett hat kötetes anekdotakiadványának előszavát, hogy »Anekdotakedvelő nemzet vagyunk mi magyarok« ... de ezt a millennium korára jellemző önáltatást (más népek éppúgy kedvelik a csattanósan előadott történeteket, mint mi!) csak az úri rend anekdotáival igyekezett bizonyítani. Sőt, előszavában azt fejtegeti, hogy az anekdota az »úri folklór« szellemi kincsének tartozéka, s a nép csak »eltanulja tőlünk, deákos emberektől.«

Az igaz, hogy az egykori táblabírák, képviselő urak és fiskálisok anekdotázó kedvét sok-sok vaskos kötet őrzi, de tévedés azt hinni, hogy kizárólag csak az úri kaszinó tagjai művelték volna ezt a népszerű műfajt. Anekdotáztak a parasztjaink is, hiszen a patriarchális életforma társas együttlétei: a bandázás, a disznótorok, lakodalmak, keresztelők, különféle közös munkaalkalmak mind-mind kiváló lehetőségei voltak az itt felhangzó népi jókedv kivirágzásának. Az ilyen vagy más alkalmakkor született derűs' históriák azonban nem az úri rend fehér vagy zöld asztaláról lehullott szellemi morzsákból keletkeztek, s nem is kizárólag világjáró vándormotívumok helyi színekkel való továbbvariálásából lettek, hanem az egyszerű nép elméssége hozta létre őket. Akad persze ezekben az anekdotás történetekben vándorelem is, de e mellett sok a sajátosan eredeti népi mag, s ezt veszendőbe hagyini

nagy kár és mulasztás volna. Igaz, néha parlagiak, nem egyszer vas-
kosak ezek a népi történetek, de mégiscsak beletartoznak az egye-
temes magyar anekdotakincsbe, és érdemesek a följegyzésre.

Több mint egy évtizede gyűjtögetek a néphumor szikkadó meze-
jén anekdoták után tallóztatva — mindinkább fogyó eredménnyel. Bár-
mennyire szívós is ez a műfaj — lám, túlélte a népdalt, népballadát és
a népmesét —, mégis: népi élcek és anekdoták után kutatni ma már
mind nehezebb vállalkozás. Nem azért, mintha talán a vidámság fogyott
volna ki az emberekből, vagy mert életkörülményeik változása komo-
rabbakká edzette volna őket. Inkább talán arról van szó, hogy — mi-
ként az irodalomban, ugyanúgy a népi életben is — lassan avas mű-
fajjá lesz az anekdota. Nemcsak a divat, hanem a közéleti humor terén
is változik az ízlés. A népi, csendes bölcsesség, a rövid, de magvas
történetek helyét ma inkább a harsány viccek, s a napilapokban, folyó-
iratokban csóstül közölt, torzan jellemző karikatúrák lesznek közke-
veltté. Lassan-lassan kivesz az anekdotázó hajlam is az emberekből,
olyannyira, hogy ma már ízesen beszélő kedélyes népi anekdotázóra
mind ritkábban lehet rábukkanni.

Én még találkoztam egynéhánnyal az idősebbjei közül, kiknek
elbeszélése és közlése révén nem egy felejtésre kárhozottat derűs
élcet, vagy jellemző históriát sikerült megmentenem; olyat, amelyikben
eredeti módon tükröződik a zentai és Zenta környéki ember kedély-
világa, eszejárása: találékonysága vagy éppen együgyűsége.

Jellemző ezekre a Tisza menti népi anekdotákra, hogy java részü-
ket a paraszti életmód, a béres- és részessors teremtette, s hogy leg-
többjük a cseléd- és gazdaviszonyt vagy a nagygazdaréteg mérhetet-
len fukarságát példázza. Akadnak persze más tárgykörből való bohó-
kás történetek is. Értékük nem csupán abban van, hogy hajdan élt
bővérű és széles kedvű őseink örömeinek ma is elevenen ható példái
ezek a népi anekdoták, hanem abban is, hogy a humor tükrében tud-
ják bemutatni egy tűnőfélben levő életforma emberi gyarlóságait és
társadalmi visszasságait. Tehát a szórakoztatáson túl kort is festenek
egyben.

Gyűjtésük módjáról annyit: minden esetben szóbeli közlés alap-
ján jegyeztem le a hallott történeteket; úgy, ahogyan azokat a közlő
személy elmondotta. Ha mód nyílott rá, több személyt is kivallattam
az epikai hitel érdekében, mert hisz elsősorban olyan anekdoták után
kutattam, amelyek az itteni életben gyökereznek.

Nemcsak tartalmi hűségre, hanem nyelvi hitelességre is töreked-
tem. Ahol lehetett, ott szinte szóról szóra adtam vissza a történet elbe-
szélőjének egyéni előadásmódját, vagy ha az túlságosan pongyola volt,
úgy a kifejezéseit, szóhasználatainak egyéni ízt törekedtem átmenteni
az anekdota szövegébe. A szövegkijelést viszont csak mértékkel jelöl-
tem, mert ez a gyűjtemény elsősorban az olvasóközönségnek szól, s
nem nyelvészeti célokat szolgál. Hiszem azonban, hogy az olvasó az
anekdoták szövegén keresztül is érzékelné tudja a már főleg csak az
idősebbjel által beszélt egykori ízes és képgazdag népi nyelvet.

Íme egy csokorravaló népi anekdota a Zenta környéki lakosság
kedélyének virágoskertjéből!

KI MENJEN A KISKÚTRA?

Zsoldos bácsi másik legényfia is megnősült. Igaz, csak nagysokára, hogy végül is már az öregeknek kellett biztatniok a fiukat: ugyan ne gondolkozzék annyit, nézzen asszony után.

— Úgy kőne mán egy fiatalabb, aki levinné rúlam a ház körüli munka gondját! Nem látod, hogy rajtam a hárm egész nap? — korholta fiát Terus néni.

No, nem hiába, hogy kivárt a legény, de el is trefelte a nősülést, azaz-hogy az asszonyt, alaposan.

Topolyáról-e, honnan kommandáltak neki egy lányt, akiről csak az esküvő után derült ki, hogy olyan »otthon rongyos, utcán cifra«-féle, aki mindent szeretett a házasságban, csak éppen dolgozni nem. Alighogy becsöppen a jómódba, hájat lökött a dereka, s úgy meghízott, olyan idomtalan nagy lóbőr lett belőle, hogy csak úgy rítt a föld utána, ahova lépett.

Egyszer — éppen disznóvágás tájékán — történt, hogy az öreg Zsoldos megszomjazott a sós oldalas után. Megemelte a kantát, hogy töltsön magának a füles pohárba.

— Híjnye, a jószágát! E' meg üres ám! — mondta jó hangosan az öreg a feleségének, de úgy, hogy a padkán ringató menyecske is hallja. — No, majd a másikkul...

— Ebbe sincs e' csep se! Az áldóját! Hát majd kimék no, a kiskútra — tüsténkedett az öreg, de inkább csak mutatta, mintsem tette, amit mondott.

— Dehogy megy ke! Majd éppen...! Egész héten jajgat itt a derekára... Majd ha megszáltam, kilépek én a sarokra egykettő — sietett volna párja segítségére a szüle.

— No, még csak az köllene! Azzal a fájós láboddal... E'csúszol kint a jeges utcán, osztán akkor nézhetiünk mind a ketten! — replikázott az öreg.

Ezt már a menyecske sem bírta hallgatni a kemence mellől.

— Ugyan, ugyan, mit agyvégeznek ke'etek még ezen is? Apám is hoz egy fordulóval, meg anyám is kimegy egyszer, oszt levan. Úgyis köll két forduló víz, mert estére akarom fürdetni a Janikát.

TARHONYAVADÁSZAT

Kaszálni tudó napszámosokat fogadott fel aratásra az egyik fukar kispiazi nagygazda. Akkoriban — a két háború között — kosztot is kaptak a részesek, akiknek a gazdasszony főzött — ha volt mit. Mert szerződéskor ugyan jó szalonnát ígért a bérlő, de aztán ugyancsak megrövidítette a munkásokat. Amikor követelöztek az emberek, tréfával ütötte el:

— Énnálam mindennap »ódalast« ehetek (már ti. oldalt fekve).

Bizony nemegyszer kellett vele cigánykodniuk az embereknek a kijáró élelemért.

Egy izben az aratók között volt egy jó humorú napszámos is, aki alaposan rápirított a fukar gazdára a többiek előtt.

Aratásban leginkább tarhonyaleves járta, mert az olcsó is volt, meg az készült el leghamarább. A munkások ott ettek a leterített zsákokon a bogrács körül, a gazda meg ott járt-kelt és nézte, ki hogyan fal, mennyi kenyeret pusztít, ki a nagybélú, hogy azt aztán jövőre ne fogadja föl.

— Matyi bácsi! — szólt oda kanalazás közben a részes.

— No, mi köll már megint?

— Ugyan vezesse ki kend a Csillagot!

— Mit akarsz velem?

— Ráülök, oszt fogok egy tarhonyát, mer' gyalog nem érem utol...

RÉGI MAROKVERŐKRŐL

— Hamar lett ló, mint a szegény ember csikaja — mondták régen az olyan fiatalra, akit már iskolahagyott kora előtt kanásznak, ha meg leánygyermek volt: szolgálónak vagy marokverőnek állította el az apja, anyja.

Különösen a marokszedő gyereklánymak volt nehéz dolga. Aratóskor rekkenő hőségben 2—3 kaszás előtt is terigetett naphosszat, vagy a lekaszált búzarendből kukával (jahoroggal) szedte a kévének valót. A kévét búzaszárból font kötéllel fogta össze, s ez utóbbit nagyon korán, harmaton csavarta, amikor még nem törik a búza szára. A kévéket aztán rakásokba, úgynevezett keresztkebe rakták.

Szóval, nehéz munka volt a marokverés, s nem egy anya kérte meg a bandagazdát, azaz a részes aratók fejét, vagy magát az aratót, aki a leány előtt a búzarendet vágta, hogy ne hajsák agyonra, kíméljék a leányát, »hiszen még gyerek, a lelkem«.

— — —

Vézna kis hajadon volt az egyik öreg részes marokverője. Azt is beajánlotta az anyja a bácsinak — valami rokonféléje lehetett —, hogy istápolgassa, óvja már szegényt. Ugyanakkor a lányt is figyelmeztette, hogy forduljon mindig az öreghez bizalommal.

Egy délben kihozták a részes aratók ebédjét, s az emberek — aratók, marokszedők — a keresztke hűvösében a kévékre telepednek. Meleg is volt, el is pilledt a leányka, nem vigyázott, s leülés közben — szelet eresztett.

— Ki repeszi itt a gyolcsot? — szolt évődve az egyik aratórészes.

A pipacspirossá vált leányka rimánkodva súgta oda az aratójának:

— Ugyan, Pista bácsi, vegyik kend mán magára!

Mire az öreg:

— Venném én, édes lányom, de se ujja, se gallérja!

MIÉRT NINCS SZÜKSÉG VILÁGÍTÁSRA?

A múlt század végén a közvilágítás bevezetése előtt errefelé a bakterek vigyázták az emberek álmát. Tisztüik az volt, hogy sötétedéstől reggelig róják a város, illetve a község utcáit, és ijesztgessék a rosszban sántikálókat. Aludniuk persze nem volt szabad, s ellenőrzésül minden órában egy-egy rigmust kurjantottak, így adva tudtára mindazoknak, akiknek volt félténivalójuk, hogy ébren vannak.

Pl.: Nyolcat ütött már az óra,
Térjen ki-ki nyugovóra.

vagy:

Éjjél után óra kettő,
Dicsértessék a Teremtő.

Kelj föl Kata, süsd a tőköt,
Nem kiáltom már az ötöt.

Akárcsak a mai utódaik — a vállalati éjjeliőrök — a régi bakterek sem örködtek mindig lankadatlan buzgalommal. Rendszerint öregekből kerültek ki az e tisztség viselői, s bizony, csendes estéken egy-egy kapualjban vagy utcasarki kispadon csak elnyomta őket a buzgóság.

Dobos János történész kollegám már megírta krónikájában, de itt most én is fölemlítem, hogy amikor az egyik zentai öreg bakter újévet köszöneti beállított dr. Huszágh Nándor ügyvédhez, az imígyen korholta:

— Ejnye, ejnye, Döme Bácsi! Mondják ám a rossz nyelvek, hogy maga mindig a Mucsi patikája előtt alszik.

Döme bácsi önérzetesen védekezett:

— Ne higgye ám, ügyvéd úr! Szoktam én a maga sarkán is alunni!

*

Mesélik, hogy a kanizsai községi képviselő-testület is napirendre tűzte a századfordulón a közvilágítás bevezetését. Az urak: a polgármester, a takarékpénztár elnöke, no meg a többiek prezentálták elsősorban a dolgot, mert szerettek volna, ha a község nem marad le a környékbeli helységektől.

Csakhogy a kupaktanácsban maradi gondolkodású, bükkfagatyás, virilista képviselők is helyet foglaltak, méghozzá igen nagy számban. Ezek meg írtóztak minden haladástól. Szót is kért az egyik szállási képviselő is, aki a következőképpen okolta meg az ajánlat elvetését:

— Minek nekünk közvilágítás? Az teljesen fölösleges, kérem. Eccaka minden rendes ember alszik, csak a kutyák meg az urak koslatnak.

JUHÁSZ VENDÉGLÁTÁS

Isten látja lelkem, dehogy akarom a juhászokat simfölni — úgy is alig van már belőlük mutatóban egy-kettő! —, de régen azt tartották róluk, hogy »Aki három napig juhász volt, az már megérett az akasztófára!« (Tudniillik annyi huncutság ragadt rájuk az alatt a pár nap alatt.)

Pásztornak hajdanán csak azt tartották, aki beleszületett a pásztorkodásba, akit már szopós kora óta jószágra neveltek. A cseléd-, béresféliből vagy parasztból lett juhász már csak olyan kéntelen pásztor volt, akit a többiek, az igaziak kinézték maguk közül.

Fogahullott, öreg felsőhegyiek meséltek egy régi virtikli pásztorról, az öreg Kis Pali bácsiról, aki — mikor a múlt század végén megfogyatkozott errefelé a szabad mezőségek — Bánátban, Padén árendált legelőt a birkáinak.

Mesélőim szerint, akkor még gatyás bíró állt a falu élén, s hogyan, hogyan nem, éppen ennek a búzájába ment tilosba Pali bácsi falkája. Hogy az öreg akarta-e, vagy hogy tán a bojtárgyerek andalodott el, ezt már nehéz volna kideríteni, elég az hozzá, hogy a vén juhász szép szóval akarta a kárt eligazítani. Bíró uram előbb berzenkedett, fenyegette a juhászt, de aztán — mivel nem vetette meg a jót — kiegyeztek egy kiadós birkaprikásban.

Másnap estére volt hivatalos a juhásztanyára a gatyás bíró.

Pali bácsi aznap deléután elkapott a gamójával egy öreg, szőrférges birkát, kirántotta a bőréből, és már készült is a jó vacsora. Karikára vágott vöröshagymát tett a hús tetejére, arra paprikát szórt, s többször is meg-riszálta a bográcsot, hogy a hús körbe-körbe haladjon. Olyan szaga volt annak, hogy még Miska, a csacsi is odaténfergett a szolgafához, s előbb csak dörgölözött, de aztán még bele is szagolt a bográcsba, amíg a juhász és a bojtár a birkák körül foglalatzkodott.

Később megjött a bíró is, és körülülték a bográcsot. Este volt már, de nem gyújtottak világot, mert — holdtölte lévén — akár a szag után is beletaláltak a bográcsba.

Jócskán benne voltak már az evésben, no meg a beszédben is, amikor a bíró — két falat között — teleszájjal érdeklődni kezdett:

— Ugyan, gazduram, hány veséje szokott egy birkának lenni?

— Hát kettő.

— Én is úgy tudtam, de már az ötödiket eszem...

Pilácsot gyújtottak hát, s akkor látják, hogy a gatyás bíró bicskahegyén — megkövetem — számárgaluska fénylik a zsírtól.

— Híjnye a teremtesít ennek a Miskának! — zsémbelt az öreg pásztor. — Mi akartuk megvendégölni bíró uramat, oszt ehun e: a csacsinak sikerült.

ÚRI STIKLIK

Bácska és vele a Tisza mente valamikor híres volt bőkezű és mulatós föld-birtokosairól, azoknak napokig tartó, olykor hetekbe nyúló dñomdánom-jairól, viselt dolgairól.

Az epocakosodott és hájba temetkező vidéki kiskirályok »úri« gesztusait erre mifelénk is sokáig el-el emlegették anekdotázás közben a régiiek, de ma már lassan elfelejtődnek, kikopnak a maradékok emlékezetéből a hajdani virtuskodás példái.

Hozzá kell tennünk, hogy Zentán és környékén nem annyira nagy-birtokosok, mint inkább csak módosabb gazdák éltek, de mulatásban és virtuskodásban ők nem igen mardadtak le a többiektől. Bizony — ahogy mesélik — a Tisza mentén is sok jó termőföld elúszott a trombita- és muzsikaszón annak idején...

Egy nagygazdáról azt mondja a fáma, hogy a tanyán rendezett »úri murihoz« Csantavérről vitette ki a cigányokat a nagy tanyára. Hogy jobb kedvvel húzzák, mindegyik zenésznek választási malacot ígért.

Álta is a szavát, s a happaré végén a banda tagjai ragyogó arccal vitték hazafelé hönuk alatt az éktelenül visító malacokat. Ám alig értek ki a tanyából, megállt bennük az út. A gazda parancsára a cselédek utánuk eresztették az ólaktól a malacvisitástól felajzott anyakocákat, s azok vad rőfögéssel rohantak a zenészek után. Szegény muzsikusok! Inaltak volna, de mivel egész éjjel talpon állva húzták, no meg ittak is közben, így hát nem bírták szusszal. A bögös már a bekötő út végén elhajította a maga malacát, de a klarinétost — mesélik — fél dülő hosszan kergette a felbőszült anyadiszno.

*

Kazinci Dénesről — isten nyugosztalja! — mondják, hogy jó mulató, derűs lelkű földesgazda volt, aki élt-halt a cigánymuzsikáért. Szépen tudott mulatni, s a zenészek is szívesen húzták neki, pedig nem egyszer lóvá tette őket.

Egyszer — beszélük — még vasárnap délelőtt elkezdte húzatni magának a Hajduskándi. Hol vigat, hol siratósat. Brummogott a bögő, csendült a pohár, ő meg többször is odakiáltott a prímásnak:

— Húzzátok, romák! Mindegyiktek egy zsák búzát kap a végén tüllem.

Össze is villant a zenészek szeme, hogy »a bizony jó less«, s apaítanyait beleadva a muzsikába, rikatták reggelig a hegedűket. Hajnali háromkor, amikor már derengett odakint, azt mondja Kazinci:

— Ácsi! Most pedig mindnyájan hazamentek, és ki-ki hoz magával egy jó zsákot! Ha lehet, minél nagyobbat! De szaporán ám, hé, mert kocsira ülünk, oszt megyünk ki a tanyára! Ott a búza — tette hozzá magyarázólag.

Elsiettek a muzsikusok, és mi mást tehettek, a szomszédokat verték föl hajnali álmukból kölcsönzsákért. Végre összeszedelőzködtek. Ki búzás-, ki krumplis-, ki meg nagy zsidózsákot hozott magával, már amilyen a keze ügyébe akadt, illetve amilyet kapott.

— No, üjjetek föl, oszt gyerünk, mer vár odakinn a dolog! — csapott a lovak közé Kazinci. Jó lovai voltak, trappba mentek a tanyáig, istentelesenül összerázva a féder nélküli parasztkocsin kuksoló hangászokat.

Amikor a tanya közelébe érnek, azt mondja a gazda a zenészeknek:
— No, itt szájjatok le, osztán tömjétek jó tele a zsakákat búzával!
A cigányok Kazincira néznek.

— Hát miféle búzával?

— Ehun van e'! — mutat az a még talpon álló érett gabonára.

— Hát ilyen búzára gondútá, hogy az iz egyen meg, te...!

— Persze, hogy ilyenre — mondja Kazinci. — Nekem más búzám nincsen. Búza — búza!

No, erre a magyar nóta daliából is kitört az anyatermészet. Zokszavakban gazdag nyelvük minden átkát szórni kezdték a gazdára, s mondták, hogy a szájuk szögletén kifért:

— Essen beléd a süly, te ilyen, te olyan, de aztán úgy ám, hogy soha ki ne gyűjjön!

— Gyepeseggyen be az udvarod...!

Kazinci azonban mosolyogva állta a sarat.

Amikor lecsillapodtak kissé, akkor már csak arra kérték:

— Ha már kihoztál, legalább vigyé vissza bennünket, verje meg a ragya azt a vörös pofádat!

— Nem lehet ám — szabadkozott Kazinci. — Nem érünk rá. Nem lássátok, hogy most akarunk aratni?

Azzal lovai közé vágott, s otthagya a harmaton a megrökönyödött zenészeket. Azok meg — mi mást tehettek, szegények —, etetve Kazincit a fenével, hónuk alatt az üres zsákkal átkozódva indultak hazafelé.

*

Ez előtt vagy ez után történt-e már — öreg krónikásom sem volt biztos benne —, hogy az egyik őszi vásáron meg egy tehénrevalót ígért a muzsikusoknak. Azok dörgöltek is szívvel, hogy szinte szór alig maradt a nyirettyűn. Am a végén Kazinci csak egy elnyűtt szíjon lógó repedt harangot vetett oda elübük. (Valamelyik eladott jószág nyakából akaszthatta le!)

A cigányok persze megrökönyödtek.

— Mit bámultok úgy, füstösök?! Hát nem egy tehénre való ígértem nektek? No, lássátok! — okította föl az elépedt hangászokat.

SÍRIG TARTÓ CSIZMA

Már régi idő óta köztiszteletben álló, népszerű família Zentán a Viczei család. Ebből az atyafiságból csupa talpraesett ember feslett bimbóba, kinek leleményért, no meg vig kedélyért soha nem kellett a szomszédba mennie: ezekből ugyanis egyik Viczei gyerek sem szorut senki másra.

E közismert nemzetség egyik rokonszenves és életrevaló tagja volt többek között Márton is — nyugodjék! —, aki, ha kellett, a csizmakészítésben szerzett magának elévülhetetlen érdemeket, de volt okleveles illem-és tánctanár, s a vendéglátó ipar hírnevét is öregbítette, mint a pincérszakma jeles művelője.

Vele esett meg az alábbi história.

Akkor éppen — közvetlenül a felszabadulás után — a csizmaipar utolsó mohikánjaként forgatta a díkcset, amikor elébe állt az utcán egy öreg tóparti ismerőse.

— Te, Marci, látod ezeket a csizmákat? — s az öreg lemutatott viseltes formájából kiment lábbelijére. — Ezt a pár csizmát meg a lakodalmamra csináltattam, oszt egész eddig szógátak becsülettel. De most már űlátom, csak e'hagynak. Mondd, öcsém: tunnál-e nekem egy pár ilyen csizmát készíteni, améket én életem végéig elhordhatnék?

— Már hogyan tudnék, János bátyám! Nézzen el hozzám ma délután, majd levesszük a mértéket! A jövő héten már az újbán defellírozhat kend a nagymisére...

Márton mester még aznap hozzáfogott a csizmakészítéshez. Felsőbőr még csak került valahogyan, de talpna valót — borszegény világ járta akkor! — sehogyan sem tudott felhajtani. Nem jött azért zavarba. Szerzett egy UNRRA papírdobozt, s a jó vastag külhoni pakundekliből — had mutasson! — kiszabta a csizmatalpat. Felülről rátett még valami hitvány kis bőrt, s az egészet kiglancolta. Szép volt az azért nagyon.

Feszített is benne a tóparti magyar — addig, amíg le nem esett az első eső. Épp a piacon kapta el az atyafit a zuhancs, s bizony, mire hazavergődött, a papírtalp pacallá ázott.

Szombaton aztán összefutott a borbélynál a mester meg a rendelője.

— Az anyád ideodáját, te aztán kibabráltál velem!

— Már mér tettem volna, János bácsi?

— Hát nem abban állapotunk meg, hogy olyan csizmát készítesz nekem, améket én egész életem végéig elhordhatok?!

— Hát éppen ez az, János bátyám! Nézzen csak ken' a tükörbe: olyan rozoga állapotban van, hogy a lélek mán csak hálni jár magába. Biz' isten, azt hittem, hogy nem éri meg ke' a vasárnapot, osztán én ehhez az állapothoz szabtam a csizmát is.

LEHET-E TÖBBLET A TAKARÉKBAN?

Annak idején igen tekintélyes földbirtokos volt Zenta környékén Tóth József, a tóthfalusi templom építtetője. Többnyire Kanizsán éldegélt, ahol közéleti szerepet is vállalt e század elején. Mint mesélik, az egykori kanizsai takarékpénztárat is ő alapította.

Abban az időben az élet még sokkal egyszerűbb volt, nem úgy, mint mostanában. Ma a különböző nevű bankokban egymás sarkát tapossa a sok tisztviselő, revizor, miegymás. Tóth uram Takarékjában összesen két ember: egy pénztáros meg a könyvelő képezte »a személyzetet«.

Az öreg hébe-hóba oda is benézett, de sohasem fontoskodott: békében hagyta az embereit; megbízott bennük.

Egyszer, télvíz idején is beállított bekecsben, tajtékipával.

— No, mi újság, gyerekek?

— Nagy baj van, Józsi bácsi — fogadták.

— Osztán mi a baj?

— Hiányzik 73 forint. (Akkor körülbelül egy tehén ára!) Már három napja keressük, de ahogy sem tudunk a nyomára bukkani.

Tóth uram szippantott egyet-kettőt, majd kivéve a csibukot, így szólott nagy flegmával:

— Hát csak keressétek, fiaim, meg lesz az, ha el nem loptátok!

Azzal elballagott haza.

Egy-két esztendővel az eset után év végi zárszámadás idején örömmel újságolja a pénztárnok az öregnek, hogy 9 forint többletet találtak.

— Az nagy baj, gyerekek! Nagy baj! No, de hónap ügyis mék Szabadkára, osztán kihozok majd egy könyvszakértőt...

— De Józsi bácsi — emlékeztették az öreget a pár év előtti esetre. — Amikor 73 forint hiány volt, akkor nem volt megijedve! Hát akkor miért van most?

— Azér' fiaim, mert hiány lehet — ha kivettétek. De többlet? ... A' nem lehet, mert' hogy ti oda biztosan nem tettetek. No lássátok, ezér' — adta meg a választ.

AZ ASSZONY KÖZBESZŐL

Nevezetes ember — városi képviselő — volt valamikor még a bükkfagatytás világban Berta Pali bácsi is. Igen nagy tekintélynek örvendett za Alvégben, nem csupán kupaktanácsbéli pozíciójából kifolyólag, hanem mert zenéértő ember lévén, igen szépen játszott az akkor még ritka hangszeren: a harmonikán.

Nyári estéken ki-kiültek az emberek a kispadra vagy az árokszélre, s úgy hallgatták Berta mester muzsikáját.

A kései maradékoknak a felesége mesélte volt róla a következőt:

— Hallom én egy délután, hogy a Berta kiült a kiskapuba, oszt hermonikál. El nem tudtam képzelni, hogy mivégről. Nem vótam rest, csendben kinyitottam a kaput a háta megett. Hát látom ám, hogy szembe a másik oldalon a küszöbön ott ül a Maris (fiatal özvegyasszony volt.) Kerekaljú kötény előtte, a lábán piros bársonypapucs, a bőre meg a térgye fölött ugyancsak kifehírelt a vasalt szoknya alul.

No nekem se köllött több... Elöntött a pulykaméreg, osztán rászótam a Bertára:

— Hajja ken', Berta, ördög b'on a szeme világába, ke' tá' kótábul hermonyikál?

FELSŐHEGYI HÍRESEK

P. Józsefről — Isten nyuugosztalja! —, kinek sírját már régen behorpasztotta az idő, regélik az öreg felsőhegyiek, hogy nem éppen gyémánton kúszóruáltak az elméjét, vagyis ápertén kimondva: kicsit félnótás volt szegény. Ennek ellenére bemaradt sorozáskor a többivel együtt, és ő is ott szolgálta Ferenc Jóskát valamelyik népes kaszárnyában. Ha együgyű is volt kicsinysége, azért csak eltengődött a többi között, s kiszólásain, a r a n y k ö p é s e i n hétszámra elröhécselt az egész kaszárnya.

Mivel nem volt fegyverforgatásra való, betették a konyhára, hadd segítsen a krumplihámozásnál. Rendetlen lévén, mindig gombhiánnyal kúszkódott, s leginkább kócmadzaggal kötötte körül a zubbonyát. Fültyült minden katonai reglamára, s amikor egy ízben a százados úr felelősségre vonta, amiért ismételt figyelmeztetés ellenére sem volt gomb a mandériján, nagy flegmán így válaszolt neki:

— Emlékszek, hogy mondta k e n d, de a fene tuggya, e'felejtettem.

Máskor meg egy magas rangú vendég, f e l d m a r s c h a l H e i n r i c h O s c a r látogatta meg az ezredet, s tiszteletére glédába állították az egész legénységet. Kimosdatva, kiglancolva Jóska is ott »ragyogott« valamelyik sor legeslegvégén.

A tábornagy — aki olyan hosszú volt, mint a nap kenyér nélkül — nyársat nyelt feszességgel lépett el a tiszteletére kivezényelt legénység előtt, majd a díszszemle befejeztével éppen a sor végén szerencsétlenkedő Jóskát találta megkérdezni:

— Hoty mekhífnak enketem, fiam?

Jóska nyelt egyet, de nem szólt.

— No, ki mekfatyok én? — kívánt segíteni a tábornok.

Ezt már Jóska is megértette, és felnézve a nyakigláb germán gili-gajszra, így válaszolt:

— A fene tuggya! Biztosan valami osztrák gólya.

— Asz, asz, fiam, Oszkár — veregette meg »okos« közvitéze vállát a felelettel elégedett tábornok.

Fölöttéb jeles egyén hírében állott a faluban Antus Mihály is — mesélik róla maguk a felsőhegyiek. Apró kis vézna, de nagyon értelmes emberkének írják le, olyan »hun a dolog, hadd kerülöm; fogjuk meg, oszt vigyétek!« — féle típusnak, aki — már az eddigiekből is kiviláglik — a könnyen élők fajtájából való volt.

Egyszer — mesélik felőle — még az aratásba is belekóstolt, de aztán így hőkölte magát:

— Ej, Misa, nem ilyen gyenge kis okos embernek való ez a munka, hanem olyan nagy bolond erőseknek! — s nem aratott többet. Megneszele egy ízben, valamelyik zentai gabonakupec ismerősétől, hogy a kukorica ára emelkedni fog. Bevásárolt hát kukoricából, hogy csak úgy roskadozott a padlására.

Az árut persze forgatni kellett volna, hogy meg ne dohosodjék, ám Antus ehhez a munkához is csekélytette jómagát. Más bolond után nézett tehát.

Vizslató fináncok ögyelegtek akkor a faluban dohány meg öngyújtó után szaglálódva.

Mihály bácsi vett egy fél dinárért krumplicukrot, s az első értelmes gyerekeknek a markába nyomta azzal, hogy súgja be a fináncoknak:

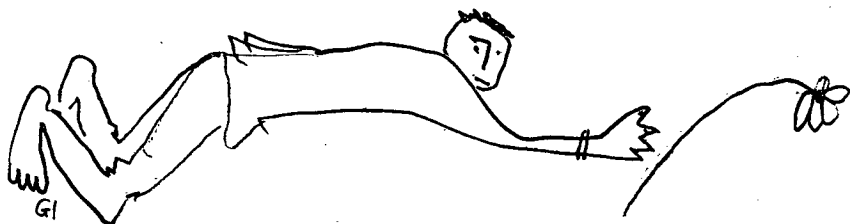
— Antus bácsi dohányt gyugdos a pallásán!

Nem is kellett sokat várnia: pár perc múlva már ott voltak a fináncok, akiket Antus gazda színlelt ijedtséggel fogadott.

— Hogy önála dohány?! Még ilyet! Süjjön ki a szeme... Világ életében trafikot szítt... — Ehun e — mutatta az előkészített cigarettát — láthassák... Á, dehogy húzna ő ujját a törvényel... a világért sem... és esküdözött égre-földre, de a szemlész úrnak mondhatta. Az csak lökte félre, s ment egyenest a padlásfeljáróhoz.

Amikor odafönt meglátta a kukoricát, lázba jött, mint a jó vizsla, ha szimatot kap. Biztos volt ugyanis abban, hogy az alatt lapul valahol a tiltott dohány. »Véletlenül« éppen két falapát is ott volt kéznél, amit a szemlész úr és finánca nyomban alkalmazásba is vett. Előbb csak itt-ott bökdösték meg a szétterített kukoricát, de hogy nem akadtak semmire, nekiláttak emberül a munkának.

Mondják, hogy fél délután ott serénykedtek, forgatva vitézül a füledt padlásra a lapátokat. Szakadt róluk a veríték, s időnként nagyokat köptek a tenyerükbe, mert igen melegnek találták a lapátnyelet, s hát valamivel csak kellett hűteni. Dohányra ugyan nem lettek, ám amikor csapzottan, szutykosan és sajjó tenyérrel levánszorogtak Antus Mihály padlásáról, a gazda elégedetten állapíthatta meg: ilyen alapos munkát akkor sem kap, ha dupla napszámot fizetett volna.

A SZECESSZIÓ SZABADKAI EMLÉKEI

Csak a felületes szemlélőnek tűnik úgy, hogy a vajdasági városok annyira hasonlítanak egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. Igaz, mindegyiknek a közepén ott ágaskodik a városháza vagy a templom tornya, elég sok bennük a zöld terület, s az is igaz, hogy többségük szélesen elterpeszkedve simul bele a környező szántóföldekbe, szikésekbe, szőlőskertekbe vagy gyümölcsösökbe.

De mégsem azonos minden. Van, ahol a városmag hajdani falakat, a történelmi folytonosság százados tanút rejtegeti. Máshol a falu gyors városiasodásának nyomait látjuk. S van olyan is, mint például Szabadka esetében, amikor a fejlődés egy adott pillanata hagyta ott jegeit a városképen, amelyek aztán mint a letűnt idők több-kevesebbre becsült emlékei lassan beleolvadnak a kissé már megfakult városmag szervezetébe.

Szabadkán ezek az emlékek kétségtelenül a cikornyás, fényűző, szép vagy csúnya — már aszerint, ahogy vesszük — szecesszió építményei, amelyek azonban mindenképpen figyelmet érdemelnek, megalkotóik képzeletgazdagságát dicsérik és a művészi ihletettség egy pillanatában születtek a századforduló tájékán. Ez az a kor, amelyről tudományos körökben még ma is heves viták folynak, a szecesszió értékeit még ma is vagy kétségbe vonják, vagy magasztalják.

Ez a határmenti város, a körülmények összejátszása folytán, egy pillanatban igen élénk építőtevékenység színtere volt. A XX. század első éveiben történt ez, abban az örömmámorban, amely az emberiségnek a korlátlan lehetőségek századába való átlépését kísérte, egy háború előestéjén, amely egészen más megvilágításba helyezi majd ugyanezt. 1900 és 1914 között, a derűs bizakodás és a sötét balsejtelmek ellenpólusai között nőttek ki a földből a város palotái és középületei, családi otthonok és a városháza, mint megannyi mézeskalács szív.

Mai szemmel nézve annak már nincs jelentősége, hogy kinek épültek ezek a paloták. Az sem fontos, mibe kerültek. Viszont igen-igen elgondolkodtató az, hogy milyen erő volt képes egyesíteni seregnyi műépítész, fafaragó, keramikus, festő, szobrász, mülakatos és más szakember erőfeszítéseit, hogy megalkossák koruk szellemének és ízlésének szintézisét, szemben a mai kor építészeivel, akik képtelenek megteremteni a magukét.

A szecesszió, akár ez a szabadkai, akár pedig szűkebb pátriánkban szétszórtan megtalálható mása, az építészeknek azt a törekvését fejezi ki, hogy önmagukról és hovatartozásukról a maguk nyelvén szóljanak.

Természetesen ezzel nem azt akarjuk állítani, hogy a szecesszió a mi találmányunk. Az, ami nálunk történt, mindenképpen csak távoli visszfénye a nagy művészeti központokban folyt lázas tevékenységnek. Konkréten a szecesszió vajdasági, illetve szabadkai építményei budapesti műépítésszak alkotásai, vagy legalábbis olyanoké, akik mögött pesti vagy európai tanulmányok álltak.

Valamivel a cikornyás építkezési mód vajdasági megjelenése előtt, pontosabban 1890 körül, valamennyi európai művészeti központban egy új irányzat kezd tért hódítani. Mindegy, minek nevezték, Jugend stílnak, Art nouveau-nak vagy szecesszióknak, a lényeg az, hogy egy mindent átfogó mozgalmat jelentett, amely a végtelen emberi reménykedés századának kopogtatását jelezte. Az a hiedelem járta, hogy az 1900. év valóra váltja

az emberiség legszebb reményeit, sőt túltesz rajtuk, s még egyszer bebizonyítja majd a meglevő és meg nem levő tudományos meg technológiai felfedezések helytállóságát.

Az újnak ez a varázslata mágikus erővel ragadta meg a művészeket, valamennyi ágazat alkotóit: építészeket, írókat, festőket, mesterembereket, nyomdászokat stb. Felfedezték a vasbetont, az üveg napsugarakat áttersztő fal lett, a vas pedig megszűnt a börtönrács szinonimája lenni, ehelyett — mint a szélben a virág — érzelmesen hajladozott a formáló kéz alatt, vagy pedig a tudományos számításokat igazolta szerkezeti egyéniségeiben. A rendeltetés elve lett az építészek fő mozgóereje, szemben az elavult és konzervatív historizmussal és a letűnt századok értékeinek hazug tömjénezésével.

Az emberi képzeletnek ebben a szabad szárnyalásában a kis népek is megtalálták a maguk sajátos kifejezőmódjának a lehetőségét. Mint a féktelen örömujjongás pillanataiban mindig — a lehetetlen is lehetővé vált.

A szecesszió emlékeinek hosszú sorában, az épületek, a grafikák, a kandaláberek és fafaragványok között, mindenképpen ott a helyük Lechner Ödön, a nagy fantaszta, a magyar szecesszió megteremtője és követői munkáinak is.

Ez az építőművész és azok, akik hittek benne, merészen tető alá hozták a pesti Iparművészeti Múzeumot, 1896-ban, a millenniumi mámor pillanataiban, amikor egy túlhaladott társadalmi rend hazug szimbolumainak sablonjainak istenítése még egyszer, utoljára, magasra csapott.

Nos, az ő tanítványai (talán véletlenül!?) éppen Szabadkáról kaptak megrendeléseket.

A stílusformálás kohóinak heves vitáitól távol, Jakab Dezső és Komor Marcell, Lechner tanítványai és követői, hozzáláttak a szabadkai zsinagóga kiképzéséhez.

Hamarosan jóváhagyást nyert az új városháza általuk benyújtott terve is.

Ugyanakkor az apatini származású, de Szabadkán élő Raichl Ferenc műépítész, aki pesti kollégáival egy nézetet vallott, hozzáfogott családi házának (együttal életművének) felépítéséhez.

Jó néhány eredeti építészeti megoldás született tehát ekkor, s mindössze néhány év leforgása alatt. Lechner, a tanítómester, sajnos, vesztett a városháza építésére kiírt pályázaton, ezért a városban mindössze egy családi ház készült tervei alapján, meg egy mauzóleum, melyet a szintén apatini származású Pártos Gyulával együtt tervezett.

S végül, a szecesszió szabadkai meghonosodásának záróakkordjaként következett a palicsi nagy építkezés (víztorony, Vigadó, Női fürdő).

Mindebben az a különös, hogy egy főleg földművesekből, jószágteskedőkből és iparosokból álló környezet így befogadja az új, kiátkozott stílust, melynek újításai valóságos rohamot indítanak a vidéki város megcsontosodott szabályai, hagyományai és szokásai ellen.

A szecesszió, amely olyan nehezen hódította meg a nagyobb központokat, úgy látszik, természetesen talajra lett ebben a városban, amelynek már olimpiai bajnoka van, ahol villamos csörömpöl az utcán és fennáll a lifka-mozi; egy városban, melynek gimnáziuma, zeneiskolája, színháza és egyedülálló gyermekóvodája van, s ahol Sarić hamarosan felszáll aeroplánján, és a Balkán első labdarúgói nyúvik a labdát. De az is lehet, hogy ez a sok nemzetiségű környezet, amely hozzácsokott a kulturális tarkasághoz, egyszerűen derűs kuncogással, »hát legyen ilyen is« jelszóval ezt az újdonságot is befogadta a maga struktúrájába.

Mindenesetre úgy történt, hogy a zsidó Lechner és Pártos—Puntzmann először is egy bizánci—szláv ornamentikájú mauzóleumot építettek fel, mégpedig egy szerbnek. A Leovicók temetői kápolnája 1889-ben, mindössze három évvel a híres Szépművészeti Múzeum után készült el, azzal, hogy a halott iránti kegyeletből a tervezők ezúttal a szerb és a bizánci építészeti kultúra szellemében alkottak. Sajnos az emlékmű már húsz éve nincs meg.

A palota viszont, amelyet Lechner nem sokkal ezután tervezett, már magán viseli az új stílus összes jegyeit, s ahogy ott áll beékelve a korábbi eklektikus és klasszicizáló stílus eredményeként épült házak között, kétségtelenül az új szelek friss fuvallatát árasztja. Az elegáns ritmus és az anyag-tisztelet mintegy Lechner híres mondására utal:

»... nincs elegendő kövünk, nincs márványunk, szűkölködünk a fában, de tengernyi sarunk, engedelmes anyagunk van, amiben népünk szíve dobog. Ez a mi anyagunk...«

S mintha egyszerre megnyíltak volna a tüzes agyagégető kemencék, a szabadkai utcákat elárasztották az égetett föld változatos formái, a pécsi Zsolnay-gyár tündöklő, magyáros mintáival.

Valahogy ugyanebben az időben, 1906 körül, a városközpont egyik végében épül az arányos méretű zsinagóga, melynek harmonikusan megkomponált tömegét Jakab és Komor méltóságteljes és nyugodt, a kultikus építményhez illő ornamentikával látta el meglegedvén a szerényebb korrallal. Ugyanakkor a vasútállomással szemben már ott áll a Raichl-palota.

Az első esetben a formakésztség egy méltóságteljes egésszé áll össze. Az utóbbiban viszont az alkotás csapongó szenvedélye a népművészeti elemekkel dúsan ékesített homlokzaton tombolja ki magát.

A zsinagóga interieurjét több évtizedes érintetlensége után már csak a második háború pusztította el, s ezért a téresség benyomásán kívül még csak egyik-másik bejáratos hívó nosztalgikus emlékezéseire támaszkodhatunk.

A Raichl-palotát nem pusztította el a háború. Építője azonban, akinek ez kétségtelenül életműve volt, s aki Zsolnay-kerámiában öntötte álmait és úgy gyúrta otthona költői látomásává a faltömegeket, mintha agyagból volnának, nem sokáig élvezhette művét. Az épület többször is gazdát cserélt, s lassan eltűntek az ingóságok is az ésszerűen megtervezett interieurból.

Ma egy új kor művészi ambícióinak fuvallata lengedez a termekben. Ők a mai kor álmodozói, az ország egész területén szétszórt művésztelepek festői és szobrászai, keramikusai és rajzolóművészei, akiknek műve a szépre való évszázados törekvés hírnökei és harcosai az olyan környezetekben is, ahol a művészet mindig az elérhetetlen álmok közé tartozott.

A Raichl-palota azonban mai formájában is meghökkent bennünket korához képest merész megoldásaival, szokatlan ablaknyílásaival, a belső kiképzés nemes hangsúlyaival, amelyet a változatos anyaghasználattal értek el, a talán felesleges részletek romantikus játszíságával, »mézeskalács szív« díszítésű homlokzatával, melynek tükrében, ha belenez az ember, a kedvesét látja benne. Minthogy családi fészeknek épült, ez a palota építőjének mély érzelmeiről tanúskodik, aki szerelmi szenvedélyének féktelen szárnyalása közben dacol minden szabállyal.

Raichl extázisának párdarabja a főtér középpontjába elhelyezett városháza, amely azonban a maga impozáns tömegének szelíd ritmusában mégis nyugalmat árasztó és méltóságteljes. Arányosan méretezett tornya már messziről felhívja magára a figyelmet, s ennek a kiterjedt városnak majd minden utcájából látható. Róla éberem lehetett kémlelni a végtelen bűzamezőket a vörös kakkasok tikkadt nyárejszakákon, s messziről leolvasni az időt, amikor az óra még nem volt mindennapi szük-séglete az embernek.

A városháza olyan építmény, amely nagy mértékben megfelelt rendeltetésének. Ugyszólván minden helyisége nappali megvilágítást kap, a folyosói szélesek és levegősek, könnyen megközelíthetők. Néhány száz terme pontosan a szükségleteknek megfelelően oszlik el a három emeleten. Egyes helyiségei, már aszerint, hogy mennyire vették igénybe a felek, a megfelelő emeleten helyezkednek el a szükséges tartozékokkal együtt.

Így például az adóügyi osztálynak tágas, kényelmes váróterme volt; azt a részt, ahol a polgármester és legközelebbi munkatársainak irodái

voltak, gazdagon díszítették, a harmadik emeleti börtönhöz pedig az első szabadkai tetőterasz tartozott összhangban a foglyok testi erőnléte fenn tartását elrendelő előírásokkal.

Mindent összevetve a városháza mint nagy középület a funkcionális építkezés példája, a földszintjén elhelyezett exkluzív boltokkal igazi központ, látványának is impozáns nemcsak a négy oldaláról, hanem az ötödikről is, madártávlatból.

Természetesen az idők folyamán mindez változásokat szenvedett. Ma a városháza múzeum és számos intézmény székhelye. Mégis, ennek a védelem alá helyezett műemléknek, amely a huszadik századi művészet egy jelentős pillanatában mint a műépítészet és az iparos remeklés szerencsés szintézise jött létre, az alapvető értékei szinte teljes egészében megmaradtak.

Amikor belépünk a torony alatt elhelyezett főbejáraton, amely a többi háromhoz képest díszességével válik ki, elérkezünk a díszlépcsőhöz. Impozáns térség dúsan kirakva magyar motívumokkal díszített Zsolnay-féle csempével. Az ablakok csillogó üvegfestmények, a maga idejében világhírű Róth Miksa, számos nemzetközi díj nyertesének munkája. Amikor a vitrázsokról vagy az érmekkel díszített, tündöklő ezinburkolatról továsiklik a tekintet, a mennyezet kazettáin pihen meg, amelyeken képzeletűs elrendezésben gyönyörű tulipánmotívumokat láthatunk.

A tulipán, Mátyás király virágzó reneszánszának ez a jelképe, hosszú utat tett meg, amíg Firenzéből Mátyás udvarába került, de még hosszabbat, amikor a török elől menekülve Erdély havas rögögeiben bujdosott, s amíg a magyar népművészet kedvelt motívuma lett dúsan elborítva a lányok kelengyés ládáit, a faragott kapukat, szűrőket és tányérokat.

Akkor, amikor ráléptek az önismeret és a sajátos művészi kifejezés igénylésének útjára, a magyar szecesszió építőművészei, tehát a városháza építői is, a népművészet gazdag kincsebányájából merítettek. Azt lehetne mondani, hogy Mátyás reneszánsza, miután játékony hatással volt a nép művészetére, néhány századdal később egy új, bár rövid életű reneszánsznak volt a kovácsa akkor, amikor egy nemzeti stílus kialakulása készült.

A városháza, amelyben a falsíkoktól a csillárokig és az ajtók vasalásáig a dísztermek, tanácstermek és előcsarnokok majd minden szabad felületét csempé, fafaragás, üveg vagy fém díszíti, egyike e stílus legtisztább példájának. Ha eltekintünk a nagyterem némi kevés keleties ornamentikájától, a tulipánvirág a maga számtalan változatában az épület alapvető díszítőeleme.

Mégis, belefeledkezvén a díszítés megejtő játékába, amely megrészeget, akárcsak a környékbeli »buckák« szőlőskertjeinek bora, az építők szem elől tévesztették azt a törvényszerűséget, amelyet a könyörtelenül rohanó idő hoz magával; jöttek az új nemzedékek, amelyek a gazdaságosság, a gyorsaság, az ésszerűség új istenét imádják.

A városháza, a zsinagóga, a Raichl-palota és néhány más épület, amelyek képzeletgazdagság és fényűzés dolgában nemigen maradnak el tőlük, úgy jelentek meg Szabadkán, mint az új stílus előhírnökei. Am előrevetvén egy olyan korszak érkezését, amelyben az ember szüntelenül választott előtűt áll, a szecesszió, születése pillanatában, világra hozta romlásának csíráit is. Amíg a szabadkai paloták épültek, Európában új építészeti követelmények váltak időszerűvé, ők pedig feledésbe merültek. Európa jelzései ezúttal gyorsabban érkeztek el a provinciába, mint a szabadkai szecessziós öreg damák születésének napjaiban.

A palicsi víztorony felkiáltójele a park bejáratánál mintha intón figyelmeztetne az ősz aranyát felöltő zöldben megbúvó épületek némán is beszédes nyelvére.

A víztorony, a Vigadó, a Női fürdő és néhány más, ma már nem létező objektum az utolsó vállalkozásai a szabadkai szecesszióknak. A városháza befejezése után, 1910-től 1912-ig megszületett a határozat, hogy felfrissítik a már jóhírnevű, úri üdülőt a tó partján.

Jakab és Komor szellemesen oldották meg feladatukat. Igaz, hogy a vasbeton van divatban, a vas pedig kívánatos és alkalmas anyag, ők mégis a fa és a téglá mellett döntöttek, tiszteletben tartva az erdő jelenlétét és a tó sík tükrenek szuggesztív hatását, melye csak az akácfákkal és kútágasokkal körülvevő tanyák apró fehér foltjai törnek meg itt-ott.

A vitoronytól kiindulva, amely az ügyes erdélyi fafaragókat és galambdúcaikat, a székely kapukat meg az orsós olasz fákat juttatja az ember eszébe, a sétáló három ösvény közül választhat, amelyek mind a park mélyébe vezetnek. A jobb kéz felőli egyenesen és gyorsan a Női fürdőhöz vezet el, amely a mederbe vert számtalan cölöpre támaszkodva valóban úgy áll a víz fölött, mint valami ősi cölöpépítmény. Akárcsak hajdanán a cölöpépítmények lakói, úgy pihentek nagyanyáink ifjúkorának szemérmes fürdőző leányzói az épület védelmében, élvezték a tó hús vizének simogatását, eltakarva a kíváncsi tekintetektől és a tolakodó sétálóktól. A bal felőli ösvény a ma már nem létező Férfi fürdő felé vezet és a Kisvendéglő meg — micsoda véletlen — a sárfürdő mellett haladt el, ahol köszvényre, csúzra és más bajokra találtak gyógyirt az emberek.

A középső út, a parkon keresztül, fokozatosan kalauzolta el a sétálót a Vigadóhoz, melynek íves bejáratán át mint valami fényűző keretben odatesillant a tó zöldeskék vize, az esti órákban pedig a Bácska fölött és azon túl lenyugvó nap feledhetetlen szépségű, aranyos-pirosas ragyogása. Ennek a sétánynak a záróakkordjaként ott állt a palicsi emlékkút.

A forráskutat később az egyik mellékútra helyezték át. Az egyedülálló és érdekes Női fürdő roskadozik, alig áll cölöplábjain. A nagy terasz elhagyatottan, omladozó félben, pókhálósan, üresen kong.

A tó nem kék, nem is zöld.

A víz helyén repedezett iszap tanúskodik egy nagyszerű emberi vállalkozásról, egy emberi tettről, amellyel vakmerően befolyásolni akarja a természet rendjét. Pontosan úgy, ahogyan a szecesszió bajnokai és megteremtői látnoki módon megjósolták, úgy fejezzük be mi is egy stílus emlékeinek szemlélését. Ez a stílus egy olyan kornak az előhírnöke volt, amelyben a lehetetlen lehetségessé és — sajnos — a lehetséges is lehetlenné vált.

Akár a színészek a színen, amelyet a kopogtató ősz és a száraz tómeder érzékeltet, állnak itt a korhadt gerendákra és omladozó falakra támaszkodó egykor remek épületek, s mesélnek egy virágzó korról meg a maguk szomorú pusztulásáról, miközben az élet rohanásában sodródó, magával elfoglalt ember megfeledkezik múltjának emlékeiről.

Borbély János fordítása

SZEMPONT

Dr. HORVÁTH MÁTYÁS

A TANULÁS TUDOMÁNYA

AZ OKTATÁS VÁLSÁGA

A pedagógus egyre ritkábban tud kitérni a bírálatok elől, melyek az oktatási rendszert érik. A bíráló megjegyzések egyaránt érkeznek a szülők, közírók (laikusok) részéről, valamint szakmai körökből.

Mik azok a tényezők, melyeket a válság okaiként felsorolnak? Elsősorban az oktatásra irányuló tömegigény, amelyet nem tudnak kielégíteni a meglévő iskolák, illetve nem tudják biztosítani a permanens képzést, a társadalom gyorsan változó igényeit. A második tényező az anyagi eszközök égető hiánya, amely meggátolja az oktatási rendszert abban, hogy jobban megfeleljen a korszerűsítési igényeknek. A harmadik az oktatási rendszer tehetetlensége, melynek következtében képtelen a robbanásszerűen szaporodó információkat a legmegfelelőbb módon az oktatást igénylőkhez eljuttatni. Ez utóbbi tényezónél szeretnék hosszabban időzni, mivel az objektív tényezők hiánya ellenére is maga az oktatási rendszer, illetve a pedagógusok szubjektív erőbefektetéssel képesek lennének, ha nem is felszámolni a hibákat, de legalább enyhíteni azokat.

A jelenlegi oktatási rendszer hasonlít ahhoz az úszómesterhez, aki tanítványait felsorakoztatja az úszómedence szélén, és belöki őket a mélyvízbe. Egy részük vízbe kerülve ösztönösen rájön a szükséges úszómozdulatokra, és átvergődik a medence túlsó szélére, nagy részük azonban elmerül menthetetlenül. Akik elérték a túlsó partot, azokra ráfogjuk, hogy megtanultak úszni, pedig legtöbbször egész életére rossz úszó marad.

Az ilyen rendszer *nem tanít*, csak szelektál. A szelektálással tulajdonképpen kiválasztja azokat az egyedeket, akik akkor is tanulnának, ha nem kerültek volna be valamelyik oktatási rendszerbe!

Bizonyító anyagul nem szeretnék országos, csupán mikrokörnyezeti adatokkal élni. Szabadkán az általános iskolások 9%-a morzsolódik le évente, azaz 1200 tanuló sohasem fejezi be rendes úton a »kötelező« iskolát! Ezzel az állapottal szinte évtizedekre előre biztosítja iskolahálózatunk a munkásegyletem esti iskolája számára a szükséges hallgatóságot.

Ha elégedetlenek vagyunk az általános iskola eredményével, akkor elfogadhatatlannak kell tartanunk a középiskolák oktatási eredményeit. Az 1971/72. tanévben félévkor az 5644 szabadkai középiskolás közül mindössze 2467 végzett pozitív eredménnyel, azaz a tanulók 43,71%-a. A mutatók alapján kénytelenek vagyunk megállapítani középfokú oktatásunk csődjét. Ezeket a tanulókat nem kényszerítették továbbtanulásra. Pályaválasztási elhatározás után — sőt a legtöbb esetben a Pályaválasztási Tanács-

adó képességvizsgálata és javaslata alapján — iratkoztak a megfelelő középiskolába. Tehát *tudatosan* készülnek adott társadalmi tevékenységre, ennek ellenére az oktatási rendszer nem felkészíti őket erre, hanem gátakat emel előttük.

Mint hírlík, készülöben van az új iskolai alaptörvény, mely sok meglevő fogyatékossgát lenne hivatva kiküszöbölni. A kiszivárgott információk azonban már eleve azt sejtetik, hogy sok merész és sürgető kezdeményezés megbukik majd a konzervatív erők ellenállásán. Egyik újítás, amelyet kilátásba helyeztek, hogy megreformálják a tanulók előrehaladását. Ugyanis a jelenlegi törvényes előírások szerint, ha a tanuló három tantárgyból elégtelen osztályzatot kapott, osztályt ismételi. Ami azt jelenti, hogy megismétli az el nem sajátított tantárgyakon kívül azt a 10—12 másik tantárgyat is, amelyet az előző tanévben elsajátított. Az oktatási rendszer tehát nem a hiányok pótlását igyekszik megoldani, hanem felesleges üresjáratot idézve elő mereven gátolja a tanuló folyamatos előrehaladását. Az oktatás pénzélese is inkább a »bukott« tanulók kintartására irányul, mint a lemorzsolódás meggátolására. Holott éppen a megelőzés lenne a cél, az, hogy minden tanuló a pályaválasztás után megszerezze a szükséges információk mennyiségét, illetve a szükséges szakmai ügyeségeket.

AZ ISKOLA NEM TANÍT TANULNI

Az önálló információszerzés képessége csak általános nevelési elvként rögzítődött iskolarendszerünkbe, és általában csak elvként találkozunk vele. A gyakorlatban épp ezen a téren tapasztalható a legtöbb fogyatékossg.

A probléma gyökerével már a kezdet kezdetén szembe találjuk magunkat. Az I. osztályos gyermek első memoriter lecke szövegeit a versek képezik. Mivel rövid versikékről van szó, mint az ösztönös úszómozdulatokat, úgy felezi fel a tanuló a verstanulás módját a szöveg állandó ismétlésében, míg betéve nem tudja.

A III—IV. osztályban azonban már megjelennek az első prózai szövegek is, melyeket meg kellene tanulni. S jelentkezik az első dilemma: tanulhatja-e úgy az ilyen leckeanyagot, mint a verset? Mivel rövid szövegekről van szó, akár a szó szerinti tanulás is megoldást jelent, mint a versek esetében. De nem így történik! Amikor az auditív emlékezet egyre kevésbé kielégítő, az első tankönyveket hasonlóan használják, mint az olvasókönyveket, vagy úgy sem. Csak szűkös jegyzetek segítik tartósítani az egyre szaporodó információkat.

Az általános iskola felső tagozatán és a középiskolában az információ megerősítésének vagy az önálló ismeretszerzésnek forrása a tankönyv lenne. Vajon használhatja-e a tanuló továbbra is úgy ezeket a szövegeket, mint verstanuláskor? Természetesen nem. A törekvés azonban ilyen irányú: szó szerinti tanulásra vannak tanítványaink beállítva. Az információk tömege azonban az ilyen tanulási módszert eleve lehetetlenné teszi, s vagy önállóan rájön a tanuló a logikus tanulás módszereire, vagy összecsap felette az ár, és elmerül. A segítség hiánya tehát az egyéni tragédiák, lemorzsolódás forrása, nem pedig az intellektuális fogyatékossg!

Tanuláseméletünk a fogalomelsajátítás lenini képletén alapszik: a szemlélettől a világos fogalomig, onnan a gyakorlathoz. (A világot nemcsak megismerni kell, de meg kell azt változtatni!) Tehát ezek szerint az oktatás tengelyébe a teljesítményképes tudás kialakítását kellene állítanunk. A gyakorlat azonban nem igazolja ezt az elméleti feltevést. A tanulók — főleg a középiskolákban — receptív úton az információk tömegét kénytelenek magnetofonként rögzíteni, s nem találkoznak azzal a törekvéssel, hogy a reprodukív ismeretek (ha egyáltalán eljutnak erre a szintre) alkalmazható vagy alkalmazott ismeretekké váljanak. Vajon lehet-e az oktatási rendszernek az a célja, hogy olyan ismereteket rögzíttessen a tanulókkal, melyek egy része már az átadás pillanatában idejét múltá

vagy egyenesen anakronisztikus, vagy azzá válik, mire a pedagógiai alany valamely területen dolgozóként tevékenykedne, illetve melyeket minden jobb lexikonban bármikor megtalálna? Ha nem is ez a cél, a gyakorlatban ezzel a jelenséggel találkozunk magunkat szemben.

Ezek után önkéntelenül is felvetődik bennem a kérdés: vajon alkalmassá tettük tanulóinkat a világ megváltoztatására? Szerintem nem! Az, aki minden információt készen kapott, és nem vett részt azok kialakításában, nem tanulhatta meg, hogy adott szituációban hogyan kell viselkednie, reagálnia. De megtanulta az elidegenült ember típusaként, hogy mit kell mondania, ha abból számára bizonyos előnyök származnak.

A TANKÖNYVEK

A prelegáló tanár — receptív szerepre kárhoztatott tanuló képletnek egyik hibaforrása a jelenlegi tankönyv. A tankönyvírók — úgy tűnik — még most is a könyvnyomtatást tartják az ismeretközlés területén A NAGY VÍVMÁNY-nak. Süketek és vakok a rádió és televízió hatására, pedig tanítványaik a kötelező lektúrák ellenére naponta órákat töltenek mindkettő mellett, s akaratlanul is az információk tömege éri őket minden pedagógiai irányítás nélkül. Ugyanakkor súlyos milliósokt költsünk évente az iskolai szertárak gazdagítására, laboratóriumok berendezésére. A tárgyi feltételek ugrásszerű növekedése azonban nem idézte elő a felszerelés egyenes arányú növekedését, vagy az oktatás holtpontról való kimozdítását.

Németh László még 1945-ben *A tanügy rendezése* című tanulmányában a következőket írta a tankönyvekről: »A tudás ma képzettség és tájékozottság. A jó tankönyv: negyvenoldalas »térkép«, s egy antológia, amely százfelől csillantja meg az anyagot, s kívánatosá teszi az írókat — biológiában, fizikában: a kutatást. A jó iskola ma: bevezetés a könyvtárba vagy a laboratóriumba.«

Németh László papírra vetett elképzelései óta több mint negyed század választ el bennünket, s hol vagyunk még a negyvenoldalas tudományos térképektől! Inkább a kódex formátumú tankönyv tolakodott előtérbe, tömve kultúrtörténeti és tudománytörténeti részekkel, tantárgyak közötti számos átfedéssel, gyorsan változó enciklopedikus adatokkal, melyeken a tanulónak át kell rágnia magát. Nem az ismeretszerzés módszereit, hanem a kész ismeretek halmazát nyújtják tálcán a tanulónak. Mint a mesebeli János, át kell a tanulónak rágnia magát a kásahegyen, hogy elérje a királykisasszonyt, az eleve semmi vonzót nem tartalmazó pozitív osztályzatot...

Nem keseregnék, ha nem lennének jelenlegi tankönyveinknél korszerűbbek. A programozott oktatás lassan húszéves múltra tekinthet vissza. Az oktatógépek tanítási programjai mellett létrehozta ez a mozgalom a programozott tankönyveket is, melyek az *egyéni ismeretszerzést* teszik lehetővé. Nálunk is ismeretesebbek ezek a módszerek és tankönyvek. De a kísérleti tankönyvek státusánál nem jutottunk tovább! Korunkban a tudományos eredmények technológiai kifutási ideje öt év, és további csökkenő irányzatot mutat. Oktatási rendszerünk tehetetlensége miatt azonban évtizedeknek kell elteltnie, hogy olyan ismeretforrás kerüljön a tanuló kezébe, amely csökkentené a követelmények és az oktatási rendszer kínálata közötti rést!

Ilyen körülmények között egyáltalán nem nyomasztó vízió, ha a pedagógus lázálmban tömött hátizsákot vivő, vagy talicskát toló tanuló jelenik meg, aki csak így tudja iskolába szállítani kézikönyvtárát a szükséges tankönyvekkel...

A TANULÓ MOTIVÁLÁSA

A kísérleti pszichológia régen bebizonyította, hogy a tanulót legjobban serkenti tanulásra a pedagógus és a környezet jutalmazása. Kévésbé serkentő a büntetés, a közöny pedig egyenesen kedvét szegi a tanulónak.

A fenti megállapítás a pedagógiai irodalomban szinte közhelynek számít. Ennek ellenére a gyakorlatban pedagógusaink a legritkább esetben élnek a jutalmazással mint motiváló eszközzel.

Dr. Cser János, a diákszókinccsel kapcsolatban végzett kutatásaival kapcsolatban megállapítja: »...Igen valószínű, hogy az állandó erkölcsi nevelés, tehát az intés, az elkövetett hibák szidása miatt is hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekek gyakrabban használják a negatív előjelű erkölcsi kifejezéseket, mint a pozitívokat. Ezeket ugyanis gyakrabban hallják.«

Tehát még a tanulók szóincsében is nyomot hagy az a gyakorlat, hogy nem a jutalmazás, dicséret, elismerés eszközeivel serkentjük tanítványainkat, hanem büntetéssel, feddással, szidással, megbélyegzéssel igyekszünk munkaeredményeket kicsikarni.

A kísérletek bebizonyították, hogy a kezdetleges állati szervezetek is (pl. galamb, patkány) taníthatók jutalmazással. Ha egy adott művelet elvégzése után (pl. labirintust kell bejárnia) élelem várja a kísérleti alanyt, az arra törekszik, hogy a műveletet minél gyorsabban és pontosabban végezze el. Ha azonban az elvégzett művelet után elmarad a jutalom, a kísérleti alany idegessé válik. Ha pedig jutalom helyett büntetés várja (pl. enyhe áramütés), idegessége agresszivitásba csap át.

Hasonló jelenséggel állunk szemben a pedagógiai szituációban is. A tanulót az elvégzett művelet után nem várja jutalom vagy dicséret, illetve osztályzat formájában csak hetekkel vagy hónapokkal később, feleltetés-kor következik be. Ennek következménye a tanulóknál tapasztalt közöny az iskolai feladatok iránt, illetve az agresszivitásnak különböző megnyilvánulásai. Ilyenkor az iskola problémás tanulókról vagy osztályokról beszél, állandóan terítéken tartja azokat ahelyett, hogy a hibák gyökerét igyekezze megszüntetni.

Ha az elmaradt jutalom helyett a tanulók lépten-nyomon büntetésekben részesülnek, az agresszivitás a frusztrációs esetek különböző megnyilvánulási formáiba csap át. Állandó a konfliktus tanuló—tanár vagy diákközösség—tantestület relációban. S a frusztrációs folyamatok esetről esetre szinte azonos megnyilvánulási formát ölthetnek, mint a kísérleti állatok esetében.

Mikor lenne leghatékonyabb a jutalom? Azonnal a megoldott művelet, illetve a tanuló pozitív teljesítménye után. Ha ez később következik be, hatékonysága csökken.

De vajon a jelenlegi oktatási módszerekkel remélhetjük-e, hogy azonnal kiértékelje a tanár a tanuló teljesítményét? Semmi esetre sem. Ahhoz a visszacsatolás konkrét módszereit kellene bevezetni, azaz felbontani a jelenlegi frontális oktatási módszereket.

A jutalmazás helyett marad tehát a büntetés mint legfőbb serkentő erő. Oktatási gyakorlatunkban leggyakrabban találkozunk vele. Az iskolai alaptörvények a fizikai büntetést, mint embertelen fegyelmező eszközt nem is említik, mintha az eltűnt volna iskolai gyakorlatunkból. Pedig nincs tanév, hogy ebben vagy abban az iskolában nem lehet eltussolni egy-egy fegyelmi esetet, amikor a pedagógust felelősségre kell vonni amiatt, hogy tanítványait testi fenytetésben részesíti. Főleg az általános iskolára jellemző ez a jelenség. Pedagógusaink egy része még mindig a régi egyiptomiak elvét vallja: »A fiú füle a hátán van, akkor, hall, ha verik.« Még több az olyan eset, melyről a nyilvánosság nem szerez tudomást, hallgatólagosan eltűri szülő, tantestületet egyaránt, mert a pedagógus, aki él a testi fenytetéssel, »eredményes« munkát végez. Több esetben a sikeres tesztmegoldások mögött is a testi fenytetés kaszárnyai drillje rejtezik.

És a középiskolában? Ott talán nem találkozunk a testi fenytetéssel? ... Nem. Ott pálcá helyett jelentkezik az osztályzat. Ott már »kimélik« a tanuló egyéniségét. De az osztályzat sok esetben nem a sikeres munka mércéje, hanem bunkó, mely lehetővé teszi, hogy a tanár büntesse a tanulót.

Nem ritka a »humorizáló« tanár sem a középiskolában. Néha ez a humor egészen parlagi: az állatvilágból vett nevekkal ruházza fel tanít-

ványait (számár, ökör, ló). Néha enyhébb változatával, a szarkazmussal találkozunk. De adott esetben a megszegényítésnek ez a módja éppen olyan bántó és káros hatású lehet, mint maga a testi fenytés!

A pubertásból az ifjúkorba lépő tanuló rendkívül érzékenyen reagál a környezeti hatásokra. Olyan esetben, amikor a tanár, akinek a személyiségformálásban kellene aktív szerepet vállalnia, a lekicsinylés, semmibe vevés legdurvább módszereivel él, szinte kikényszeríti a tanulóól a frusztrációs magatartást.

A FRONTÁLIS MUNKA HÁTRÁNYAI

Oktatási gyakorlatunkban eluralkodott a frontális munkamódszer, amely egy közepes tanulói teljesítményt vesz figyelembe. Igaz, hogy általában az osztálylétszámok fele körülbelül közepes képességű tanulókból tevődik össze, a másik fele azonban átlagosnál jobb, illetve gyengébb képességű tanuló. Az ilyen munkamódszer azonban mindkét kategóriát hátrányos helyzetbe hozza.

Mivel mind az ismeretsajátítás üteme, mind az ismeretek mennyisége a közepes képességű tanulókhöz igazodik, az átlagosnál jobb vagy kivételes képességű tanulók könnyedén elsajátítják a tananyagot, s emiatt lankad az érdeklődésük. Ez az oktatási mód nem biztosítja számukra az igényelt információs többletet, vagy azt, hogy rövidebb idő alatt fejazzék be az előírt tananyagot, vagy akár az adott iskolatípust. Tehát valójában éppúgy a figyelem peremére szorultak, mint a gyengébb képességű tanulók.

Minden osztályban találunk adott számú tanulóót, akik gyengébb képességűek. Ezek azonban semmiképpen sem sorolhatók a csökkentett szellemi képességű tanulók kategóriájába! Rendelkeznek azokkal a képességekkel, hogy felkészüljenek egy adott foglalkozásra vagy pályára, azonban külön elbánást igényelnének a pedagógusok részéről. Jelenlegi munkamódszerünk hiányosságai következtében azonban ezek a tanulók elkallódnak, lemorzsolódnak. Pedig csak az egyéni megközelítés hiányzik, hogy rendszer időben befejezzék iskoláztatásukat! A frontális munka helyett a csoportoktatás és az egyéni oktatás tenné lehetővé számukra, hogy megkapják az igényelt külön magyarázatot vagy időtöbbletet az oktatástól, ami az ismeretek megértéséhez vagy elsajátításához hiányzik.

Külön kell szólnunk a hátrányos helyzetű tanulóókról. Ezeket ne tévesszük össze a gyengébb képességű tanulóókkal. Ebbe a kategóriába sorolnám mindazokat a tanulóókat, akik fejletlen szociális környezetből kerültek középiskolába. Hiába rendelkeznek sokszor rendkívüli képességekkel, de a család szociális helyzete megfosztotta őket attól a lehetőségtől, hogy a családon belül vagy más környezeti tényezők által hozzájussanak mindazokhoz a pótinformációkhoz, vagy esetleg készségekhez, melyeket más, kedvezőbb körülmények között nevelkedett társaik megszerezhettek. Gondolok itt az olvasási igény kielégítésére, mozi- és színházlátogatásra, ország- vagy Európa-ismeretre, nyelvtanulási lehetőségre. Ez utóbbi esetében külön figyelmet érdemel a magyar tannyelvű osztályok hátrányos helyzetű tanulója, akinél nemcsak az európai nyelvek ismerete nincs meg, hanem az adott környezet hatására a szerbhorvát nyelvet sem sajátíthatta el olyan szinten, mint más társai. Az ilyen tanulók a középiskola I. osztályában tervszerű fejlesztő munkát igényelnek, hogy viszonylag rövid idő alatt pótolják a hiányokat, ha kell, a pótoktatás adott formái útján is.

Ez a tanulóocsoport azonban nem hogy külön gondozást kap iskoláinkban, de fel sem mérik, hogy számban mennyit tesznek ki ezek a tanulók. Így aztán gyakori jelenség, hogy az általános iskola Vuk-diplomás vagy kitűnő tanulója alig, vagy el sem végzi a középiskola I. osztályát.

AZ ÓRATERVEK ÉS TANTERVEK

A tanuló passzív magatartására az oktatási folyamatban szinte kényyszerítő erővel hatnak a jelenleg érvényben levő tantervek és óratervek. Alkotmányunk minden polgár számára biztosítja a 42 órás munkahetet.

Kivételt csak a középiskolás diákság képez. Talán büntetésből, fejlődő szervezetüket, idegrendszerüket az óratervek heti 38—46 órával terhelik. S ez csak a tanítási órák száma! Ha minden iskolai kötelezettségüknek maradéktalanul eleget akarnak tenni, legalább még annyi időt kell rászámolnunk, mint amennyit az óratervek előírnak.

Pedig az óraterveket nem laikusok állították össze. Ennek ellenére a mai megterhelés szinte rabszolgamunkára kényszeríti a fiatalságot. Mivel alaptermészetükkel ellenkezik ez a napról napra monotonul ismétlődő taposómalom, nem is tesznek eleget a kívánalmaknak, mert különben szellemileg és fizikailag belerokkannának.

Hol a kiút a kiüttalanságból? Mindenekelőtt a tantervek művelődési anyagának korszerűbb megválogatásában. A tankönyvekkel kapcsolatban kifogásoltam, hogy rengeteg a művelődés- és tudomány-történelmi anyag bennük. De a szerzőkre ezt a magatartást a tantervek kényszerítik! Számos tantárgy tantervi anyaga ugyanis nem az élő tudomány részeit, hanem tudománytörténeti anyagot jelöl ki tananyagul. Másrészt olyan képzetet nyerünk a tantervek tüzetes átolvasásakor, mintha az egyes tantárgyak anyagát egymástól függetlenül jelölték volna ki. A valóságban sajnos ez így történik. következménye: az anyagátfedések halmaza.

A következő fő ok az információmennyiség kritikátlan, a tanuló pszichikai teherbírását figyelembe nem vevő halmozása. A tantervek kijelölték információmennyiség multhatatlanul előidézi a prelegálást. A tanár képtelen időt biztosítani olyan tanítási módszerek bevezetésére, ahol a tanuló aktív tényezőként vesz részt az ismeretek elsajátításában.

A tantervi túllapások okozzák, hogy középiskolás tanulóink nem olvasnak. Még szépirodalmat sem, pedig a nemzeti irodalom és virágírodalom tanításának fő célja az lenne, hogy olvasó értelmiséget alakítsunk ki. A legjobb esetben a kötelező olvasmányokat olvassák el, leggyakrabban pedig csak a tankönyvek szövegeit, tehát mások nézeteit a kijelölt irodalmi alkotásokról. Ehelyett azonban a lexikális adatok tömegét kénytelenek megjegyezni, habár tudjuk, hogy ha éppen nem lesz irodalomtanár, igen ritkán vagy soha nem kerül olyan szituációba, hogy pl. Arany János vagy Victor Hugo életrajzi adatait sorolja föl.

A szépirodalom mellett éppúgy hiányolom az olvasást a többi tantárgyból. Igen ritka az a tanuló, aki a négyéves képzés idején útleírást, történelmi regényt vagy egyéb segédiradalmat, tudományos ismeretterjesztő irodalmat, folyóiratot olvasna.

Szép gyakorlata a szabadkai középiskoláknak, hogy bérletet váltanak tanítványaiknak a Népszínházba. Arra törekszenek a tantestületek, hogy a négy év alatt kialakítsák a színházlátogatás szokását tanítványaikban. A gyakorlatban azonban tapasztaljuk azt a szomorú tény, hogy a tanulók nem élnek még az ingyen bérlettel sem. Nagy részük csak akkor fanyalodik színházlátogatásra, ha az irodalomtanár írásbeli feladatot jelöl ki a darabjai kapcsolatban, tehát elkerülhetetlen a jelenlétük.

A kulturális igény nyomorúságos szintje ez tanulóinknál, vagy valami más... Másra kell a színházban eltöltött idő: tanulásra, vagy egyszerűen pihenésre!

Az aktív tanuláshoz tehát korszerűbb, levegősebb tantervekre van szükség, melyek a társadalmi szükségletek mellett figyelembe veszik a tanuló pszichikai teherbírását, és merészen le tudnak mondani a csak hagyományosan továbbélő tananyagrészekről vagy tantárgyakról.

DIÁKÖNKORMÁNYZAT

Az előbbiek alapján megállapíthattuk, hogy a tanulók még az aktív tanulásra sincs ideje. Még kevesebb idő marad az iskolában a nevelésre! Az iskoláink évtizede kizárólagosan oktatásközpontúak. Pedig a képzési feladatok mellett legalább ugyanakkora figyelmet érdemelne a tanulók személyiségformálása. Erre a tevékenységre azonban csak helyel-közzel marad idő vagy figyelem az iskolákban. Ha nem tudjuk megvalósí-

tani a nevelésközpontú iskolát, legalább a képzést kellene kiegyenlíteni fontossági redben a neveléssel. Ebben az esetben azonban már az adott iskolatípus megtervezésekor a fenti képletből kellene kiindulni.

A középiskolákban hallgatólagosan úgy tekintünk a nevelésre, hogy az intézményesen elintéztetett egy tantárgy, a társadalomtudományok alapjai tantervébe iktatásával. Valóban, a jelzett tantárgy keretében a tanuló dogmaszerűen megismeri társadalmunk szerkezetét, felépítését, mozgatóerőit. De mindez nem hatja át az iskolát magát, az iskola élete nem szerveződik a megismert elvek alapján.

Társadalmunk öngazgatású társadalom. Ifjúságunk azonban képtelen a *gyakorlatban*, az iskoláztatás során megszerezni a szükséges jártasságokat, hogy élni tudjon öngazgatási jogáival.

A középiskolákban létezik a diákönkormányzat szervezeti váza. Ez azonban üres malom, üres garattal öről. A tantestületek félnek, vagy mereven elzárkóznak, hogy a diákképviselői szerveket egyenrangú félnek tekintsék az iskola életének megszervezésekor vagy működtetésekor. Mivel a diákság képviselői tudatában vannak formális voltuknak, nem is alakul ki a diákönkormányzat tartalmas működése. Szerintem éppen a diákönkormányzati szervekben van az az erő, mely hivatva lenne szembeszállni a konzervatív, visszahúzóó erőkkel, amelyek gátolják a reformszellem meghonosodását a középiskolákban. Ha nem keltjük életre, nem forradalmasítjuk a diákönigazgatást, a felnövő ifjúság munkahelyén is passzív szemlélője marad a vállalati öngazgatásnak vagy a társadalmi mozgásoknak.

OLVASÓNAPLÓ

KÜLÖN VILÁGBAN?

FEHÉR KÁLMÁN: *Fürjvadászat*.
Forum, Újvidék, é.n. (1971)

»Fehér Kálmán mindenesetre nagy problémája lesz az úgynevezett vajdasági kritikának« — írta egyik kritikuskunk 1967-ben a *Száz panasz* kapcsán. A megkérdőjelezett vajdasági kritika mégis szembenézett Fehér Kálmán költészetével; első kötete óta legkevesebb tíz kritika, recenzió, hosszabb-rövidebb elemző tanulmányrészlet és tanulmány boncolta és vizsgálta ennek a tájúnkon szokatlan sodró erővel és rendhagyó poétikával megvalósult poézisnak ismérveit — éppen a legjobb kritikuskok és irodalomtörténészek tollából.

Hozzátehetjük mindjárt azt is, hogy az ilyen természetű költészet annyiban jelentett »nagy« problémát a pejorált vajdasági kritikának, mint a komoly és jelentős alkotói revelációk mindig is jelentettek kritikuskaink számára. Néhányuk kivételével újra szemügyre vették ezt a költészetet, az új kötet, a *Fürjvadászat* kapcsán, ami annak a bizonyítéka, hogy nem a napi kritika esetlegessége adott tollat a kezükbe, hanem igenis fontosnak tartották e rendhagyó voltában is jelentős költészet új szakaszának elemzését, az új útszakasz eredményeinek és esetleges kibillenéseinek megmutatását.

Fehér Kálmán költészete persze korántsem problémamentes, hiszen rangos költészet aligha képzelhető el problémák nélkül; ám mindenképpen kritikánk nagykorúsodását bizonyítja, hogy ez nem a vajdasági kritika problémája, hanem a költészeté magáé, a költőé az alkotó—világ és az alkotó—alkotás viszonylataiban.

Jó »sajtója« volt tehát ennek a költészetnek, s mindjárt azt is hozzátehetjük, hogy a megjelent szövegek* — természetesen a kritikuskok egyéni affinitását és a kritikusai terminológia szükségszerű eltéréseit figyelembe véve — szinte azonos kvalitásokat és költői megvalósulást véltek felfedezni benne. Első könyve, az *Akvárium* kapcsán »költői mozzanatainak olyan erényeiről« beszélt a kritika, »amelynek ápolására, elérésére, kicsi-holására idősebb társai egy részének életműve ment rá«, ezzel már utalt is arra, hogy ez a költészet — és a vele párhuzamosan lombosodó Tolnai-és Domonkos-féle poézis — a jugoszláviai magyar költészet addigi eredményein és eredménytelenségein túllépve, egészen más egzisztenciális alaphelyzetből indult; kezdeti szintje is egészen más minőséget ígért. Fehér Kálmán verseinek akkori »indulatos intellektualizmusa« és »verselésének

* Bibliográfia: Hfd, XXXII. évfolyam, 957. lap

A *Fürjvadászatról*: Kilátó, 1972. IV. 15. és Új Symposium 87—88. szám, 317. lap

nálunk oly szokatlan ősi íze» eleve az akkori vajdasági költészetfelfogás ellenpontjaként realizálódott és a modern külföldi és magyar lírai vonulatok ígézetében állt. Költészetének első fázisában Fehér Kálmán szinte nem is élt, később pedig egyáltalán nem él az eltanulható versépítési mód-szerekkel, az eruptív ihlet »belső folyama« és a »tudással költés« fegyelmező határa szabta meg az amorf sodrású, de hihetetlen intenzitású egyéni szabadversek és a redukált nyelvi anyaggal operáló kis »mondott« versek hangját.

Alakuló költői kozmoszának metszéspontjaiban már ekkor feltűnt a nemzedéki élmény tudatos vallása és vállalása; ez jellemző vonásként húzódott végig második kötetén is, csak legújabb könyvében szüremlenek be az egyéni sors vállalásának költői problémái. A sorsát generációja sorsán át látó költőt mutatta ki kritikánk az első kötet kapcsán, de olyan költőt, akinek létélménye egyben meg is különböztette költőtársaitól. A jugoszláviai magyar költészetben oly evidens tájélményt Fehér Kálmán egészen egyénien lényegítette át költészeté, a táj (szülőföld) egyik lehetséges költői megfogalmazását adva. A tájélmény spontaneitása megmaradt a versekben is, mentesen a »költői« áttételek »emlékké oлдó« nosztalgia-jától; a maga nyers, fésületlen, de monumentalitásában is emberi és embert meghatározó mozzanataival volt jelen költészetében. A bánáti világ, a Tisza-part nem dekorumként szerepelt verseiben, hanem a költői világ szerves részeként. Hosszú verseinek grafikai tükre is mintha a személyesen kanyargó és a kanyarokban szétterülő folyó állandó ihlető erejét mutatta volna, de amelyhez oda simult a sík táj is, lapuló titkaival és nyers, szókimondó valóságával, minden élőjének mitológiájával.

Az ilyen költészet — szinte kínálkozik a megállapítás — idegenkedik mindenféle sallangtól, ékítménytől, minden írászta! mellett kigondolható »költői« hozzáadástól. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a tudatos alakítás nem játszott szerepet Fehér Kálmán verseinek kialakításában: A tapasztalati világ nyújtotta élményköröket nála a gondolat fegyelme alakította, ez adta a világmegélés költészeté átlényegülő súlyos pompájának és az intellektus izzásának szimbiózisát. Távoli rokona ebben a felfogásban a költő Zrinyinek, nem véletlenül mondta költészetéről egyik irodalomtörténészünk, hogy »egy jellegzetes tagoló verstípust képvisel irodalmunkban.« Fehér Kálmán versei a XVI. század lantos énekszerzőit juttatják az olvasók eszébe, akiknek döcögős és göcsörtös versépítményeit háttérbe szorítja a gondolat és a szándék mindenek felett való elsőbbsége, a nemes küldetésvállalás, a makacs perlekedés a korral.

Fehér Kálmán verseinek társadalmi angazsáltsága szinte már közhelyszerű frázis irodalmi köztudatunkban. Az elkötelezettség vállalása azonban szükségszerűen a tapasztalati valóság és az eszme közti eltolódás felismerése szerint valósul meg az igazi költészet síkján. A kezdeti dac és szónoki kiállás lassan mélyülő számonkérések és egyetemes kérdések felvetése irányába gazdagítja Fehér Kálmán költészetét. Ami az *Akvárium*-ban még »a költőiség háttérbe szorulását« jelentette, az legújabb kötetében már emberi tartalommal telítődve mutatja egy komoly gondolati vívódás lírai megvalósulásait.

Az elmondottak ismeretében hatványozottan érdemes szemügyre venni, hogy a *Száz panasz* óta eltelt öt év alatt miként alakult Fehér Kálmán költői útja. A kritikus első észrevétele kvantitatív jellegű, ám ez a megfigyelés mégsem mellékes: a majd kétszáz lapos *Száz panasz* után alig több mint félszáz lapnyi versanyagot prezentál a *Fürjvadászat*. Mi lehet a magyarázata, hogy a második kötet után csak ilyen kis versanyagot tartott méltónak a szerző arra, hogy kötetbe is felvegye?

Elsősorban talán az, hogy költészete a második kötet óta nagy utat tett meg, vonulatai meredekebbé váltak, s a meredélyek alatt lakó ember egyre mardosóbb kérdésekkel és kételyekkel ostromolja önmagát és a csúcsoakat. Ez pedig szigorúságot jelent, elsősorban önmagával szemben.

A kötet legtöbb verse számvetés a megtett (és megélt) úttal, egyben a költő jelen helyzetének kijelölése is. Kiváló példa erre a *Körmenet* című vers, amelynek első sorától (»Saját képmását lendíti magasba a körmenet«) a zárósoráig (»Saját arcképem lendítem magasba«) a könnyörtelen számvetés (és leszámolás) nagy íve hajlik át, mintegy az általa annyira kedvelt fejedelmi többes (mi) átcsapásaként az én szilárdnak hitt grammatikai személyébe. Ez az a pillanat, amikor a költő a »Mindenki gazdátlan / Mindenki farkas és bárány« illuzióvesztett sorait is leírhatja. A közösség jóleső melege helyett a hideg szél lengi be ezeket a verseket; a kijelentő mód helyett a kérdés formájú mondat dominál az ihletett helyeken, s ez beszédesen illusztrálja e költészet jelenlegi helyzetét. Ha a »barátok barátira rajzoltak laktatót«, akkor nyilvánvalóak az egyébként teát-rálisan ható sorok: »Mi adjon hát erőt? / Az Angyal / Aki fellázadni kész? / Vagy az Ördög, / Aki hinni képes?«

Fehér Kálmán mindjobban kiteljesedő költői világa legújabb kötetében új elemekkel gazdagodott. Bár jelzésszerűen csak, de a görög mitológia alakjai és helyei is feltűnnek, ami azt bizonyítja, hogy költészete a tapasztalati világ kínálta ihlet mellett a nagy emberi civilizációk üzenetét is kész befogadni. Így beszéd lázadó matrózokról, akik a kegyetlen halál helyett »új kompjárásaikon haladnak már a Léthén«, vagy így használja a kötet záróversében a Skylla és Charybdis jelentését homéroszi értelemben.

A *Csontok* című hosszú versében a történelem és a civilizációk folyamatossága nyer már-már T. S. Eliot nagy öregkori verseihez hasonlóan mély értelmet; egészében a létezés abszurditását sugallva, részleteiben és a seregnyi név állandó bombazáporában a jelentések és vonatkozások számtalan lehetőségét csillantva föl. Különben vállalkoznia kellene valakinek arra, hogy ezt a verset tüzetesen elemezze, mert a *Csontok* nem nyerte még el azt a helyet, amely mindenképpen megilletné költészetünkben. Mert ott van a helye a *Kormányeltörésben* mellett, azzal a különbséggel, hogy az a mikrokozmosz perspektívájában rajzol döbbenetes képet a lét abszurdításáról, a *Csontok* pedig a makrokozmosz szintjén vetíti ki ugyanezt — persze más költői és megint más nyelvi struktúráján keresztül.

Az első két kötet amorfi szózuhatagai, vastag levegőjű világa komoly és felemelő volt, de letompított lírájával nem vonzotta a szép vers kedvelőit. Gyanítani lehetett azonban — gyanították is —, hogy a férfias és érces hang mögött jó adag líra is lappang, csak nem jött el az ideje még, hogy felszínre kerüljön. A *Fürjvadászatban* azonban ezek a titkok is kibukkannak.

Ilyen szempontból nemzedéktársai közül Fehér Kálmán költői módszere Gion gesztusával rokonítható, mert Gion prózája is csak az utóbbi könyveiben engedett a lírai felhangoknak, kezdetben, akárcsak Fehér Kálmán verseiben, a nyers, a köznapi, néha a drasztikus ürte diadalát a lágyabb, emberközeli hangütés fölött. A *Fürjvadászat* szép verseiben a crocei értelemben vett poesia győzedelmeskedett a férfiszemérem fölött.

Fehér Kálmán »külön világa« eltávolodik ugyan régebbi költői eszkozeinek egy részéről, de tartalomban, emberi hitelben és új inspiráló erőben gazdagodva halad a maga külön, egyéni útján.

Különben minden alkotó egyszer búcsút mond az akor melegének. A magányos tölgyfa koronája mindig dúsabb és terebélyesebb erdőbeli társaiénál. Persze a tisztáson jobban hallatszik a szél süvöltése és érződik hidege is.

JUNG KÁROLY

IRODALMI MŰLTUNK OLVASÓKÖNYVE

BORI IMRE: *Irodalmi hagyományaink*. Kilenc évszázad írásaiból. Forum, Újvidék, 1971.

Irodalmi múltunk mindjobban kibontakozik előttünk. Mind több munka jelenik meg, melyek célja az írásos múlt feltárása, a »felfedeztetés«. Ebben a munkában Bori jár az élen. E könyve újabb hozzájárulás ahhoz, hogy megismerjük, honnan is jöttünk.

Az *Irodalmi hagyományaink* tulajdonképpen gondosan válogatott szöveggyűjtemény, amelyet a kötet szerkesztője előszóval és — ami különösen dicséretre méltó — jegyzékkel egészített ki. Az előszóban igyekezett megvilágítani azokat az elveket és szempontokat, amelyek a gyűjtemény összeállításakor vezérelték. Azokat az alkotókat igyekezett felvonultatni, akik valamilyen módon nagyjából a mai Vajdaság területéhez fűződtek és magyarul írták műveiket. Így kerülnek egymás mellé olyan irodalmárok, akik minden szempontból, tehát életér és az ábrázolt téma alapján, »tösgyökeres« vajdasági magyarok, és olyanok, kiknek életében, illetve műveiben a vajdasági tartózkodás vagy motívum csak fel-felbukkanó mozzanat. E területi kötődés a könyv legjellegzetesebb vonása.

A másik elv, melyet Bori munkájában vezérelte, a »minél többet felölelő« szándék. E téren a szó szoros értelmében »kutató«, felfedező olyan szerzőket és itt-ott, az előszóban csak utalásokban kifejezett összefüggéseket, kikről, illetve amelyekről valószínűleg igen keveset tudnak még a probléma hozzáértői is. Természetesen ilyen esetekben fennáll annak a veszélye, hogy a gyűjteménybe olyan írók és költők is bekerülnek, akiknek irodalmi értéke vagy még nem tisztázott, vagy pedig kétes, úgyhogy bizonyos fokú tájjellegű zárttság, vagy egyszerűbben szólva, a provincializmus elve bontakozhat ki. Mindenesetre a felfedezés után következnie kell a további tanulmányozásnak, amelynek

folyamán lehetőleg világosan ki kell mutatni irodalmi múltunk értékét is.

Bori legnehezebben harmadik elvét tudta kidolgozni: a folytonosság elvét. A szemelvények időrendi sorrendben való csoportosítása világosan utal a folytonosság elvére és ezt alátámasztják Borinak azok a gondolatai is, amelyeket az előszóban fejez ki. Véleményem szerint igen alapos tárgyi ismeretekre és tárgyilagos szemléleti módra mutat rá az a körülmény, hogy nem igyekszik mindenáron vajdasági magyar irodalmat »teremtteni« a kezdetől kezdve. Világosan látja, hogy a társadalmi-történelmi eseményekből és a vajdasági magyarság helyzetéből kifolyólag önálló magyar nyelvű vajdasági irodalom sokáig nem létezett. Világosan kimutatja az előszóban, hogy önálló életet élő vajdasági magyar irodalom csak az I. világháború után bontakozott ki, amikor a korabeli társadalmi és történelmi viszonyok alakulása ezt lehetővé tette. Az addig a mai Vajdaság területén magyar nyelven írt irodalmi alkotások tulajdonképpen a magyarországi irodalom peremén helyezkedtek el, bár erős tájjellegük már ekkor külön szint kölcsönözött nekik. Már a legrégebbi keletűekben is kifejezésre jut, hogy ezek a művek, bár magyar nyelven íródtak, olyan földrajzi egységről származnak, amelyben jellegzetes társadalmi és történelmi viszonyok uralkodtak. Különösen érdekes feladat lesz a vajdasági magyar irodalomkutatás számára ezeknek a vonásoknak a kimutatása, de ez már szinte teljes egészében az összehasonlító irodalomtudomány feladata, mivel e kutatást csakis a Vajdaság területén élő más népek irodalmi múltjának ismeretében végezhetjük. Bori egyes munkái, pl. a magyar—dél-szláv kapcsolatokról szólók, világosan utalnak ennek az útnak a járhatóságára.

Bori szerint a vajdasági magyar irodalom bensőséges kisvilágában itt-ott megmutatkoznak a környező »nagyvilág« irodalmainak hatásai. Erre utal e gyűjteményben az újabb kori irodalom csoportosítása is. Bori csoportokat alkot, mégpedig az irodalmi hovatartozás alapján: ilyen csoportot formál az avantgardistákból, a népiesekből vagy a szociális irodalom művelőiből. A fenti csoportosítás új szint jelent irodalmi múltunk vizsgálatában.

Bori munkájának alapcélja az volt, hogy a vajdasági földrajzi egység magyar nyelvű irodalmát áttekinthető módon felfedeztesse az olvasóval, és hogy ennek az irodalomnak polgári jogot harcoljon ki, azaz annak létformáját igazolja. Ennek a törekvésnek az eredménye ez a könyv: előszava eszmékben és ötletekben gazdag (ezek kidolgozása

a jövő feladata), a szemelvények igyekeznek minden értéket felölelni, a jegyzetek pedig tartalmazzák azokat a legfontosabb életrajzi adatokat a szemelvények íróiról, amelyek az átlagos érdeklődő igényeit minden valószínűség szerint kielégítik. Nem szabad megfedkezniük az illusztrációkról sem, amelyek sokban hozzájárulnak e kiadvány érdekességéhez és gyakran igen jól húzzák alá egy-egy alkotó vagy irodalmi mű jelentőségét. Bori e könyvve végeredményben a tudományos-ság és a népszerűsítés közös határvonalán mozog. Ez korántsem von le értékéből, sőt épp neki köszönhetjük, hogy felkelti a vajdasági magyar olvasók érdeklődését irodalmi hagyományaink iránt. Nem kétséges, hogy ezzel a kötetével növelte tájunk irodalmának tanulmányozása és népszerűsítése terén eddig szerzett érdemeit.

VARGA ISTVÁN

EGY RÁKÉRDEZŐ KÖNYV

VÁRADY TIBOR: *Vagy nem maga az élet a legjobb időtöltés?*

Forum, Symposion Könyvek 34. Újvidék, 1971.

Incelkedő, játékos hullámokat kergető könyv Várady Tiboré. Nem tudjuk, hogy a szél honnan jön, mely irányból borzol hajunkba, s arról sem tudunk pontos helyzetképet adni, merről folyik a víz, gáttörés várható-e, csöndes naplemente — vagy marad a folyam medrében, hiszen századunkban minden logika megdönthető, töredelmesen bevallhatjuk, hogy »van-nak még hibák« szűkebb környezetünkben s a nagyvilágban egyaránt.

A nagyvilági történésekkel keres idevágó kapcsolatokat Várady Tibor. Hízelgő jelző írók részére: műve arcképcsarnok. Várady könyvében a világot helyezték egy leszűkített, de levegős csarnokba. A kor problémáira merészen rákérdező

könyv, de válaszokat is kapunk, mert az író vállalja a »szélesebb« gondolkodó szerepét, s örvendetes, hogy a könyv minden sorában jelen van az írói készség és eszköz. Témája van. Izgalmas, huszadik századbeli témája. A könyv olyan, mint a reggeli torna (amerikai utazásom előtt olvastam el először), katonai kiképzés, alapozás azok részére (de nemcsak az ő érdeklődésükre tarthatnak számat a fejezetek), akik ablakot óhajtanak nyitni a világ dolgaira. Várady Tibor talán az első vajdasági magyar író — mellesleg a jogtudomány képviselője is —, akivel elfogadtatta magát a hatvanas évek végének valóságát. Együtt lélegzett Boston diákjaival, Hága, Amszterdam és Utrecht provóival, fel s alá sétált a

Boylston Streeten, néger takarítóval vitázott a jogról, háborúról és békéről, szellemeket idézett, partikra járt — egy pillanatilag sem távolodott el a közvetlen jelen történéseitől s a múltban (helyenként) csak azért matat, hogy rávilágítson a leglényegesebbre: nem élünk cellában, parányi szigetekről is lehet kitékinteni, a látókörről széles dimenzióinak zászlócskáit mér-földekkel vigyük odébb — a mából tekintsünk a jövőbe.

Az amerikai életformát belső távoltartás nélkül festi: ez az élet számunkra — az írói rendszerező modor ellenére is — bonyolult és áttekinthetetlen. A témában Várady felfedezte a tudatformálás parányi lehetőségét, ezért maradnak ki a könyvből az egyetemi élet kalandos színei. A »népszerű«
eltávolításával, a tudomány igazával érvel például Marshall McLuhan tanairól, és tudtukra adja, hogy számunkra is új szellemi hódítások, igények mutatkoznak, a mi kis arányunkban is megszüntethetők a fejlődést gátló monopóliumok, de ez persze nem gond és feszültség nélküli hosszas folyamat. Még Amerikában sem.

Ezek az írások azért úti esszék, mert úthoz kapcsolódnak — írja előszavában a szerző. Egy valóságkeretben ez az út vezet, halad valamire, ezért van (lehet) értelme kóborolni a világban, s minden zsákutca is a felismerés jegyével gazdagíthatja-elkeserítheti az utazót. Nehéz idegenben semleges állapotban szemlélni — tegyük fel — Boston díszleteit. Nehéz állást foglalni a hippik mellett vagy ellen. Amerikában így beszélnek: Van jó és rossz néger. A halott néger — jó néger. Van jó és rossz hippi. A tiszta hippi — a jó hippi. A provok, a hippik, a hipsterek szervezete mögött is van valami mindent szidó és tagadó életerősség, pedig sokan közülük megvetik a munkát, de a világban megbornlott az egyensúly, a valami más utáni kutatás mégis inkább csak türelmetlenség, mint valós igény, hiszen a a tüntetések »nem oldanak meg problémákat, de napvilágra kényszerítenek kérdéseket, melyek ilyen módon elkerülhetetlenné válnak«.

A könyv érdekesen, színesen, élvezetesen megvillantott magassági pontjai: találkozások a dzsessz világának ismert nagyjaival (Johnie Smith, Szabó Gábor, Ornette Coleman), a Boston's Finest Jazz Roomban, a Workshop termében. Ezra Poundot idézi, aki azt állítja szellemesen, hogy a művész a faj anténája. Nos, Várady Tibornak kitérő a »vétele«, a világ tagadását könyvével elutasítja, rávilágít (fejezetek az operettes hangulatú diáksztrájkokról) a valósághelyzet kikonstruálására — jó ez a világ, csak nehéz benne az eszmei eligazodás. Talán nem is baj, hogy a téves és ránk erőszakolt eszméket tagadjuk, mi, négerék és fehérek, amerikaiak, oroszok és jugoszlávok, öregek és fiatalok.

Az események időrendbeli megbontása nem zavaró. Szólnunk kell arról is, hogy Várady ügyesen felcsigázza az olvasó érdeklődését, rákényszeríti arra, hogy kikutassa, kicsoda, és mit jelent a nagyvilágban Hauzignak, Frommnak, Creeleynek lenni. Eszmefuttatását rendszerint három ponttal fejezi be, a kérdést nyitva hagyja, a világ sorsa még nem dőlt el. Érzésem szerint Várady nem mondott el mindent Amerikáról. Talán majd újabb könyvében.

Az értékes művet megillető megbecsülés azonban megköveteli, hogy kifogásainkat is közöljük. Danilo Kiš sorait szeretném kigyomlálni a könyvből, mert fejtegetése, hogy mit jelent ma fiatal avantgardistának lenni, naív és útszéli. Ha mégis neki van igaza, a mi avantgardizmusunk nem ér egy fabatkát sem. De Kiš nyilván téved.

Szóva tehetjük még azt is, hogy az okok bonyolult láncolatában nem látunk mindig tisztán, de ez természetesen nem az író hibája. Várady Tibor könyve injekció — a világmindenség nem Szabadka és Újvidék között kötötte ki a harag drójtait.

Jó író, jó könyv.

Nagy harag, puskába golyó, papírra értetlenség.

BARÁCIUS ZOLTÁN

EGY KÖLTŐ „KAMASZKORA”

FEHÉR FERENC: *Szabadkai diákéveim.*

Életjel Miniaturók 19. Szabadka, 1972.

Ha az olvasó kezébe veszi Fehér Ferenc kis kötetét, s rápillant a címlapjára, annak tudatában, hogy az a gimnáziumi nemzedék, amely a költővel egyidejűleg került ki az iskola padjaiból, bővelkedett olyan fiatalokban, akik később — mint maga Fehér Ferenc is megállapítja, de inkább csak úgy mellékesen — társadalmunk jeles egyéniségeivé lettek mint írók, költők, újságírók és képzőművészek, feltétlenül már előre kialakul benne valami elképzelés a füzet tartalmára nézve. Mindjárt meg kell azonban jegyez-nem, hogy ez az elképzelés téves. A cím ugyanis megtévesztő! Nem Fehér Ferenc, az ember diákéveiről van szó, hanem Fehér Ferenc, a költő »kamaszkoráról«. Igaz, a szegény falusi családból származó emberke családi és társadalmi körülményei ott állnak mindig a szemünk előtt, és szervesen beleszövődnek a kialakuló képbe, mint valami bácskai genre csöndes háttere, rengő búzatáblákkal és szerény gömbakáocokkal, a hangsúly azonban egyáltalán nem ezen van, amint hogy az is csupán a szemléltetés céljait szolgálja, hogy a négy szabadkai diákév lobogása mellett a sorokból, egy kis tanulmányi értesítő lapjai közül magunkba szívhatjuk a háborúvég tanácstalansággal és bátortalan tapogatózással telített légkört is a katonai szolgálatra bevonult apa, a verbászi gimnázium fizikai laboratóriumából titokban a tova-vonuló bombázórajokat távcsövező nagydiák, aztán a »meneküljetek, mert itt vannak az oroszok!«, a harminc kilométeres gyalogság hazafelé és a nyomában fellépő háromhetes tüdőgyulladás látszólag mellékes, elhanyagolható, de lényegében a költői állásfoglalás kibontakozását elősegítő mozaiksorozatából is.

Igy fonódik össze a félmondatokba sűrített történelem egy, a hangját kereső leendő költőegyéni-ség kibontakozó gondolat- és érzés-

világával. És éppen ezzel magyarázható, hogy Fehér Ferenc, diákéveire visszatérően, nem a környezetét írja le, nem társaira emlékezik, hanem azokat a hatásokat, azt a légkört, azokat az élményeket boncolgatja, elemezgeti, amelyek megpendítették benne a líra húrját, amelyek gondolatainak, érzéseinek rímekbe foglalt kifejezésére ösztökélték, amelyek megszabták végeredményben azt a tónust, amelyen a költő az emberek felé fordult — előbb egy kicsit dadogva, egy kicsit a nagyok nyomait járva, egy kicsit talán mások érzéseit is utánozva, amely azonban végeredményben mégiscsak kiérlelte a költőt is. Nem Fehér Ferenc, a tizenhét-tizennyolc éves emberke életútjának mozaikdarabjait kell tehát keresnünk ebben a negyvenvalahány oldalas füzetbe beszerített önvallomásban, hanem a költő kezdeti kibontakozását.

A költőre gyakorolt hatás természetesen nem merülhet ki csupán az érzésvilágban, sem az olvasmányok megválogatásában. Nem valami, a valóságtól elvonatkoztatott valóság ez, hanem nyers próza is: gimnázium, önképzőkörrel, kis petróleumlámpás budárhajlék, a sparthelben pattogó akácgally és a falon ketyegő óra — az az élet és az a munkaforma, amely a nagy háború után és nyomában bontakozik ki, szinte teljesen eltörölve az előzményeket, mindent újrateremtve, a kezdeti kibontakozás minden nehézségének jegyével. És éppen ez a lépteket lassító, nyomott anyagi helyzet a szegénységből kikerült költőnövendék vizsgálódó szemeiben is inkább csak a tanulás, nem pedig a pillanatnyi realitás távlatait tárja fel, de korántsem szegi szárnyát a költőnek, korántsem röpíti a valóság fölé, hanem csak még szorosabban egybeolvasztja benne a prózát a költészettel, s ez az egység, amely a falusi genrekép romantikájának inkább csak az ár-

nyékát hagyja meg benne — azt is inkább csak idegen, például Arany János-i hatásokra —, lehetővé teszi, hogy a kamaszkorát élő költő is gondos önkritikával megkülönböztesse magában fokozatosan az értékeset az értéktelentől, az igazi ragyogást a talmi aranytól.

Útkeresés ez a korszak, nemcsak az ember útkeresése, aki egy pillanatra tán orvosnak álmódja magát a jövőben, hanem a költőé is, akit éppen a realitások térítenek le az álompályáról. Útkeresés, a költői kifejezőmód keresése, annak próbálgatása, hogyan is kell másokkal közölni, érzékeltetni a legbensőbb érzéseket, de úgy, hogy közben a gondolatok áttranszponálása során ne váljanak kihűlt érzélgősséggé, sutává, semmitmondóvá. S mert a tizenhét-tizennyolc éves kamaszköltő is ezzel gyötörte magát már azokban a gimnáziumi esztendőikben is, éppen ezért nem elégedhetett meg most sem azzal, hogy e valószínűs kibontakozás helyett egyszerű emlékképeket adjon — barátokról, diákcsínyekről, régi tanárokról és régi, kamaszos élményekről, hanem e helyett szellemi emlékeit idézi fel, egészen belülről szedi elő a mondanivalóját: a költő érésének folyamatát vetíti elének.

Mindez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a kis füzet valami unalmas meditálás, töprengő önmarcangolás. Igaz, a költő önmagának egy korszakát boncolgatja, bírálgatja, önmagát bátorítgatja, formálgatja, de éppen azért, mert ez az önelemzés őszinte, minden mesterkéeltségtől, érdekességkereséstől mentes — éppen ezért izgalmas és meggyőző, a részletekből az egészre döbbszentő, a költőből az emberre utaló — és viszont.

Mindez az egészre vonatkozik. A füzetecske elolvasása után azonban marad bennünk egy kis hiányérzet

is — főleg a könyvecske második részével kapcsolatban. Néha mint-ha egy kicsit hézagosnak éreznénk, mintha szorosabb kapcsolatot, összefüggést keresnénk egyes odavetett részletek között, mintha valamivel több megokolást is várnánk a költő esztétikai és emberi kibontakozásában. Néha nagyon is váratlanul érnek bennünket egyes kis mozzanatok, például akkor, amikor a kedves barátához intézett, de elküldetlen levélben a diákember egyszerűen csak bejelenti: »mélyen kommunista érzelmű lettem.« Igaz, ez nem a költő lelkivilágához tartozik, hanem az emberéhez, ennek a kis kötetnek pedig nem az a célja, hogy az ember születését, kibontakozását érzékeltesse, hanem a költőt. A költői kibontakozást azonban nem csupán a kamaszkori versek felidézése jelzi, valami olyasféle elhallgatott utalással: »Ím, ez voltam akkor, ezen az úton jutottam el mai önmagamhoz!«, hanem az emberi érzések kialakulása is. A visszaemlékezés — legalábbis mostani formájában — mintha egy kicsit szűkszavú maradt volna. A levelek egymás utáni idézése egy kicsit háttérbe szorítja azt, amit ezek a levelek keltettek és kelthettek a diákemberkében, a kamaszköltőben. Ily módon — úgy érzem — nem fonódhat bele egészen szervesen az őszinte önvallomásba. Mindez azonban egyáltalán nem gátolja azt, hogy a sorok nyomán még tisztábban álljon előttünk Fehér Ferenc költői arculata, annak megértésével, hogy a múlt magyarázza a jelent is.

Az idősebb nemzedék figyelemmel kísérhette a költő egész életútját, az Ifjúság Szavában megjelent első versektől kezdve egészen a mai napig. A fiatalabb nemzedék azonban minden bizonnyal még jobban megismerheti a költőt ezen az önvallomáson át. Elsősorban ezért tartom értékesnek a kis füzetet.

KOLOZSI TIBOR

A SZELLEMI ERJEDÉS TÜKRÉ

LÁNG ÁRPÁD: *Idő és művészet.*

Életjel Miniatűrök 20. Szabadka, 1972.

Irodalmi életünk kezdeti korszakának eddig még ismeretlen, vagy csak részben közzétett írásai mindaddig csupán töredékesen voltak hozzáférhetőek, amíg ezeknek az irodalomtörténeti szempontból is értékes munkáknak tervszerű összegyűjtése meg nem kezdődött. Az idősebb írók, tanárok között vannak néhányan, akik még emlékeznek a régi antológiákra, egykori karácsonyi kiadványokra, ünnepi almanachokra, vagy a szerző kiadásában megjelent apró füzetekre, de ezeket csak itt-ott, sőt néha tőlünk száz és száz kilométerre levő könyvtárak polcain, vagy már rég elfeledett levelesládában, lomtárba került íróasztalok fiókjában lehet föllelni. Többek között ezért jelent adatgyűjtő és hézagpótló munkát az Életjel Miniatűrök szerkesztőségének törekvése, s minél tovább halad ezen az úton, annál nagyobb visszhangot keltenek füzetei, melyek közül ma már nem egy kötetnek is beillene.

Ebben a sorozatban nemrég hagyta el a sajtót Láng Árpád *Idő és művészet* című kötebe, amely összegyűjtött s nendszerezett aktívista írásait tartalmazza. Kétségtelen, hogy mind a tizennégy itt található írás nem új felfedezés, mert közülük egynéhánnyal napjainkban Lőrinc Péter *Emberek az embertelenségben* és a *Vándorlások* című, 1965-ben kiadott kötetében találkoztunk, és az *Idő és művészet* című írása a Híd 1971. január 1-i számában jelent meg az *Esztétikai gondolkodásunk történetéből* című különmellékletben Bori Imre válogatásában és bevezetőjével.

Am a jelen kis kötet egy csoportba gyűjtve tizennégy írást tartalmaz, amelyek 1918 és 1922 között íródtak. A két dátum közötti időszak jelentős korszakot jelöl meg, hiszen az első világháborút követő forradalmi évek szellemi erjedését

tükrözi. Az író a kor tanúja, aki-ben az elmúlt fél évszázad alatt töretlenül végbement minden, ami társadalmi rendszerünk és kulturális életünk mai adottságaihoz és sajátos szintjéhez vezetett. Az idő ütőerének kikapogatása, az alig jelentkező mozgások kierzése egy-egy tömör mondatból úgy cseng ki, mint egy emberöltővel ezelőtti vízió, de soha nem gyökértelenül, soha nem az individuuum bezárkózottságában, hanem mindig egy tudatos törekvésben, amely az egyént, az embert lépésről lépésre a tömegek felé vezetí olyan feloldódással, amelyben majd mindenki egyé válik, amelyben az élniakarás egyetememes emberi tulajdonsággá: a művészet közkiáncsá válik.

Amikor a távolból ezeket a jövőbe ívelő gondolatokat megközelelti, így ír:

»Mi a mi életünk! Valahogy, valami kísérlet, ami csak arra jó, hogy megismerésre váltsuk át. — Valami belevetés, belekapaszzkodás, hogy minél előbb kiússunk, félrevonuljunk! Valami ajándék akarás és méz- és élménygyűjtés a raktárba, amit aztán összeszűrtve százszerosan ajándékozhatunk! Valami mentegetőzés, hogy mi is ott voltunk, s amikor magunkat adjuk, nemcsak belső meghatározottságból, de az életből kapott rész szerint is: mindenki vagyunk!

Az élet a másodrangú, ami csak azért kell, hogy legyen mit művészetre átváltani! Másodrendű, hogy legyen megoldandó önproblémánk, amit a világ problémájává téve, a világ számára oldjuk meg! A mi életünk, szűkséges híd (kiemelés tőlem, V. E.), melyen rohamva járunk át a művészethez. Hogy lehetőleg kevésbé legyünk a hídon! A mi életünk a híd, a válság a múltunk és jövőnk között!«.

»A művészet tehát a tett és a cselekvés szuggerálása.«

Láng Árpád esztétikai skiccei s mindaz, amit a lázadásról és a forradalomról, az időről és a művészetéről és az alkívizmusról vall, a »szocialista irodalom«-ról alkotott képzetében egyesül. Ezt hangsúlyozza Bori Imre irodalomtörténeti igénytel megírt utószavának zárófejezete is:

»Esztétikai vonatkozású írásainak kivételes érdekességét is ebben kell látnunk — párhuzamosan annak a ténynek a rögzítésével, hogy Láng Árpádnak a magyar avantgarde-on belül lényegében autonóm gondolati alakulása volt, és ha nézeteinek változatosságát észleljük is, következetességét is nyugtáznunk kell.«

VÖLGYI ENDRE

KOSZTOLÁNYI LEVELEI

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Negyvennégy levél.*

Életjel Miniatűrök 21. Szabadka, 1971.

Nem, ahhoz igazán nem fér kétség, hogy a munka, amit Dér Zoltán Kosztolányi ifjúkorának ismertetésével évek óta végez, irodalomtörténeti szempontból csaknem felbecsülhetetlen értéket jelent. Hogy a költő az lett, aki volt, abban Szabadkának is volt némi része, s mindannak, ami fiatalsága Sturm und Drangjához tartozott az álmos bácskai parasztváros porondján, az önképzőkörben, a hirtelen fellángoló, majd ugyanoly gyorsan kihunyó szerelmekben, az utcán és a családban, amely csak látszatra volt a védettség meleg fészke. Ocsúdás és eszmélés ténye kötődik a szülővárosához. A pálya ívelése itt kezdődik, egészen pontosan meg se határozható helyen persze, valahol a Bácskai Hírlap és Aranyosi mester szalonja között, kifejezési küzdelmek és érzelmi hullámok áradatában, a fiatal Babitscsal és Juhász Gyulával levelezve, miközben a Brenner fiúk felváltva viszik a szerelmesleveleket a szép Lányi Hedához, Decsy Jenő pedig rezesbandával húzatja magának a nótákat.

Mindez a feltárt anyagból derül ki, a negyvennégy levélből, amelyek Budapestről, Bécsből és Párizsból íródtak Szabadkára, illetve Szabadkáról a magyar fővárosba, s amelyeket most Dér Zoltán legújabb könyvében közöl, időszakai

rendet teremtve és izgalmas magyarázatokat elhelyezve a levelek között.

S ahelyett, hogy Dér Zoltán filológiai szorgalmát dicsérném én is e kitartó és szívós munka láttán, az említett izgalmat szeretném szóvá tenni, amely szinte kongeniális az ifjú Kosztolányi izgalmaival és túlfűtöttségével. Nem elégszik meg ugyanis azzal, hogy felkutatta ezeket a leveleket, s lefűjva róluk a port, nyilvánosságot adott nekik, időnként elébe áll a költőnek, igaztoltan a szavába vág, összefüggésekre hívja fel a figyelmet, eleméz és magyaráz, szóval irodalomtörténetet ír.

Lesz talán majd kritikusa, aki a kötelező szenvtelenségre figyelmezteti, én az izgalmát szeretném továbbra ösztönző erőnek látni. Mert ez az izgalom is megoszlik a fiatal Kosztolányi és e merőben irodalomtörténeti anyagból kiemelkedő század eleji Szabadka között. Dér Zoltánnak az utóbbi érezhetően lenyűgöző látvány, s ez az atlantiszi élmény a *Fecskelányban* már mint-ha megtalálta volna a szerzőnek leginkább megfelelő formát. Összekötő szövegében valahol mondja is, hogy történelmi regény kontúrjai jelennek meg előtte a levelek olvasása közben, s ebben a regényben

nemcsak Kosztolányi alakja lenne fontos, hanem legalább annyira a város is.

A levelek mondanivalója a családban maradt. De a hang és a forma a leghétköznapibb közlendőben is irodalmi. A kéz, amely a leveleket a Brenner fiúknak megcímezi, az unokatestvére, a hang azonban már Kosztolányié. A képek: Toncsék vacsora utáni vendéglátása testvérpoharakkal, részeg szónoklatokkal, valamiféle Vászó fenyegető dühkitörése, vagy a bordélyházi lány szendesége a helyi lap segédszerkesztője szemében, aki feltehetően Raszkolnyikov Szónóját is ismerte már, éppúgy novellába illenek, mint az ifjú karrierhős figurája, vagy az igazán csak pár vonással felvázolt kolléga, a menhelyi hivatalnok és tehetségtelen újságíró jellegzetes alakja.

Mostanában sokféle kísérlet folyik Szabadka reaffirmálására, s ezekből Dér Zoltán is alaposan kivieszi a részét. Mi lett volna, ha itt is, a Kosztolányi-dokumentumok feltárásában is a helytörténeti mozzanatokat részesíti előnyben a magyarázatainál, ahelyett, hogy élmény és mű összefüggéseit keresi, amelyek nem is szorulnak mindig magyarázatra! Illetve, ha rábízta volna ezt a feladatot azokra, akikre tartozik: az irodalomtörténészekre... De még azoknak is érdekes lett volna, hogy ki volt Kellert Benő, Bíró János, Blum, a későbbi patikus, aki oly könyörtelenül »tarolta le«

a költőt, kik vették körül a fiatal Kosztolányit, kik hatottak rá és segítették egyénisége kialakulásában. Hogy a nyolcadikig Schmausz Dezső, a főispán fia volt a legjobb barátja, az éppoly érdekes lehet, mint amilyen jellemző volt a szakítása. Az ifjú Kosztolányi jellemét világitják meg ezek az apró mozzanatok, akárcsak megalkuvást nem ismerő céltudatossága, amikor a kiscapatást is vállalja az érettségi napjaiban, de nem hátrál meg az ágaskodó, presztizsét féltő kis vidéki tanár előtt, vagy amikor helyreigazítást követel Bródy Sándortól, mert egy fordítása alól elhagyta a nevét, s fölényesen fenyegetőzik: »lehetőleg dicsérjenek is meg, mert... pört indítok a Jövendő ellen, s irodalmi tolvajlással vádolván meg is nyerem«. A későbbi Kosztolányi jelleme és vérmérséklete érződik itt.

De most veszem észre, hogy engem is magával ragadott a levelek hevülete s az izgalom, én is magyarázatni kezdek, ahelyett, hogy a legnagyobb elismeréssel szólnék Dér Zoltánnak erről a szép szolgálatáról, ahogy megérdemli. Mert első sorban szolgálat ez a munka, szolgálat a magyar irodalomtörténetnek és ugyanakkor a városnak is, amely egykor csizmás és bundaszagú opstinárjaival külön szín volt és külön egyéniség a bácskai városok között, míg szellemi életével jogosan emelkedett magasan a vidék fölé.

HERCEG JÁNOS

AZ ÉLETJEL MINIATŰRÖK

szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(Tanulmány)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: KORTÁRSAIM
(Versciklus)	3 dinár
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTŰZ FÉNYÉBEN
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGÓ PALETTA
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(Monodráma)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)	5 dinár
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőköri éveit)	5 dinár
13. FETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezetei)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGŐDES
(Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN
(A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: »MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: SZABADKAI DIÁKÉVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPÁD: IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NEGYVENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)	9 dinár
22. DÉR ZOLTÁN: A TUDÓS TANÁR
(Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg slobode 1 — városháza 17. sz. szoba) személyesen vagy utánvétellel, vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámlára: Radnički univerzitet — Munkásegyetem — Életjel — 666-3-77. Postadíj: 2 dinár füzetenként.

KOLOZSI TIBOR

ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG

(Kizur István forradalmi életútja)

A jugoszláviai munkásmozgalom hősi korszakai olyan széles medrekben hömpölygők, hogy átölelik az egész országot és a nagy történelmi pillanatok idején a világ munkásmozgalmával nem egy érintkezési ponton találkoztak s egyesültek. A forradalmi gondolat valahol valamikor kipattant és a mozgalom híve, harcosa, elhivatottja útján jutott el mindig oda, ahol ennek a szakadatlanul terjedő gondolatnak érlelő erejét várták.

Vajdaságban nem egy kimagasló harcosa, hordozója volt a forradalmi gondolatnak s ennek teljes kiombosodási korszakában a népi forradalomnak. A bánáti Erzsébetlaktól ilyen forró ihletettséggel indult el több mint egy emberöltővel ezelőtt Kizur István a vasasok szívósságával, a proletárok megingathatatlan hitével és szilárd akaraterejével, amelyet sem a kizsákmányolók, sem az ő kiváltságaikat — persze mindig a »rend« nevében — őrző véres kezűek soha nem tudtak megtörni. Elindult az ismeretlen bánáti kis faluból Szabadkán át, és a legküzdelmesebb utakon át a népfelszabadító háború boszniai nagy ütközetéig, amely hősi élete végállomása volt.

Kolozsi Tibor az ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG című könyvének megírásakor igen sok kutatást és a meglelt adatok feldolgozásakor igen szigorú történelmi hűséget követelő munkára vállalkozott, amikor elindult azon az alig ismert úton, amelyen át Kizur István forradalmi életútja fellelhető. Művének kivételes értéke az, hogy a szabadkai munkásmozgalom egykori élharcosának eddig még ismeretlen életszakaszait tárta fel, olyan alaposan és részletek olyan megközelíthetően hű feldolgozásával, amilyenel ritkán találkozunk. Megtaláljuk itt a kortársak, az egykori elvtársak feljegyzéseit is éppúgy, mint azokat a mozzanatokot, amelyek ifjúkorától egészen a feleségével való utolsó találkozásig élete drámai fordulatait idézik fel.

Az ÉLETJEL MINIATÜRÖK 23. könyve nem életregény, de több mint dokumentumriport, mert a látottak és hallottak nyomán az író képzeletvilága és komponáló készsége történelmi forrásművé avatta ezt a teljes átélést követelő munkáját.

A több mint 250 oldalas és igen sok értékes dokumentumot közlő könyv ára 20 dinár.